

МІНІСТЕРСТВО МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ІНСТИТУТ СІМЕЙНОЇ ТА МОЛОДІЖНОЇ ПОЛІТИКИ

УЧАСТЬ МОЛОДІ В ПРОЦЕСАХ РЕФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВИ

**Щорічна доповідь Президентові України,
Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України
про становище молоді в Україні**

(за підсумками 2017 року)

Київ 2018

УДК 316.62-053.6:323.21](477)(047.1)

У90

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Жданов І. О., канд. політ. наук, голова редакційної колегії,
Ярема О. Й., заступник голови редакційної колегії, **Пеша І. В.**, канд. пед. наук,
Білий А. І., **Кравченко О. В.**, **Карчевич М. В.**, **Коляда В. С.**

Авторський колектив:

Ярошенко О. В., керівник авторського колективу, **Аксьонова С. Ю.**, канд. екон. наук, **Андріюченко Т. В.**, **Болтівець С. І.**, д-р психол. наук, **Бородін Є. І.**, д-р іст. наук, **Вакуленко О. В.**, канд. пед. наук, **Галустян Ю. М.**, канд. соціол. наук, **Галушко О. В.**, канд. істор. наук, **Дзюба Н. В.**, **Карчевич М. В.**, **Комарова Н. М.**, канд. екон. наук, **Крімер Б. О.**, канд. екон. наук, **Курило І. О.**, д-р екон. наук, **Мукосєєва Л. П.**, **Острікова А. С.**, **Пеша І. В.**, канд. пед. наук, **Радчук Н. М.**, **Сіра О. В.**, **Слюсар Л. І.**, канд. екон. наук, **Тілікіна Н. В.**, **Ярош О. М.**, канд. екон. наук

Науковий редактор:

Пеша І. В., канд. пед. наук

Участь молоді в процесах реформування держави. Щорічна доповідь Президентові України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України про становище молоді в Україні (за підсумками 2017 року) / Держ. ін-т сімейної та молодіжної політики; [редкол.: Жданов І. О., гол. ред. колег., Ярема О. Й. та ін.]. – Київ : ДП «Редакція інформаційного бюлетеня «Офіційний вісник Президента України», 2018. – 100 с.

ISBN 978-617-7288-96-0

Щорічна доповідь Президентові України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України про становище молоді в Україні за підсумками 2017 року підготовлена відповідно до Декларації «Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні» від 15 грудня 1992 року № 2859-ХІІ. У ній висвітлена участь молоді в процесах реформування держави.

Доповідь містить вступ, чотири розділи, висновки та рекомендації, додатки.

УДК 316.62-053.6:323.21](477)(047.1)

ISBN 978-617-7288-96-0

- © Міністерство молоді та спорту України, 2018
- © Державний інститут сімейної та молодіжної політики, 2018
- © ДП «Редакція інформаційного бюлетеня «Офіційний вісник Президента України», 2018

ЗМІСТ

ВСТУП	4
Розділ 1	
СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНИЙ ПОРТРЕТ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ	6
Розділ 2	
ЗАКОНОДАВЧЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УЧАСТІ МОЛОДІ В РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ	18
Розділ 3	
УЧАСТЬ МОЛОДІ В ДЕРЖАВОТВОРЧИХ ПРОЦЕСАХ	26
3.1. Молодь в управлінні державними справами та розвитком територіальних громад.....	26
3.2. Молодь та становлення громадянського суспільства.....	32
3.3. Участь молоді в реформуванні економіки держави.....	39
3.4. Вплив молоді на гуманітарний розвиток держави.....	50
3.5. Роль молоді в інтеграції України до світової та європейської спільноти.....	58
Розділ 4	
ДЕРЖАВА ТА МОЛОДЬ: ПАРТНЕРСТВО І ВЗАЄМОДІЯ	67
4.1. Державна молодіжна політика як інструмент залучення молоді до реформування держави.....	67
4.2. Модель участі молоді в процесах ухвалення рішень.....	77
Висновки та рекомендації	90
Додатки	96

ВСТУП

Важливою основою будь-якої демократичної держави є активне, впливове та розвинене громадянське суспільство, яке відіграє одну з ключових ролей у впровадженні суспільних змін, ефективному урядуванні, управлінні державними справами та вирішенні питань місцевого значення.

Розглядаючи громадянське суспільство як простір, де громадяни здійснюють представництво своїх інтересів та ведуть суспільно значущу діяльність, беручи на себе відповідальність за спільне благо, стає очевидною важливість участі молоді в ньому.

На сьогоднішній день в Україні проживає понад 11,2 мільйонів молодих людей віком від 14-ти до 35-ти років, тобто 27% українського суспільства. І саме завдяки своєму запалу та наполегливості молодь здатна робити важливі зміни, спрямовані на захист загальнодержавних інтересів та розбудову України. Підтвердженням цьому є активна громадянська позиція молоді у період Революції Гідності, анексії Криму та військової агресії Російської Федерації на Сході України.

Таким чином, виклики сьогодення зумовлюють важливість залучення молоді до розроблення, ухвалення і втілення відповідальних державно-управлінських рішень.

Доповідь про участь молоді в процесах реформування держави представлено у таких аспектах: соціально-демографічна ситуація в молодіжному середовищі; молодь та громадянське суспільство; молодь в управлінні державними справами; участь молоді у реформуванні економіки держави та її гуманітарного простору; роль молоді в інтеграції України до світової та європейської спільноти тощо.

Під час підготовки доповіді опрацьовано аналітичні і статистичні матеріали, надані центральними та місцевими органами виконавчої влади, зокрема, Міністерством молоді та спорту України,

Міністерством освіти і науки України, Міністерством культури України, Міністерством оборони України, Міністерством юстиції України, Міністерством внутрішніх справ, Міністерством інформаційної політики, Державною службою зайнятості України, Державною службою статистики України. Використані результати науково-методичних і соціологічних досліджень, наданих Інститутом демографії та соціальних досліджень ім. М.В.Птухи НАН України, Інститутом соціології НАН України, Національною академією педагогічних наук України, Державним інститутом сімейної та молодіжної політики.

Доповідь підготовлено авторським колективом у складі: Аксьонова С.Ю., канд. екон. наук, старш. наук. співроб. (розділ 1), Андріюченко Т.В. (розділ 1), Болтівець С.І., д-р психол. наук, проф. (розділ 2), Бородін Є.І., д-р іст. наук, проф. (параграф 4.1), Вакуленко О.В., канд. пед. наук (розділ 1), Галустьян Ю.М., канд. соціол. наук (параграф 3.4), Галушко О.В., канд. істор. наук (розділ 2), Дзюба Н.В. (параграф 3.2), Карчевич М.В. (параграфи 3.1., 4.2), Комарова Н.М., канд. екон. наук (параграф 3.1), Крімер Б.О., канд. екон. наук, старш. наук. співроб. (розділ 1), Курило І.О., д-р екон. наук, проф. (розділ 1), Мукосеєва Л.П. (параграф 3.1), Острікова А.С. (параграф 3.1), Пеша І.В., канд. пед. наук (параграф 4.2, висновки і рекомендації), Радчук Н.М. (параграф 3.5), Сіра О.В. (параграф 3.2), Слюсар Л.І., канд. екон. наук, старш. наук. співроб. (розділ 1), Тілікіна Н.В. (розділ 1, параграф 3.3), Ярош О.М., канд. екон. наук, старш. наук. співроб. (параграф 3.3), Ярошенко О.В. (параграф 4.2).

Розділ 1

СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНИЙ ПОРТРЕТ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ

Соціально-демографічні показники є індикаторами соціально-економічного розвитку держави. Демографічні процеси впливають на усі сфери суспільного життя, саме тому їх постійний моніторинг є одним із пріоритетних завдань для сталого і безпечного розвитку Української держави.

Молодь як соціально-демографічна група (вік 14–34 роки) складає чверть (27%) від загальної чисельності усього населення України. За офіційними даними Державної служби статистики України, станом на 1 січня 2018 року абсолютна чисельність молоді становила 11 млн 227,951 тис. Порівняно з 2017 роком кількість молоді зменшилась на 302 273 осіб. Варто зазначити, що частка молоді в загальній чисельності населення нашої країни за останні п'ять років щодали знижується. Така демографічна динаміка негативним чином впливає на відтворення населення в цілому та обмежує позитивні зміни в майбутньому (*Табл. 1.1*).

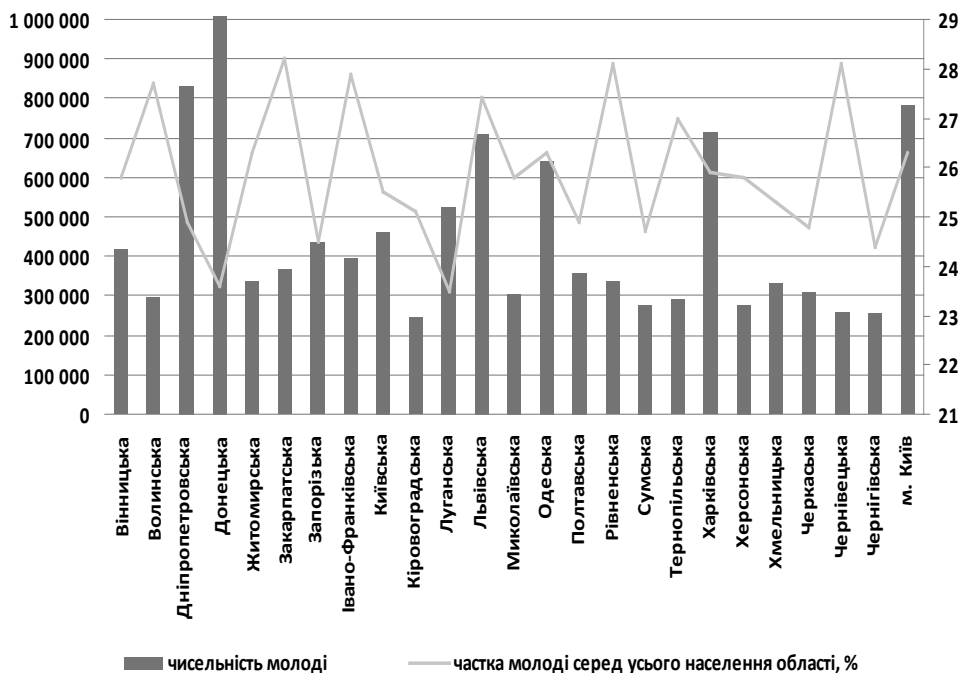
Таблиця 1.1

Чисельність молоді за віковими групами, статтю та місцем проживання, (осіб)
(станом на 1 січня 2018 року)

Вік (років)	Міські поселення		Сільська місцевість		Всього
	Жінки	Чоловіки	Жінки	Чоловіки	
14–19	741 814	707 234	400 165	373 356	2 222 569
20–24	785 843	743 149	403 527	380 991	2 313 510
25–29	1 042 147	1 018 565	520 455	474 783	3 055 950
30–34	1 326 740	1 333 923	516 057	459 202	3 635 922
Всього, 14–34	3 896 544	3 802 871	1 840 204	1 688 332	11 227 951

Джерело: за даними Державної служби статистики України.

Серед областей України найбільший внесок у загальну чисельність молоді вносять густонаселені промислові регіони держави. Що ж до внеску молодіжного контингенту в загальну чисельність населення окремих областей, то вищою часткою молоді вирізняються західні області України з відносно молодим населенням (Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Чернівецька області), що традиційно зумовлено вищою дітородною активністю населення у даному регіоні, та місто Київ, у якому проживає значна кількість молоді (*Рис. 1.1*).

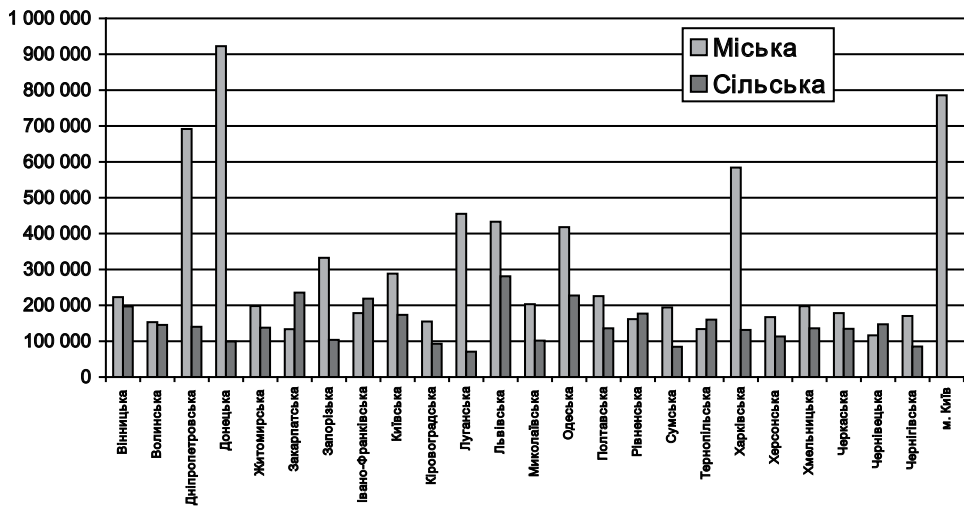

Рис. 1.1. Чисельність та частка молоді віком 14–34 роки у складі населення регіонів України, % (станом на 1 січня 2018 року)

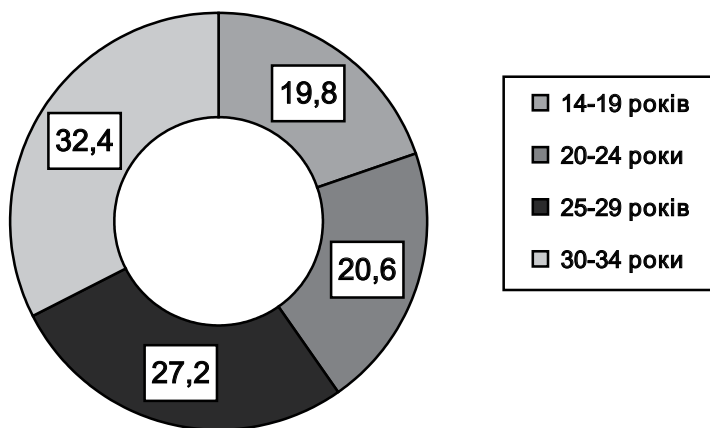
(за даними Державної служби статистики України)

Переважна більшість молоді (68,6% від загальної кількості молоді) зосереджена в містах. Це пов'язано з процесом урбанізації, який торкнувся усіх груп населення, а найбільше молоді. Процес урбанізації насамперед залежить від розвитку соціальної інфраструктури, яка створює умови і є рушійним фактором для покращення життя, підвищення рівня освіти, кваліфікації, культури, покращення умов праці та побуту, організації відпочинку. Саме тому найбільша чисельність молодіжного контингенту проживає у містах густонаселених промислових регіонів Донецької (1 021 592 осіб), Дніпропетровської (831 837 осіб), Харківської областей (715 697 осіб) та м. Києві (785 659 осіб). Унаслідок цього процесу, який є потужним та динамічним, відбувається відповідна диспропорція на регіональному рівні – міграція молоді із сільської місцевості до великих міст (**Рис. 1.2**).

Найбільш чисельною, порівняно з іншими віковими групами, є старша вікова група молоді віком 30–34 роки. Група підлітків (вік 14–19 років) є малочисельною, оскільки її представники були народжені у період найнижчої народжуваності в Україні (**Рис. 1.3**).

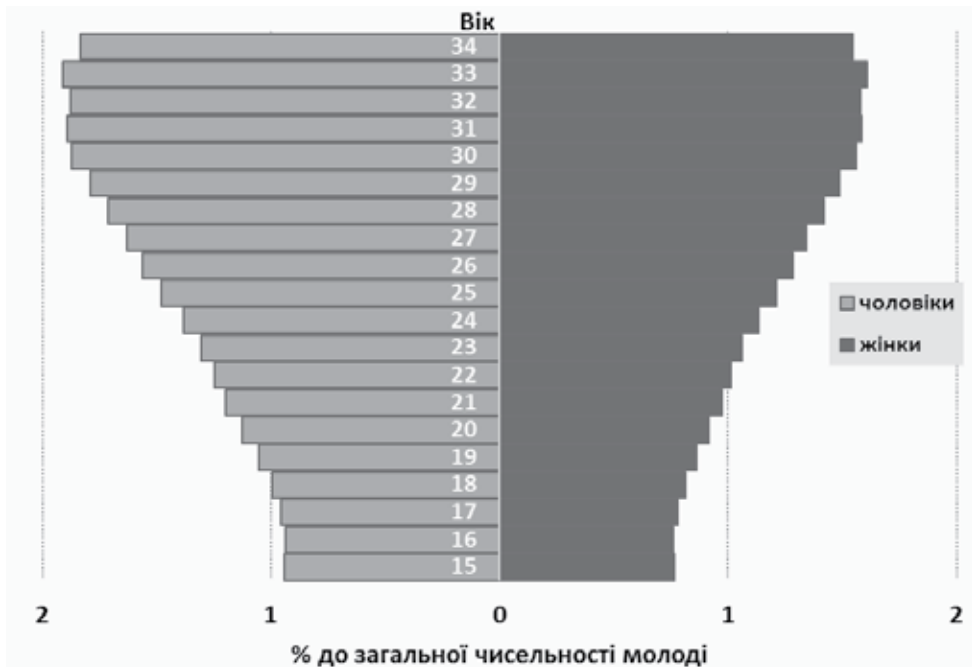
Рис. 1.2. Чисельність молоді 14–34 роки за регіонами України залежно від типу поселення, % (станом на 1 січня 2018 року)
(за даними Державної служби статистики України)

Рис. 1.3. Розподіл української молоді за віковими групами, % (станом на 1 січня 2018 року)
(за даними Державної служби статистики України)

Аналіз молодіжної вікової групи за ознакою статі демонструє певну гендерну диспропорцію між чоловіками та жінками в різних вікових групах. Перевага чоловічої статі зумовлена природним приростом при народженні, але зазнає суттєвого скорочення зі зростанням віку чоловіків через їх надсмертність (Рис. 1.4).

Рис. 1.4. Піраміда статево-вікового складу молоді віком 15–34 роки у 2017 році, %

(за даними Державної служби статистики України)

Смертність у молодому віці. Гострою соціально-демографічною проблемою України є передчасна смертність населення. Рівень смертності в Україні є надвисоким. За оцінками експертів, громадяни України живуть майже на 10 років менше, ніж жителі Західної Європи, що є наслідком високої передчасної смертності серед молодого населення, особливо чоловічої надсмертності в найбільш активному віці. Смертність у молодому віці в нашій країні відчутно вища, ніж у розвинутих європейських державах.

Протягом 2017 року в Україні померло понад 14,3 тис. осіб віком від 15 до 35 років, серед них – понад 3,4 тис. жінок та майже 10,9 тис. чоловіків. Показники смертності істотно різняться за віковими групами молоді та статтю (*Табл. 1.2*).

Таблиця 1.2

Смертність молоді в Україні за статтю та віковими групами у 2017 році

Вікова група, років	Коефіцієнт смертності, на 100 тис. осіб відповідного віку		Індекс надсмертності чоловіків, рази
	Чоловіки	Жінки	
15–19	66,2	28,4	2,3
20–24	121,8	35,9	3,4
25–29	192,9	64,0	3,0
30–34	309,1	99,5	3,1

Джерело: за даними Державної служби статистики.

Рівні смертності за п'ятирічними віковими групами демонструють значне перевищення смертності чоловіків над молодими жінками. При цьому найвищою чоловічою надсмертністю вирізняється група молоді 30–34 роки.

Висока передчасна смертність молодих чоловіків зумовлює втрати репродуктивного потенціалу як через втрати потенційних батьків, так і опосередковано через обмеження або й неспроможність реалізації репродуктивної функції й народження дітей жінками, які залишаються без пари через статеві диспропорції в населенні.

У 2017 році саме зовнішні причини посідали перше місце у структурі смертності серед молоді (*Табл. 1.3*).

Таблиця 1.3

Ієрархія основних причин смерті молоді за віковими групами в Україні у 2017 році

Вік, років	Місце в структурі смертності				
	I	II	III	IV	V
15–19	Зовнішні причини смерті	Новоутворення	Хвороби нервової системи	Хвороби системи кровообігу	Вроджені вади розвитку, деформації та хромосомні аномалії
20–24		Новоутворення (жінки)/ Хвороби системи кровообігу (чоловіки)	Хвороби органів травлення	Хвороби нервової системи	Інфекційні та паразитарні хвороби
25–29		Хвороби системи кровообігу	Інфекційні та паразитарні хвороби	Хвороби органів травлення	Новоутворення
30–34					

Джерело: за даними Державної служби статистики.

Від хвороб системи кровообігу як жінки, так і чоловіки в Україні помирають у молодому віці частіше, ніж їх ровесники з розвинутих європейських країн; інтенсивність смертності молоді від новоутворень в нашій країні теж відчутно вища. Останніми роками в ієрархії причин смертності молоді зростають позиції хвороб органів травлення: у віковій групі 20–24 роки вони вже посідають третє місце. Значна частка смертей припадає на інфекційні та паразитарні хвороби. Велика кількість смертей у молодому віці спричинена ВІЛ/СНІДом та туберкульозом (*Табл. 1.4*).

Насторожує офіційна статистика смертності за зовнішніми причинами: найчастіше це смерті від самогубств, дорожньо-транспортних нещасних випадків, убивств, випадків ушкодження з невизначеним наміром, отруєння алкоголем. Гостро стоїть проблема самогубств серед молодих чоловіків, частка яких складає 85% у категорії молоді та 22% серед усіх офіційно зареєстрованих, тобто

кожен п'ятий самогубця – молода людина у віці 14–34 роки. Потребує негайного вирішення проблема аварійності на дорогах. За показниками аварійності та наслідками ДТП Україна є одним із лідерів серед європейських країн. Кожен четвертий, хто загинув внаслідок транспортних нещасних випадків у 2017 році, – це молода особа.

Таблиця 1.4

**Розподіл випадків смерті за окремими причинами,
віковими групами та статтю в 2017 році**

	Усе населення	Вікова група, років				Стать	
		15–19	20–24	25–29	30–34	Чол. 15–34 роки	Жін. 15–34 роки
Інфекційні і паразитарні хвороби	8 714	23	68	414	981	940	546
<i>з них: туберкульоз</i>	3 735	3	32	136	322	386	107
<i>хвороба, зумовлена вірусом імунодефіциту людини (ВІЛ)</i>	3 774	10	25	245	587	473	394
Новоутворення	78 324	70	163	286	569	524	564
Хвороби системи кровообігу	384 810	42	163	582	1 338	1 691	434
Хвороби органів дихання	12 166	13	37	150	359	421	138
Хвороби органів травлення	21 999	12	77	313	848	912	338
Зовнішні причини	31 185	602	1 215	1 935	2 641	5 431	962
<i>з них: транспортні нещасні випадки</i>	4 529	202	368	433	456	869	283
<i>навмисне самоушкодження</i>	6 488	134	328	507	666	1 398	237
<i>ушкодження внаслідок воєнних дій</i>	250	11	58	44	29	140	2
Усі причини	574 123	890	1 908	4 071	7 460	10 895	3 434

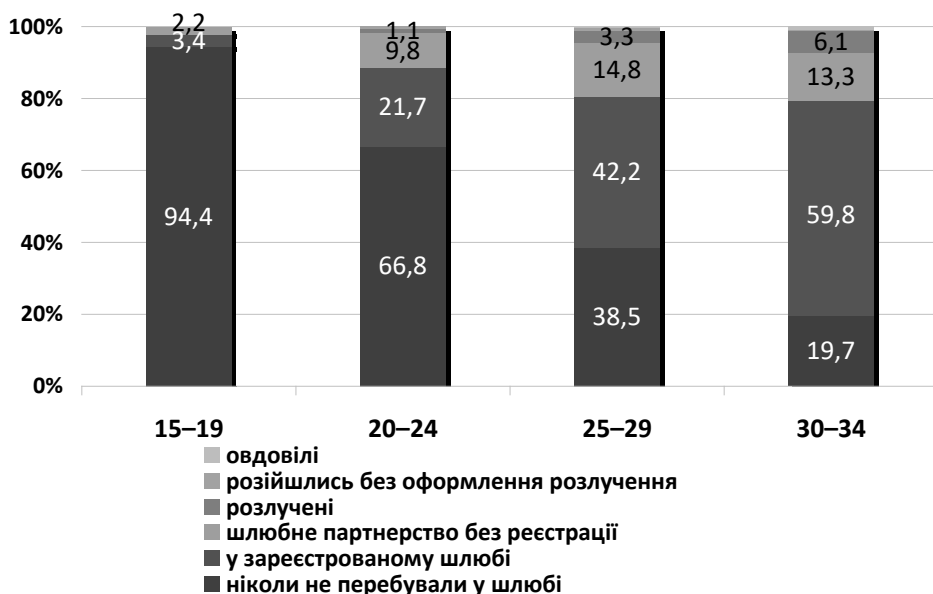
Джерело: за даними Державної служби статистики.

Підходити до вирішення названих проблем слід комплексно, однак уже зараз слід більше уваги приділити профілактиці захворюваності та ранньої смертності, що може відіграти важливу роль у зменшенні втрат життів молодих людей в Україні і зберегти вагому та найбільш активну частину людського потенціалу.

Шлюб і сім'я в житті української молоді. Сім'я активно впливає на життя суспільства, їй належить вирішальна роль у процесі відтворення людського життя та продовженні людського роду.

Не дивлячись на те, що орієнтири молоді направлені на самореалізацію й професійний успіх, прагнення української молоді створити сім'ю та мати дітей є закономірним та традиційним. За даними соціологічного дослідження «Молодь України – 2017»¹, відповідаючи на запитання «Чого найбільше Ви хотіли б досягти в житті?», 64% молодих людей пріоритетним прагненням назвали «сімейне щастя». Для молодих жінок цей пріоритет є більш важливим (75%) порівняно з чоловіками (53%).

Рівень шлюбності української молоді досить високий. У віковій групі 30–34 роки понад 80% молоді уже має досвід подружнього життя (**Рис. 1.5**). Позашлюбна самотність для нашої країни нехарактерна. Відходить у минуле й рання шлюбність (шлюби до 18 років).

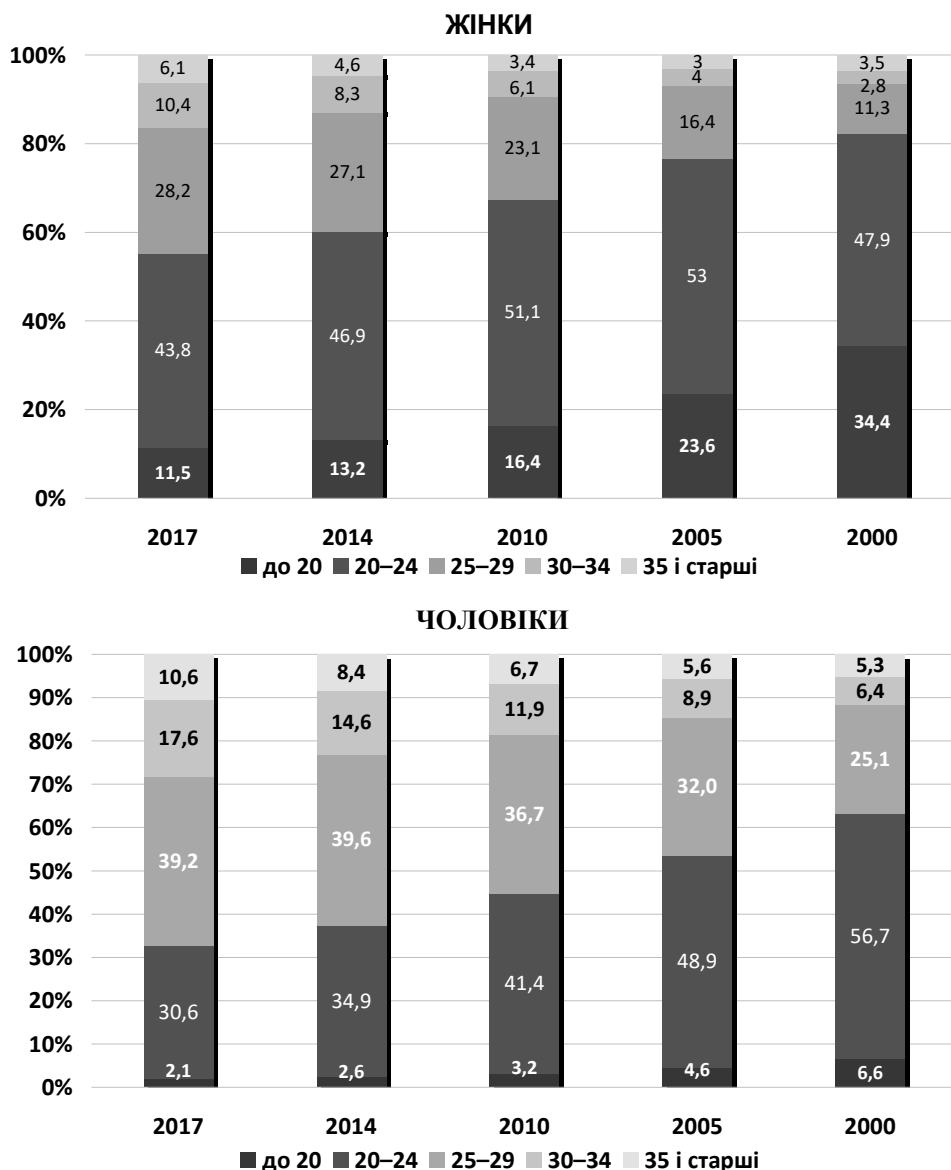
Рис. 1.5. Розподіл різних вікових груп молоді в Україні за шлюбним станом, %

(за результатами соціологічного дослідження «Молодь України – 2017»)

Останніми роками утримується тенденція збільшення середнього віку вступу молоді до шлюбу. Це обумовлено істотною переоцінкою цінностей та зміною ставлення молоді до шлюбу і сім'ї. Середній вік укладання першого шлюбу для жінок у 2017 році становив 25,5 років, у чоловіків – 28,2 років.

Відповідно змінюється й розподіл шлюбів за віком наречених. Серед жінок, які беруть перший шлюб, зменшується частка наречених віком до 20 років (за 2000–2017 рр. – з 34,4% до 11,5%, тобто майже утричі) і значно збільшується

¹ «Молодь України – 2017». – Центр незалежних соціологічних досліджень «ОМЕГА». – 2017 р.

Рис. 1.6. Розподіл жінок та чоловіків, які взяли перший шлюб у 2000–2017 роках, за віком, %
(за даними Державної служби статистики України)

частка 25–29-річних (з 11,3% до 28,2%) і 30–34 річних (з 2,8% до 10,4%). Чоловіки традиційно беруть перший шлюб у порівняно старшому віці, тож серед них зростає частка осіб віком 25 і старше: з 36,7% до 67,4% за 2000–2017 рр. (**Рис. 1.6**).

Офіційно зареєстрований шлюб є основною формою шлюбних відносин в Україні, проте частина молодих людей живуть разом, не реєструючи шлюб. Близько 10% молодих українців перебувають у такому шлюбному партнерстві.

Найбільш поширена така форма шлюбних стосунків серед молоді віком 25–29 років (15%) та 30–34 роки (13%)². В Україні таке шлюбне партнерство є випробувальним періодом у стосунках, після якого або шлюб реєструється, або розпадається.

Незважаючи на ліберальне ставлення суспільства до незареєстрованих шлюбів, молодь надає перевагу зареєстрованим шлюбно-сімейним відносинам. Основними мотивами для реєстрації шлюбу є почуття любові, бажання мати поруч рідну людину та спільних дітей.

Рівень розлучуваності в Україні є досить високим, хоча в останні роки спостерігається позитивна тенденція до зменшення кількості розлучень: у 2016 році їх було 130,0 тис., у 2017 році – 128,7 тис. Уже у віці 30–34 років більше 6% осіб є розлученими. У 2017 році 11,6% шлюбів молодих чоловіків і 16,1% шлюбів молодих жінок були повторними, і у 97–99% випадків попередній шлюб розірвано. Отже, розлучення з подальшим вступом у новий шлюб є доволі звичною практикою для української молоді.

Дітородні орієнтації. В Україні за останні роки різко зменшується рівень народжуваності, що простежується як в абсолютних, так і відносних показниках. Так, у 2017 році чисельність новонароджених була на 8,3% нижчою за попередній 2016 рік і становила 364,0 тис. дітей (без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції³). Майже 87% від загальної чисельності новонароджених дітей у 2017 році народилися у молодих жінок віком 15–34 роки, найбільш активне дітородження у жінок 25–29 років.

В Україні збільшується питома вага дітей, народжених жінками середньої і старшої репродуктивних груп, що свідчить про «старіння материнства». Якщо у 2001 році показник середнього віку матері при народженні дитини становив 25,2 роки, то у 2017 році – 27,7 років. Середній вік матері при народженні первістка також продовжує зростати: у порівнянні з 2001 роком він збільшився на 2,2 роки і у 2017 році склав 25,2 роки. Підвищення середнього віку материнства характерне практично для всіх розвинутих європейських країн і Україна не є виключенням (*Рис. 1.7*).

У 2017 році коефіцієнт народжуваності у жінок віком 15–34 років становив 58,6%. Рівень дітородної активності останніми роками зменшився в усіх групах жінок репродуктивного віку. Зниження рівня народжуваності у молодих жінок прискорюється (*Табл. 1.5*).

На сьогодні в Україні кожна п'ята дитина народжується у матерів, які не перебувають в офіційно зареєстрованому шлюбі. Чисельність дітей, народжених поза шлюбом, у 2017 році становила майже 75 тис. немовлят. У молодих жінок (у віці до 35 років) частка позашлюбних народжень сягає 20% усіх народжень і становить 83,5% усіх позашлюбних народжень.

² «Молодь України – 2017». – Центр незалежних соціологічних досліджень «ОМЕГА». – 2017 р.

³ Антитерористична операція тривала з 14 квітня 2014 року до 30 квітня 2018 року. З 30 квітня 2018 року у Донецькій та Луганській областях розпочато Операцію об'єднаних сил (ООС).

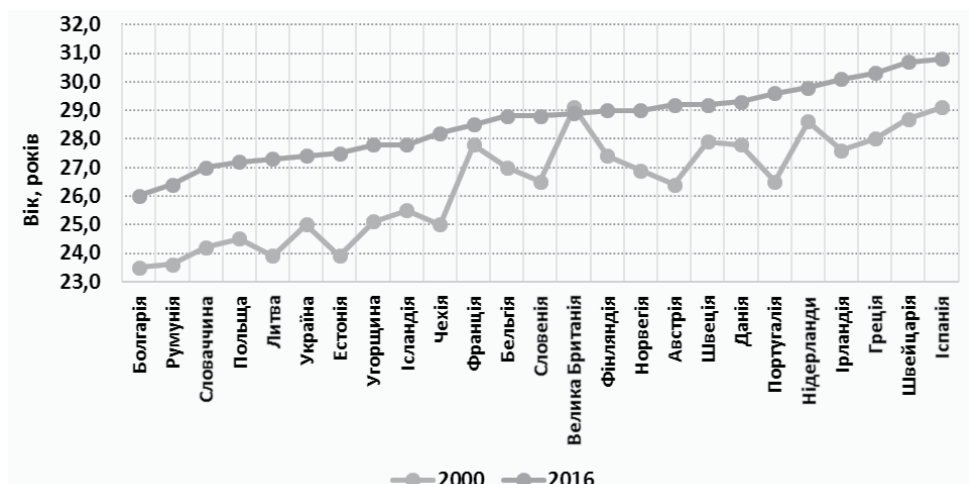

Рис. 1.7. Середній вік матері при народженні дитини в європейських країнах і Україні у 2000 і 2016 рр. (за даними eurostat)

Таблиця 1.5

Коефіцієнти народжуваності в Україні за віком матері (на 1000 жінок відповідного віку)

	15–19 років	20–24 роки	25–29 роки	30–34 роки	35–39 роки	40–44 роки	45–49 років
2001	29,2	89,9	57,4	27,5	8,9	1,9	0,1
2010	28,8	90,1	87,9	55,1	22,3	4,2	0,2
2015	27,3	92,3	91,8	58,8	27,3	5,6	0,4
2016	25,3	87,8	90,1	58,7	27,3	5,8	0,5
2017	20,9	74,3	77,8	51,2	24,2	5,3	0,6

Джерело: за даними Державної служби статистики України.

Міграція молоді. Одним із важливих факторів зміни чисельності населення є міграція. Кожна її хвиля забирає певну частину молодого, талановитого та перспективного населення країни. Проблеми працевлаштування, безробіття, низького рівня життя – усе це є безпосереднім каталізатором збільшення відтоку населення з країни, як трудових мігрантів, так і молоді – наймобільнішої категорії населення.

Аналіз обсягів міждержавної міграції демонструє, що у період 2014–2016 рр. серед прибулих в Україну віком 15–34 років переважали чоловіки. Сальдо міграції молодих жінок упродовж цього періоду зменшилося у 3,2 рази, у чоловіків – у 1,6 рази (Табл. 1.6).

Відчутно впливає на формування і зміну структури населення внутрішньо-державна міжрегіональна міграція. Найвища інтенсивність постійної міграції припадає на великі міста та високоіндустріальні області.

**Обсяги міждержавної міграції молоді віком 15–34 роки
за статтю у 2014–2016 рр., (тис. осіб)**

	Кількість прибулих		Кількість вибулих		Сальдо міграції	
	чоловіки	жінки	чоловіки	жінки	чоловіки	жінки
2014	15,8	7,8	8,7	4,4	7,4	4,2
2015	10,9	5,4	7,9	4,96	3,5	2,6
2016	6,2	2,5	1,7	1,2	4,5	1,3

Джерело: за даними Державної служби статистики України.

Примітка: 2014–2016 – без урахування тимчасово окупованої території АР Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Регіональний аналіз показників зовнішньої міграції молоді віком 15–34 років у 2016 році зафіксував найбільше сальдо міжрегіональної міграції, як і в попередні роки, у Харківській області (2325 осіб) та м. Києві (1729 особи). Кількість жінок у внутрішніх міграціях була більшою, ніж кількість чоловіків (*Табл. 1.7*).

Однією з основних причин зростання трудової міграції серед молоді є складна економічна ситуація.

Таблиця 1.7

Обсяги внутрішньої міграції молоді віком 15–34 роки в 2014–2016 рр.

	Кількість прибулих			Кількість вибулих			Міграційний приріст/ скорочення		
	обидві статі	чол.	жінки	обидві статі	чол.	жінки	обидві статі	чол.	жінки
2014	314 487	131 783	182 704	313 964	131 658	182 306	523	125	398
2015	283 721	108 924	174 797	282 004	108 349	173 655	1 717	575	1 142
2016	124 522	50 564	73 958	123 574	50 244	73 330	948	320	628

Джерело: за даними Державної служби статистики України.

Примітка: 2014–2016 рр. – без урахування тимчасово окупованої території АР Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Міграційні процеси, що активно посилюються серед молоді, негативно впливають на демографічну та економічну ситуацію в країні. Як зазначають у Державній службі статистики, через масштабну трудову міграцію, передусім серед молоді, частка осіб з вищою освітою серед населення у віці 25–34 років у країні постійно зменшується. Молоді українці їдуть навчатися за кордон, де і залишаються працювати. Втрата людських ресурсів – це проблема, яка потребує вирішення вже в найближчій перспективі.

Отже, загальний аналіз демографічної ситуації свідчить про наявність в Україні проблеми, яка набуває загрозливих масштабів – демографічна чисельність населення зазнає неспинного скорочення, зменшується і частка

молоді в загальній чисельності населення, що уже негативно впливає на його відтворення.

Розподіл молодіжного контингенту за віковими групами демонструє чисельну перевагу молоді віком 30–34 років. Чисельність міської молоді переважає чисельність сільської більш ніж удвічі, що є свідченням процесу активної урбанізації прагнення молоді виїхати до міст із розвинутою соціальною інфраструктурою.

Відображенням демографічного розвитку нашої країни є економічні проблеми, суспільні катаклізми та тимчасова окупація території АР Крим, м. Севастополя та частини територій у Донецькій та Луганській областях.

Ці процеси негативно впливають на дітородні плани населення та призводять до різкого зниження народжуваності.

Рівень смертності в Україні є дуже високим. Особливо високий рівень чоловічої надсмертності у молодому віці (30–34 роки) унаслідок зовнішніх причин.

Здоров'я української молоді погіршується з року в рік. Збільшується кількість смертей, пов'язаних із хворобами кровообігу, новоутворень, хвороб органів дихання та травлення, інфекційних хвороб.

Посилюються зовнішні міграційні процеси. Значна частка української молоді прагне покращити рівень свого життя за межами України, про що свідчать показники трудової та освітньої міграції молоді, водночас за результатами соціологічного дослідження «Молодь України – 2018», 56,5% молоді хоче жити в Україні і мають бажання лише повчитися чи попрацювати якийсь час за кордоном, але повернутися в Україну.

Розділ 2

ЗАКОНОДАВЧЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

УЧАСТІ МОЛОДІ В РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ

Важливим змістовним орієнтиром впровадження державної молодіжної політики України є законодавче забезпечення участі молоді в розвитку держави на національному, регіональному та місцевому рівнях із урахуванням власного та міжнародного, зокрема європейського досвіду. Приведення національного законодавства у відповідність до європейських стандартів є одним із завдань реалізації державної молодіжної політики.

Глобальним політико-правовим контентом законодавчого забезпечення участі молоді в розвитку Української держави є Стратегія ООН-Середовище і молодь: стратегія розширення участі (UN-Habitat and youth: strategy for enhanced engagement, a working document, Twentieth session Nairobi, 4–8 April 2005)⁴, в якій наголошується на необхідності забезпечення участі молодих людей в ухваленні рішень і наданні їм необхідних інструментів, зокрема таких, як навчання правам громадянина. ООН сформувала «підхід, заснований на визнанні прав», що передбачає надання молоді можливостей для вільного самовираження та залучення молодих людей до процесу ухвалення рішень, що впливають на їхнє життя⁵. Участь молоді у впровадженні Стратегії розширення участі здійснюється відповідно до резолюції 19/13 Ради керівників, ухваленої в травні 2003 року, щодо розробки молодіжної стратегії і передбачає широкі консультації з молоддю та організаціями громадянського суспільства, в обговоренні якої взяли участь 44 держави-учасниці⁶.

Забезпечення участі молоді в суспільному житті регулюється правовими актами Європейського Союзу: Переглянутою Європейською хартією участі молоді в громадському житті на місцевому і регіональному рівні (2003); Молодіжною стратегією Європейського Союзу на 2010–2018 рр. «Молодь – інвестування та надання можливостей»; Програмою Європейського Союзу «Молодь в дії» на 2014–2020 рр.

У Переглянутій Європейській хартії участі молоді в громадському житті на місцевому і регіональному рівні⁷ окреслені принципи формування молодіжної політики на рівні громади та основні молодіжні пріоритети:

⁴ UN-Habitat and youth: strategy for enhanced engagement Preliminary Discussion Paper – draft 1 12 June 2004. URL: <http://mirror.unhabitat.org/list.asp?typeid=17&catid=441> (Дата звернення 15.08.2018).

⁵ Youth participation. URL: <http://www.un.org/esa/socdev/documents/youth/fact-sheets/youth-participation.pdf> (Дата звернення 15.08.2018).

⁶ Habitat III. URL: <http://mirror.unhabitat.org/categories.asp?catid=831> (Дата звернення 20.08.2018).

⁷ Переглянута Європейська хартія участі молоді в громадському житті на місцевому і регіональному рівні URL: http://humanrightsukraine.org.ua/wp-content/uploads/2015/10/eu_charter_ukr.pdf (Дата звернення 16.08.2018).

- участь молоді в суспільному житті на місцевому і регіональному рівні повинна стати частиною загальної політики залучення громадян у суспільне життя;
- галузева політика повинна містити молодіжний вимір, у зв'язку із цим місцеві та регіональні органи влади мають дотримуватися положень Переглянутої Європейської хартії та забезпечувати на практиці різні форми участі, які визначатимуться за погодженням і спільно з молодими людьми та їх представниками;
- проголошені в Переглянутій Європейській хартії принципи та різні форми участі стосуються усіх молодих людей без дискримінації. Особливу увагу слід звернути на тих молодих людей, які належать до малозабезпечених верств суспільства, а також етнічних, національних, соціальних, культурних, релігійних та мовних меншин.

Основні принципи і перспективи розвитку молодіжної політики Європейського Союзу визначені Комюніке Єврокомісії ЄС «Підтримка повноцінної участі молоді в сфері освіти, зайнятості та в суспільному житті» (2007)⁸, де наголошено на необхідності сприяння і надання фінансової допомоги молодим європейцям з метою поліпшення рівня освіти, скорочення безробіття, участі в суспільному житті та прояві активної громадянської позиції, надання підтримки молодим людям і створення сприятливих умов для розвитку їхніх здібностей у праці й активній участі у суспільному житті.

Пріоритети розвитку участі молоді визначені Стратегією ЄС для молоді до 2018 р. «Молодь – інвестування і розширення можливостей» (2009 р.)⁹:

- забезпечення повноправної участі молоді в житті суспільства за допомогою її залучення в громадське життя на місцевому і регіональному рівнях;
- залучення молоді до процесу участі в різних формах представницької демократії;
- підтримка молодіжних організацій та інших форм навчання участі;
- стимулювання участі неорганізованої молоді;
- забезпечення якості інформаційних послуг.

Стратегія пропонує ініціативи у 8 сферах законодавчого забезпечення участі молоді: освіта і навчання; працевлаштування і підприємництво; здоров'я і добробут; участь; волонтерська діяльність; соціальна включеність; молодь і світ;

⁸ Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions Promoting young people's full participation in education, employment and society {SEC (2007) 1084} {SEC (2007) 1093}/* COM/2007/0498 final*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX%3A52007DC0498> (Дата звернення 16.08.2018).

⁹ Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions – An EU Strategy for Youth: Investing and Empowering – A renewed open method of coordination to address youth challenges and opportunities {SEC (2009) 545} {SEC (2009) 546} {SEC (2009) 548} {SEC (2009) 549}/* COM/2009/0200 final*. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:52009DC0200> (Дата звернення 16.08.2018).

творчість і культура, а також відповідні заходи політичного втручання. Ця робота здійснюється шляхом реалізації молодіжних програм, розвитку політичної співпраці, посилення впливу молоді та молодіжних організацій. Головними інструментами реалізації Стратегії є: співпраця країн ЄС; «структурований діалог»; доповіді про становище молоді в ЄС; молодіжна робота; обґрунтована молодіжна політика; взаємне навчання молодих людей.

У Стратегії наголошується на тому, що молодь є однією з найбільш уразливих груп суспільства, насамперед в умовах глобальної фінансової, економічної кризи, і в європейському «старіючому» суспільстві є найважливішим ресурсом.

Співробітництво та обмін досвідом в галузі молодіжної політики та неформальної освіти для молоді реалізується Україною відповідно до Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії та їх державами-членами¹⁰. У сфері молодіжної політики співробітництво спрямовано на:

- сприяння інтеграції молоді в суспільство загалом, заохочуючи її активну громадську позицію та ініціативність;
- сприяння молоді в отриманні знань, навичок, та професійних умінь поза освітньою системою, зокрема розвиток волонтерства, та визнання цінності такого досвіду;
- активізацію співробітництва з третіми країнами;
- розвиток співробітництва між молодіжними організаціями в Україні, ЄС та його державах-членах;
- просування здорового способу життя, з особливим акцентом на молодь.

У рамках Угоди виконується відповідний план заходів¹¹.

Підґрунтям формування нормативно-правової бази забезпечення участі молоді в суспільному житті є Конституція України, яка гарантує кожній людині право на свободу думки і слова, вільне вираження своїх поглядів і переконань, свободу світогляду і віросповідання, об'єднання в політичні партії і громадські організації; участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах; можливість обрання до органів державної влади і органів місцевого самоврядування, право проводити збори, мітинги, походи і демонстрації; права на працю та підприємницьку діяльність; захист своїх економічних і соціальних інтересів тощо.

Початковою основою національного законодавчого забезпечення участі молоді в розвитку Української держави є Декларація «Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні» (від 15.12.1992 №2859–XII), яка визначає серед пріоритетних завдань державної молодіжної політики допомогу молодим

¹⁰ Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії та їх державами-членами. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/984_011 (Дата звернення 16.08.2018).

¹¹ Постанова Кабінету Міністрів України «Про виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони» від 25.10.2017 №1106. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1106-2017-%D0%BF/paran13#n13> (Дата звернення 16.08.2018).

людям у реалізації й самореалізації їхніх творчих можливостей та ініціатив, широке залучення юнаків і дівчат до активної участі у національно-культурному відродженні українського народу, формуванні його свідомості, розвитку традицій та національно-етнічних особливостей, а також залучення молоді до активної участі в економічному розвитку України.

Втілення завдань, принципів і напрямів державної молодіжної політики, визначених Декларацією, передбачено Законом України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» (від 05.02.1993 №2998-XII). У цьому Законі визначено питання працевлаштування молоді, підтримки її підприємницької ініціативи та діяльності, сприяння підвищенню рівня життя, покращенню житлових умов молоді, освіти, культурного та фізичного розвитку, охорони здоров'я, гарантій правового захисту молоді, правового статусу та гарантій діяльності молодіжних громадських організацій.

На залучення молоді до діяльності інститутів громадянського суспільства спрямований Закон України «Про молодіжні та дитячі громадські організації» (від 01.12.1998 №281-XIV). Зазначений законодавчий акт визначає основні принципи діяльності молодіжних громадських організацій, форми їх підтримки, а також статус молодіжних та дитячих громадських організацій, їх права, зокрема, на участь у підготовці та ухваленні рішень з питань державної політики щодо дітей та молоді тощо.

Окрім молодіжного законодавства питання, пов'язані з розвитком участі молоді, відображено в низці інших нормативно-правових актів, що стосуються освіти, державної служби, служби в органах місцевого самоврядування, діяльності громадських організацій та політичних партій, розвитку інститутів громадянського суспільства тощо. Регулювання окремих складових політики забезпечено Законами України «Про організації роботодавців», «Про об'єднання громадян», «Про соціальний діалог в Україні», «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про інформацію», «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності», «Про органи самоорганізації населення», «Про професійних творчих працівників та творчі спілки», «Про благодійництво та благодійні організації», «Про волонтерську діяльність», «Про свободу совісті та релігійні організації», «Про соціальні послуги», «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності».

За період 2010–2017 рр. ухвалено низку законів, що регулюють окремі напрями участі та інформування молодіжної аудиторії: Закони України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» (2010 рік), «Про доступ до публічної інформації» (2011 рік), «Про безоплатну правову допомогу» (2011 рік), «Про добровільне об'єднання територіальних громад» (2015 рік), внесено зміни до Закону України «Про інформацію» (2016 рік).

Українське законодавство дає можливість молоді реалізувати свої політичні права. Політична участь молоді регулюється Законом України «Про місцеві

вибори» (2015 рік)¹². Молоді люди мають загальне виборче право голосу на виборах та референдумах згідно зі статтею 70 Конституції України, якщо на день їх проведення їм виповнилося вісімнадцять років. Молоді люди, яким виповнився двадцять один рік і які проживають в Україні протягом останніх п'яти років, можуть бути обрані народними депутатами України¹³. Молода людина не може бути обрана Президентом України, оскільки це право має громадянин, який на момент виборів досяг тридцяти п'яти років¹⁴.

Впливати на розвиток держави можна, володіючи відповідними знаннями та компетенціями. Забезпечити це має ухвалений Закон України «Про освіту» (від 05.09.2017 №2145-VIII). Метою освіти, відповідно до Закону, є усебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу Українського народу, підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору.

З метою створення сприятливих умов для розвитку і самореалізації української молоді у 2016 році затверджено Державну цільову соціальну програму «Молодь України» на 2016–2020 роки¹⁵. Одна з основних проблем, на вирішення якої спрямована програма, є низька участь молоді у суспільно-політичному житті держави і формування політики з питань, що впливають на її життя, розвиток та вирішення нагальних проблем.

На виконання Програми Міністерством молоді та спорту України було розроблено Календарний план реалізації заходів державної політики у молодіжній сфері на 2017 рік¹⁶. Зокрема, Програма передбачає спільну та скоординовану діяльність органів виконавчої влади з інститутами громадянського суспільства: молодіжними та дитячими громадськими організаціями; організаціями, установами та закладами, що працюють з молоддю і волонтерами, за безпосередньої участі молоді, а також підтримку соціально значущих проектів інститутів громадянського суспільства, зокрема молодіжних та дитячих громадських організацій,

¹² Закон України «Про місцеві вибори» від 14.07.2015 №595-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/595-19> (Дата звернення 16.08.2018).

¹³ Закон України «Про вибори народних депутатів України» від 17.11.2011 №4061-VI. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/4061-17> (Дата звернення 16.08.2018).

¹⁴ Закон України «Про вибори Президента України» від 05.03.1999 №474-XIV. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/474-14> (Дата звернення 16.08.2018).

¹⁵ Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2016–2020 роки» від 18.02.2016 №148 (зі змінами). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/148-2016-%D0%BF> (Дата звернення 16.08.2018).

¹⁶ Наказ Міністерства молоді та спорту України від 22.02.2017 №749 «Про затвердження календарного плану щодо реалізації заходів державної політики у молодіжній сфері на 2017 рік». URL: http://www.dsmsu.gov.ua/media/2017/03/02/35/749_1.pdf (Дата звернення 21.08.2018).

посилення роботи з розвитку міжнародного молодіжного співробітництва, сприяння інтеграції молоді у світову та європейську молодіжну спільноту.

Планом пріоритетних дій Уряду на 2017 рік¹⁷ було передбачено формування державної політики у молодіжній сфері, яка ґрунтується на системі загальноєвропейських принципів – відкритості, доказовості концептуальних положень, рівності можливостей, міжсекторальному та відповідальному підході, безпосередньому залученні інститутів громадянського суспільства, що працюють із молоддю, та молоді до її реалізації, створення дієвих інструментів та механізмів для підтримки ідей молоді, її участі у процесі ухвалення рішень, реалізації суспільно значущих проєктів та заходів, насамперед створення та розвиток мережі молодіжних центрів на базі діючих установ, що працюють із молоддю, посилення ролі молоді у суспільно-політичному житті держави.

З метою створення умов для особистісного становлення, розвитку та соціальної активності молодих осіб, формування молодіжної інфраструктури та розвитку мережі молодіжних центрів як ключової установи по активізації молоді при Міністерстві молоді та спорту діє робоча група з розробки нормативних і методичних документів, аналізу досвіду роботи молодіжних центрів різних форм власності. Постановою Кабінету Міністрів України у 2017 році затверджено типові положення про молодіжний центр та про експертну раду при молодіжному центрі¹⁸. Наказом Міністерства молоді та спорту України затверджено Національний знак якості та критерії якості для молодіжних центрів¹⁹. Ухвалення цих документів сприяє підвищенню якості діяльності молодіжних центрів і послуг, що ними надаються.

Для забезпечення підготовки працівників, які працюють з молоддю, із залученням державних службовців молодіжної сфери та представників громадських організацій існує програма «Молодіжний працівник», реалізація якої визначена одним із пріоритетних завдань Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2016–2020 рр. З метою ефективної реалізації програми на національному та регіональному рівнях затверджено наказ Міністерства молоді та спорту України від 19.09.2018 № 4224 «Про затвердження Порядку реалізації програми «Молодіжний працівник».

З метою залучення молоді до розбудови громадянського суспільства, обміну досвідом та заохочення суспільно активної молоді існують такі ініціативи:

- гранти Президента України для обдарованої молоді;

¹⁷ Інформація про виконання Мінмолодьспортом у IV кварталі Плану пріоритетних дій Уряду на 2017 рік, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 03.04.2017 № 275. URL: <http://www.dsmsu.gov.ua/media/2017/12/28/9/051508788000.pdf> (Дата звернення 16.08.2018).

¹⁸ Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження типових положень про молодіжний центр та про експертну раду при молодіжному центрі» від 20.12.2017 № 1014. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-zatverdzhennya-tipovih-polozen-pro-molodizhnij> (Дата звернення 21.08.2018).

¹⁹ Наказ Міністерства молоді та спорту України від 03.08.2017 № 3284 «Про затвердження Національного знаку якості та критеріїв якості для молодіжних центрів», зареєстрований в Міністерстві юстиції України 28.08.2017 за № 1061/30929. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1061-17>. (Дата звернення 21.08.2018).

- Премії Кабінету Міністрів України за особливі досягнення молоді в розбудові України;
- щорічний конкурс проектів, розроблених молодіжними та дитячими громадськими організаціями, реалізація яких фінансується з державного бюджету;
- конкурс кращих практик молодіжної роботи;
- українсько-польські та українсько-литовські обміни молоддю.

З метою підвищення рівня зацікавленості молоді до участі у проектному конкурсі та залучення до конкурсу громадських організацій регіонального рівня внесено зміни до Порядку проведення конкурсу з визначення програм (проектів, заходів), розроблених інститутами громадянського суспільства, для виконання (реалізації) яких надається фінансова підтримка²⁰. Міністерством молоді та спорту затверджено порядок організації конкурсу і форми документів, необхідних для його проведення²¹ та щорічно затверджуються накази, що регулюють порядок організації та проведення конкурсу проектів, розроблених дитячими та молодіжними громадськими організаціями²².

На удосконалення системи призначення грантів Президента України для обдарованої молоді спрямований проект Указу Президента України «Про гранти Президента України для підтримки ініціатив молоді», який схвалено на засіданні Уряду і надіслано Кабінетом Міністрів України на розгляд Адміністрації Президента України²³.

Безпосередньо брати участь у розбудові держави можна, перебуваючи на державній службі. Закон «Про державну службу» (від 10.12.2015 № 889-VIII) це гарантує усім повнолітнім громадянам України, які вільно володіють державною мовою та яким присвоєно ступінь вищої освіти.

Ст. 48 Закону України «Про державну службу» (від 10.12.2015 № 889-VIII (із змінами та доповненнями) передбачено, що у державних органах з метою ознайомлення з функціонуванням державної служби може здійснюватися стажування громадян з числа молоді, які не перебувають на посадах державної служби, строком до шести місяців у порядку, визначеному керівником державної служби.

²⁰ Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку проведення конкурсу з визначення програм (проектів, заходів), розроблених інститутами громадянського суспільства, для виконання (реалізації) яких надається фінансова підтримка» від 12.10.2011 № 1049. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1049-2011-p>. (Дата звернення 21.08.2018).

²¹ Наказ Мінмолодьспорту «Про затвердження форм документів, необхідних для проведення конкурсу з визначення проектів, розроблених молодіжними та дитячими організаціями, для реалізації яких надається фінансова підтримка» від 13.01.2014 № 39, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 30.01.2014 за № 187/24964.

²² Наказ Міністерства молоді та спорту України «Про організацію та проведення конкурсу з визначення проектів, розроблених молодіжними та дитячими громадськими організаціями, для реалізації яких надається фінансова підтримка у 2018 році» від 27.03.2017 № 1225.

²³ Інформація про виконання Мінмолодьспортом у IV кварталі Плану пріоритетних дій Уряду на 2017 рік, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 03.04.2017 № 275. URL: <http://www.dsmsu.gov.ua/media/2017/12/28/9/051508788000.pdf> (Дата звернення 16.08.2018).

З метою заохочення молоді до роботи в органах управління ухвалено низку нормативних документів, що регулюють організацію і проходження стажування молодих людей в органах виконавчої влади:

- Положення про стажування в органах державної влади і органах місцевого самоврядування слухачів Національної академії державного управління при Президентові України (2013)²⁴;
- порядки стажування громадян з числа молоді в апаратах міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, які визначають загальні положення щодо організації та проходження стажування;
- Порядок реалізації пілотного проекту щодо запровадження Національної програми стажування в центральних органах виконавчої влади²⁵ (2018).

Активна участь молодих людей у процесі ухвалення рішень може забезпечуватися за допомогою різних форм залучення, зокрема шляхом утворення молодіжних консультативно-дорадчих органів.

Указом Президента України «Про Стратегію національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016–2020 роки» передбачається створення в регіонах координаційних рад з питань національно-патріотичного виховання при місцевих держадміністраціях. На виконання Стратегії затверджено Типове положення про координаційну раду з питань національно-патріотичного виховання при місцевій державній адміністрації²⁶. Створення координаційних рад сприяє реалізації державної політики у сфері національно-патріотичного виховання на території відповідних адміністративно-територіальних одиниць України, а також системній взаємодії та узгодженню дій місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування й інститутів громадянського суспільства.

У цілому Україна має достатню законодавчу базу із забезпечення участі молоді в розвитку держави. Ураховуючи загальноєвропейський і глобальний контент розвитку молодіжної політики, актуальним залишається конкретизація нормативно-правової бази України з урахуванням запитів нинішнього молодого покоління, розширення участі молоді на рівні місцевих громад та їх представництва в ухваленні загальнодержавних рішень.

---

²⁴ Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження положень про прийом, стажування в органах державної влади і органах місцевого самоврядування слухачів Національної академії державного управління при Президентові України, а також переліку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, в яких проводиться у 2013–2018 роках стажування слухачів Національної академії» від 01.04.2013 №255. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/255-2013-%D0%BF>. (Дата звернення 16.08.2018).

²⁵ Постанова Кабінету Міністрів України «Про реалізацію пілотного проекту щодо запровадження Національної програми стажування в центральних органах виконавчої влади» від 23.05.2018 №425. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/425-2018-%D0%BF>. (Дата звернення 21.08.2018).

²⁶ Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Типового положення про координаційну раду з питань національно-патріотичного виховання при місцевій державній адміністрації» від 07.12.2016 №999. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/999-2016-%D0%BF>. (Дата звернення 16.08.2018).

Розділ 3

УЧАСТЬ МОЛОДІ

В ДЕРЖАВОТВОРЧИХ ПРОЦЕСАХ

3.1. Молодь в управлінні державними справами та розвитком територіальних громад

Право на участь в управлінні державними справами громадян України закріплене Конституцією України (стаття 9).

Розбудова демократичної держави, проведення реформ в Україні потребує суттєвого оновлення інституту державної служби, формування якісно нового кадрового потенціалу, підготовки і залучення молоді до *роботи на державній службі*. За даними соціологічного дослідження «Молодь України – 2017» для майже 21% молодих людей професія державного службовця є привабливою, при цьому 22% опитаної молоді переконані, що вона сьогодні може допомогти досягнути успіху в житті. Вище за потенціалом респонденти оцінюють лише можливості таких професій, як: бізнесмен, підприємець (51%), юрист (41%), спеціаліст програмного забезпечення і комп'ютерної техніки (36%) та лікар (26%)²⁷.

Щодо частки молоді серед державних службовців різних рівнів, то ці показники рахувалися Державною службою статистики до 2015 року (на сьогодні офіційні дані не оприлюднюються). Станом на 01.01.2015 на державній службі перебувало 46,7% молодих жінок віком до 35 років (серед загальної кількості жінок держслужбовців) та 44,0% молодих чоловіків (серед загальної кількості чоловіків держслужбовців). Середня кількість осіб, щороку прийнятих на державну службу, становила близько 15%, у той же час плінність кадрів становила 16% від загальної кількості державних службовців.

Наразі відбувається реформа державної служби, у процесі якої відбувається оновлення та омолодження кадрового складу органів публічної влади усіх рівнів та гілок. За результатами опитування, проведеного громадськими активістами, 50% кандидатів на посади в державній службі – молоді активні люди 25–35 років²⁸.

В умовах децентралізації зростає роль виконавчих органів об'єднаних територіальних громад у визначенні напрямів та забезпеченні реалізації молодіжної політики. Одна з найважливіших умов успішної децентралізації – це коли мешканці громади розуміють, що добробут та розвиток території

²⁷ «Молодь України – 2017». – Центр незалежних соціологічних досліджень «ОМЕГА». – 2017 р.

²⁸ «Реформа державної служби»: про конкурс і плани Уряду//Українська правда, 20.08.2017. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2017/08/20/7152653/> (Дата звернення 16.08.2018).

залежить насамперед від їхніх дій та ініціатив. Важливу роль у напрямі «переформатування» мислення та сприйняття власної значимості у громаді відіграють представники молодого покоління як найбільш освічена та енергійна частина населення громад.

У той же час рівень залучення молоді до *роботи в органах місцевого самоврядування* є суттєво нижчим порівняно з державною службою. За даними Державної служби статистики України, на початок 2015 року в органах місцевого самоврядування перебувало на службі 27,2% жінок віком до 35 років (від загальної кількості жінок) та 21,7% молодих чоловіків (від загальної кількості чоловіків).

За результатами соціологічного дослідження «Молодь України – 2017» молоді люди слабо поінформовані щодо децентралізації влади: переважно молоді люди «дещо знають» про процес децентралізації влади, однак детально не цікавляться процесом реформування (42,7%), лише 6,1% є обізнаними і активно цікавляться цим питанням²⁹. Такий низький рівень зацікавленості можна пояснити тим, що лише 13,8% молоді, яка взяла участь в опитуванні, мешкали в населеному пункті, що входить до об'єднаної територіальної громади (12,5% міської молоді та 16,5% сільської молоді).

Молодь позитивно оцінює актуальні геополітичні та соціально-політичні процеси, що відбуваються в Україні, зокрема, 55,6% опитаної молоді підтримують реформу децентралізації влади.

Щодо оцінки молоддю наскільки об'єднання громад впливає на становище молоді, то 12,7% молоді, яка проживає в об'єднаних територіальних громадах, відчули зміни, пов'язані зі створенням та розбудовою об'єднаної територіальної громади, а саме: покращення соціальної інфраструктури своїх населених пунктів та підвищення якості культурно-просвітницьких заходів. За результатами опитування 2018 року вже 23,0% опитаної молоді мешкали в населених пунктах, що входили до об'єднаних територіальних громад³⁰. У процесі об'єднання територіальних громад 24,4% молодих людей готові брати активну участь.

Якщо в 2017 році на гіпотетичне запитання яким чином молодь може брати участь у діяльності об'єднаної територіальної громади, більшість опитаної молоді визнала можливість участі молоді в розробці і реалізації молодіжних проєктів та ініціатив (76,6%), створенні молодіжних ініціативних груп або організацій (76,2%), громадському контролю (73,3%), у громадських зборах та слуханнях (71,6%), у розробці та реалізації стратегій і проєктів розвитку ОТГ (69,3%), представництві у виконавчих органах ОТГ (68,5%) та в громадських радах (66,9%)³¹.

Значно менший відсоток молодих людей долучається до громадського життя. Так, на запитання анкети 2018 року «Як Ви долучаетесь та бачите свою участь у життєдіяльності громади?» у першу чергу молоді люди назвали голосування

²⁹ «Молодь України – 2017». – Центр незалежних соціологічних досліджень «ОМЕГА». – 2017 р.

³⁰ «Молодь України – 2018». – ТОВ «Перша рейтингова система». – 2018 р.

³¹ «Молодь України – 2017». – Центр незалежних соціологічних досліджень «ОМЕГА». – 2017 р.

Рис. 3.1.2. Розподіл відповідей на запитання «Як Ви долучаєтесь та бачите свою участь у життєдіяльності громади?», %
(серед усіх респондентів/-ок, N=2001, сума відповідей не дорівнює 100%, оскільки респонденти/-ки могли обрати декілька відповідей)

на виборах (41,9%), а також участь у загальних зборах (29,1%) та участь у роботі по благоустрою (21,4%)³².

Найбільш нагальними проблемами розвитку територіальних громад, що є актуальними зараз і будуть важливими через три роки, молоді люди назвали насамперед таку актуальну інфраструктурну проблематику, як відкриття/облаштування/ремонт/реконструкція доріг та тротуарів (73,1% та 37,1% відповідно), будівництво шкіл (35,1% та 29,0% відповідно), лікарень/поліклінік/амбулаторій (34,0% та 23,6% відповідно) та місць відпочинку у громаді (34,0% та 35,7% відповідно), а також дитячих садочків (30,0% та 23,6% відповідно). Так само, як у минулорічному репрезентативному соціологічному дослідженні «Молодь України – 2017», пріоритети відкриття та облаштування таких публічних інфраструктурних об'єктів громади як спортивні й молодіжні заклади за оцінками опитаної молоді зростуть у найближчі 3 роки. Так, розвиток спортивних закладів, центрів (майданчики, стадіони тощо) є актуальним зараз для 23,9% молоді, буде важливим у найближчі 3 роки – для 29,1%; установ, що працюють із молоддю (молодіжних центрів) – 17,8% та 25,5%; закладів культури (центрів, клубів, бібліотек тощо) – 11,7% та 25,1%; гуртків для дітей та молоді – 9,2% та 11,4%; клубів для молоді за місцем проживання – 9,0% та 14,2%; кінотеатрів – 5,4% та 14,1%.

Однією з форм участі молоді в управлінні державними справами, залучення до ухвалення рішень, що стосуються молодіжних питань, є участь у роботі **консультативно-дорадчих органів**: молодіжних рад,

³² «Молодь України – 2018». – ТОВ «Перша рейтингова система». – 2018 р.

колегій, парламентів, координаційних рад з питань національно-патріотичного виховання молоді тощо.

Сприяння роботі молодіжних консультативно-дорадчих органів (далі – МКДО), на думку молодих людей, підвищує рівень зацікавленості та активної участі молодих людей у їх роботі (32,4%), проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи з представниками органів влади та місцевого самоврядування (32,1%). Також є потреба у фінансовому забезпеченні діяльності МКДО (23,3%), ухваленні відповідного законодавства (22,8%) та поширенні кращих практик роботи (19,6%)³³.

Участь молоді в процесах управління державними справами та розвитком громади неможлива без належного розвитку молодіжної інфраструктури. **Молодіжні центри** як осередки неформальної освіти та формування активної громадянської позиції серед молоді є тими закладами, які інформують, консультують та залучають молодь до участі в суспільному житті громади. На сьогодні розвиток мережі молодіжних центрів є пріоритетом молодіжної політики в Україні. Напрями їхньої роботи формуються відповідно до потреб та інтересів молодих людей конкретного населеного пункту.

Молодь вважає, що діяльність молодіжного центру має бути спрямована в першу чергу на організацію спортивних (42,3%) та розважальних (37,2%) заходів, надання юридичної (35,7%) та інформаційної (33,5%) підтримки. Також молодь формує запит до молодіжних центрів щодо профорієнтаційних заходів (32,3%), роботи з цільовими групами молоді (31,2%), консультаційних послуг психологів (30,0%) та надання культурно-мистецьких послуг (20,8%). Ураховуючи результати соціологічного дослідження «Молодь України – 2018», необхідним є посилення інформаційної кампанії з приводу можливостей молодіжних центрів, їх функціонального наповнення та мети діяльності, де на перше місце виноситься сприяння у соціалізації та самореалізації молоді.

На сьогодні в Україні вже діє кількасот обласних і місцевих молодіжних центрів і просторів, утворених на базі закладів освіти, культури, фізичної культури і спорту, різної форми власності та підпорядкування. Вони діють у багатьох обласних центрах України та утворюються в маленьких містах і селах.

У 2017 році Міністерством молоді та спорту України продовжено роботу з розвитку та інституціалізації молодіжних центрів в Україні. Затверджено Типове положення про молодіжні центри, внесено зміни до Бюджетного кодексу України³⁴ щодо підтримки діяльності молодіжних центрів, затверджено Національний знак якості³⁵ для молодіжних центрів. З метою підтримки

³³ «Молодь України – 2017». – Центр незалежних соціологічних досліджень «ОМЕГА». – 2017 р.

³⁴ «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України» від 07.12.2017 №2233-VIII URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2233-viii>. (Дата звернення 20.08.2018).

³⁵ Наказ Мінмолодьспорту від 03.08.2017 №3284 «Про затвердження Національного знаку якості та критеріїв якості для молодіжних центрів». URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1061-17> (Дата звернення 20.08.2018).

існуючих молодіжних центрів усіх форм власності та допомоги в розвитку нових центрів утворено Асоціацію молодіжних центрів України за участі 42 представників молодіжних центрів України. Найбільш поширена мережа молодіжних центрів діє в Донецькій області: у рамках проекту «Гідна країна для гідних людей» створено 85 молодіжних центрів.

Конкурс кращих практик молодіжної роботи в Україні, що започаткований у 2017 році у співпраці з Програмою розвитку ООН в Україні, показав ефективні проекти участі молоді в активізації громад. Серед 64 практик, що увійшли у каталог кращих практик молодіжної роботи в Україні за 2017 рік на тематику: «Участь молоді в процесах демократизації» (забезпечення відкритості, прозорості, підзвітності органів влади, просування порядку денного демократичних реформ на рівні громади), можна виділити:

- Розвиток механізмів забезпечення участі молоді в житті громади, розвиток молодіжних громадських організацій, волонтерство, змістовне дозвілля для молоді та молодіжне таборування (громадська організація «Молодіжна організація «Сонячна Січ»);
- Факультет муніципального управління (відділ молоді та спорту департаменту гуманітарної політики Кам'янець-Подільської міської ради);
- «Молодь – не майбутнє! Молодь – наше сучасне!» (Голубівська сільська молодіжна рада при сільській раді (ГСМР));
- «Майбутнє належить молодим» (Тростянецька міська рада);
- «Студентські ініціативи» (Студентський комітет Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія»);
- «Формування молодіжного парламенту як бази активізації молоді на основі впровадження принципів Переглянутої Європейської хартії участі молоді в громадському житті на місцевому і регіональному рівні» (Немішаївський молодіжний парламент);
- Проект «Голос громади в місцевому самоврядуванні» (Громадський центр «Ділові ініціативи»);
- Молодіжний консультативно-дорадчий орган (Новомосковська районна молодіжна рада);
- Ініціатива, спрямована на об'єднання молоді задля змін у житті громади, підвищення рівня виховання молоді, розвиток лідерських якостей, вміння брати відповідальність за своє життя та за життя громади, розвиток неформальної освіти в місті: англійський розмовний клуб, школа телебачення та преси, соціальне підприємництво (Ініціативна група «Разом ми»);
- Молодіжний парламент Кіровоградської області (Кіровоградський обласний «Інформаційно-ресурсний центр»).

Ці та багато інших проектів та програм показують, що молодь готова та робить свій вклад у розвиток ОТГ, але потребує відповідної методичної та організаційної підтримки.

Проблемним питанням розвитку територіальних громад є кадрове питання, вирішення якого неможливе без залучення молоді. Саме тому в рамках реалізації

програми «Молодіжна працівник», що реалізується у партнерстві з Програмою розвитку ООН в Україні, у 2018 році на замовлення програми міжнародної технічної допомоги «Децентралізація приносить кращі результати та ефективність» DOBRE розпочалось впровадження комплексної програми «Молодіжний працівник в об'єднаній територіальній громаді», метою якої є формування основних теоретичних знань та практичних навичок для розвитку і реалізації молодіжної політики та здійснення молодіжної роботи на рівні об'єднаних територіальних громад.

Саме тому в рамках програми «Молодіжний працівник» у 2018 році на замовлення програми міжнародної технічної допомоги «Децентралізація приносить кращі результати та ефективність» DOBRE розпочалось впровадження комплексної програми «Молодіжний працівник в ОТГ», метою якої є сформувані основні теоретичні знання та практичні навички для формування і реалізації молодіжної політики та здійснення молодіжної роботи на рівні об'єднаних територіальних громад.

Також у різних регіонах країни проводяться заходи, спрямовані на кадрове забезпечення ОТГ. Зокрема, у Тернопільській області проводиться робота з випускниками вищих навчальних закладів, які завершують навчання і планують повертатися додому: їх знайомлять із вакансіями ОТГ неподалік від їхнього місця проживання, мотивують до працевлаштування.

Відповідно до обласної програми «Розвиток людського капіталу Херсонської області» надаються цільові пільгові кредити за рахунок коштів обласного бюджету на здобуття вищої освіти. Її мета – підтримка та створення необхідних умов для розвитку, накопичення людського капіталу області та забезпечення потреб регіонального ринку праці у фахівцях гостродефіцитних спеціальностей. Ключова складова програми – формування регіонального замовлення.

Кіптівська об'єднана громада Чернігівської області готова придбати житло і зробити в ньому належний ремонт для вчителів і медиків, які приїдуть працювати в ОТГ.

Сумський обласний центр зайнятості вивчає потреби ОТГ у фахівцях і пропонує керівникам ОТГ області здійснити підготовку фахівців затребуваних профілів у Сумському центрі професійно-технічної освіти державної служби зайнятості. Навчання осіб з числа зареєстрованих безробітних проводиться за кошти Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття за умови майбутнього працевлаштування.

Агенція розвитку ОТГ «Прикарпаття» запрошує молодих людей – випускників вищих навчальних закладів, студентів, представників ініціативних груп та громадських організацій для безкоштовного навчання в Івано-Франківській регіональній школі проектного менеджменту.

3.2. Молодь та становлення громадянського суспільства

Важливою умовою для здатності молодого покоління сприймати цінності громадянського суспільства, розуміти необхідність його становлення та розвитку, є формування в свідомості молоді переконання щодо необхідності становлення демократичного ладу, досягнення необхідного рівня громадянської культури, формування навичок та досвіду суб'єктності в демократизації системи державно-суспільних відносин.

Цінності демократичного суспільства є досить близькими для молоді України, зокрема, про це свідчать матеріали різних соціологічних досліджень³⁶. Демократію найкращим політичним устроєм для будь-якої сучасної держави вважає 70,6% молодих людей віком 18–34 років; 75% визнали важливим особисто для себе демократичний розвиток держави, а 64% – мати можливість критики та демократичного контролю рішень владних структур.

Важливими інститутами громадянського суспільства є громадські організації. Частка молодих людей, які заявляють, що вони беруть участь у діяльності дитячих та молодіжних громадських організацій в Україні, упродовж останніх років (за даними соціологічних досліджень) є незначною – 2,4–8,5%. Так, у 2018 році підтвердили свою участь у діяльності цих організацій 2,4%³⁷, у 2015–8,5%³⁸, у 2017–6,8%³⁹ молоді.

За результатами соціологічного дослідження «Молодь України – 2018», у діяльності організацій громадянського суспільства брали участь 19,5%⁴⁰ молодих людей (у 2016–21,3%⁴¹). В основному молодь бере участь в організації шкільного та студентського самоврядування (7,9%); спортивних організаціях або організаціях, пов'язаних з проведенням дозвілля (5,1%); волонтерських ініціативах (4,1%) та благодійних або гуманітарних організаціях (3,6%). При віковому розподілі найбільш популярними серед вікових груп 14–19 та 20–24 років є організації шкільного та студентського самоврядування (19,1% та 10,4% відповідно), а серед 25–29 та 30–34 річних – профспілкові та професійні об'єднання (5,1% та 3,7% відповідно).

На думку молодих людей, основними причинами невисокого рівня громадянської та соціально-політичної активності є відсутність у молоді вільного часу для громадської діяльності (40,6%), відсутність інформації про організації, членом яких можна стати (29,6%). Важливим стримуючим чинником виступає небажання, щоб їх використали непорядні політичні лідери (23,8%)⁴².

³⁶ За даними моніторингового дослідження Інституту соціології НАН України у 2016 році.

³⁷ «Молодь України – 2018». – ТОВ «Перша рейтингова система». – 2018 р.

³⁸ «Молодь України – 2015». – GFK Ukraine. – 2015 р.

³⁹ «Молодь України – 2017». – Центр незалежних соціологічних досліджень «ОМЕГА». – 2017 р.

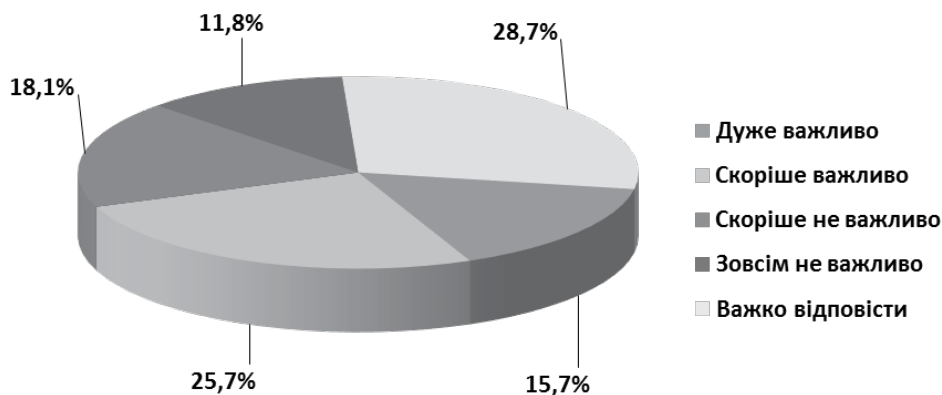
⁴⁰ «Молодь України – 2018». – ТОВ «Перша рейтингова система». – 2018 р.

⁴¹ «Цінності української молоді». – Центр незалежних соціологічних досліджень «ОМЕГА». – 2016 р.

⁴² «Молодь України – 2015». – GFK Ukraine. – 2015 р.

Разом із тим, у молоді сформовано розуміння ролі громадських об'єднань. Так, за результатами моніторингового дослідження, проведеного Інститутом соціології НАН України у 2016 році, значна частина молодих людей віком 18–34 років (41,4%) стверджувала, що особисто для них участь у діяльності політичних партій та громадських організацій є скоріше/дуже важливою (*Рис. 3.2.1*).

Рис. 3.2.1. Розподіл відповідей молоді віком 18–34 років на запитання «Оцініть ступінь важливості особисто для вас: участь у діяльності політичних партій і громадських організацій», %

Волонтерська діяльність є важливою складовою суспільного розвитку, основою розбудови громадянського суспільства. Участь молоді в ній є надзвичайно важливою, особливо у сфері державної молодіжної політики як ресурсу зміцнення державно-громадської взаємодії у процесі створення умов для соціального становлення та розвитку молоді.

На сьогодні така громадянська активність не є розвинутою в молодіжному середовищі. Після зростання активності волонтерського руху після Революції Гідності в Україні, спостерігається повернення до попередніх показників. Так, за результатами опитування молоді 2018 року⁴³ лише кожен п'ятий (проти кожного третього в 2015 році) у віці 14–34 років має досвід волонтерської діяльності (*Табл. 3.2.1*).

Водночас молодь в цілому довіряє в першу чергу волонтерським організаціям та об'єднанням, а близько 40% молоді підтверджує свою готовність захищати незалежність та територіальну цілісність України ненасильницькими методами, такими, як благодійність чи волонтерство. Така готовність є вищою в молоді західного (51,7%), північного (46,3%) та центрального (40,9%) макрорегіонів країни.

У той же час молоді люди в більшості сприймають волонтерів як патріотів України (за даними соціологічного моніторингу Інституту соціології НАН України) (*Табл. 3.2.2*)⁴⁴.

⁴³ «Молодь України – 2018». – ТОВ «Перша рейтингова система». – 2018 р.

⁴⁴ Волонтерський рух: світовий досвід та українські громадянські практики: аналіт. доп. – К.: НІСД, 2015. – 36 с.

**Розподіл відповідей на запитання
«Чи займались Ви коли-небудь волонтерством?», %**

	2015*	2018**
Займались протягом останніх 12 місяців і раніше	10,5	5,3
Займались протягом останніх 12 місяців, але раніше не займались	11,5	2,3
Не займались протягом останніх 12 місяців, але раніше займались	14,2	8,9
Ні	63,8	83,5

* за даними загальноукраїнського соціологічного дослідження «Молодь України – 2015» (N=2852)

** за даними загальноукраїнського соціологічного дослідження «Молодь України – 2018», (N=2001)

Таблиця 3.2.1

**Розподіл відповідей молоді віком 18–34 років на запитання
«У країні зараз активно розвивається волонтерський рух.**

Що Ви можете сказати про людей, які до цього активно долучилися?»*, %

(респонденти могли обрати декілька варіантів відповідей, тому сума не дорівнює 100%)

	2015
Вони багато в чому замінили державні структури і працюють набагато ефективніше	41,8
Вони реально рятували країну і не відомо, що було б, якби не вони	37,5
Це справжні патріоти України і саме з них вийдуть наступні лідери держави	26,9
Під виглядом волонтерів надто часто маскуються шахраї та обирають довірливих людей	20,9
З цих людей треба формувати новий уряд і міністерства, бо вони проявляють себе не словами, а справами	14,9
Волонтерам не варто було брати на себе обов'язки чиновників, бо ті цим добре користуються, продовжуючи нічого не робити	14
Більшість волонтерів роблять це заради можливості зробити кар'єру	8,5
У цьому немає нічого особливого, люди завжди допомагали країні в скрутні часи	7,9
Важко сказати	7,0
Волонтерський рух не такий потужний, щоб про це багато говорити	5,7
Я нічого про цей рух не знаю	5,7

Джерело: за даними соціологічного моніторингу Інституту соціології НАН України.

*це запитання не використовувалось у моніторингових опитуваннях наступних років

Важливою ознакою становлення громадянського суспільства є рівень і характер громадянської активності (тобто залучення громади до суспільно-політичного життя). За результатами соціологічного дослідження «Молодь України – 2017» громадянська активність сучасної молоді більшою мірою реалізована в облаштуванні простору своїх населених пунктів (31,3%) та організації суспільного життя у своїй спільноті (12,2%)⁴⁵ (Табл. 3.2.2).

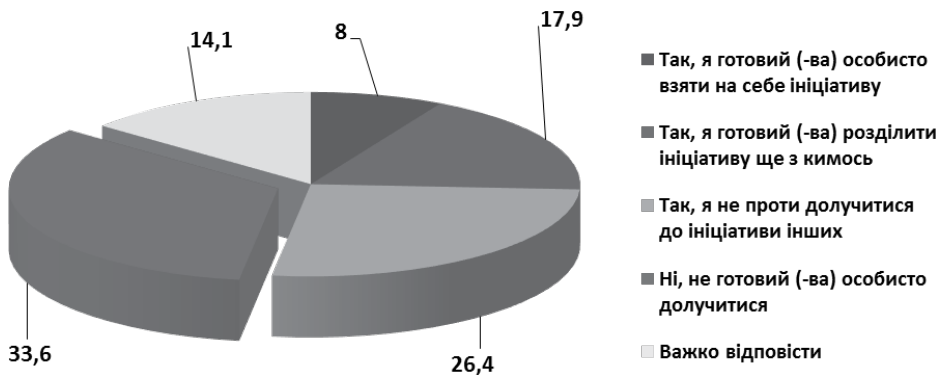
⁴⁵ «Молодь України – 2017». – Центр незалежних соціологічних досліджень «ОМЕГА». – 2017 р.

**Розподіл відповідей респондентів віком 14–34 років на запитання
«Чи берете Ви участь у будь-яких заходах, що стосуються життя Вашого
населеного пункту (міста, селища, села, району, вулиці, будинку)?», %**

	Так	Ні
Беру участь в облаштуванні території (двору, вулиці) та інших спільних заходах із сусідами, мешканцями	31,3	68,7
Організація суспільного життя (економічна, соціальна, політична, духовна сфери) у своїй спільноті	12,2	87,8
Організація громадських слухань або зборів громадян	8,9	91,1
Ініціюю електронні петиції або збір підписів до різних органів влади	7,6	92,4
Ініціюю колективні письмові звернення до органів влади	7,5	92,5

Джерело: за даними загальноукраїнського соціологічного дослідження «Молодь України – 2017», проведеного Центром незалежних соціологічних досліджень «ОМЕГА» на замовлення Міністерства молоді та спорту України (N=2000).

Цікавою в цьому плані є вербальна готовність молоді до участі в громадських ініціативах. За результатами цього ж дослідження близько половини молоді заявили про таку можливість (Рис. 3.2.2).

**Рис. 3.2.2. Розподіл відповідей молоді віком 14–34 років на запитання
«Чи готові Ви особисто долучитися до громадських ініціатив свого міста,
селища, села, області, вулиці, будинку тощо?», %**

Лише 25,9% займають більш активну позицію – беручи ініціативу на себе чи розділяючи її з іншими. Іншу групу (26,4%) можна умовно назвати потенційно активною через готовність долучитися до ініціативи інших.

Поширеними формами вияву громадської активності є протестні акції (мітинги, пікети, підписання петицій, голодування тощо). Найбільш ефективними та прийнятними для себе молоді люди віком 18–34 років вважають такі дозволені та помірковані форми протесту, як: законні мітинги (33,6%), підписання петицій (32,0%) та участь у передвиборчих кампаніях (21,6%)⁴⁶. Частина молоді виявила готовність взяти участь у більш радикальних та не дозволених

⁴⁶ За даними моніторингового дослідження Інституту соціології НАН України, 2016 р.

законом акціях, зокрема таких, як: захоплення будівель державних установ (1,9%), створення незалежних збройних формувань (2,2%), незаконні страйки (3,4%) (Табл. 3.2.3). Наведені дані свідчать про те, що для більшості молоді (18–34 роки) характерним є високий рівень несприйняття протизаконних радикальних акцій.

Таблиця 3.2.3

Розподіл відповідей молоді віком 18–34 років на запитання «У разі, коли порушено Ваші права та інтереси, які заходи та засоби обстоювання своїх прав Ви вважаєте за найефективніші та припустимі настільки, що Ви самі готові взяти в них участь?», %
(респонденти могли обирати кілька варіантів відповідей)

	2015	2016
Законні мітинги і демонстрації	33,5	33,6
Збирання підписів під колективними петиціями	25,0	32,0
Жоден із заходів не здається мені ефективним і припустимим настільки, щоб я взяв у них участь	29,8	30,7
Участь у передвиборчих кампаніях	21,8	21,6
Пікетування державних установ	10,9	10,1
Важко відповісти	12,6	9,9
Бойкот (відмова виконувати рішення адміністрації, органів влади)	9,7	7,9
Погрожування страйком	8,2	7,4
Несанкціоновані мітинги і демонстрації	6,5	5,2
Незаконні страйки	3,9	3,4
Голодування протесту	2,5	2,2
Створення незалежних від Президента та уряду збройних формувань	1,8	2,2
Захоплення будівель державних установ, блокування шляхів сполучення	3,0	1,9
Інше	0,2	0,2

Джерело: за даними моніторингового дослідження інституту соціології НАН України у 2015–2016 рр.

Третина молодих людей (30,7%) не готова брати участь у перелічених протестних акціях, оскільки не вважає їх ефективними та припустимими для себе. Однією із можливих причин такої пасивності може бути втрата надії на позитивні зміни шляхом протестних дій. Певним підтвердженням цьому є те, що більше половини молоді (60,7%) вважає, що будь-які спроби щось змінити у політичному житті країни потребують від людини занадто великих жертв, які найчастіше виявляються марними.

Основними чинниками, що можуть активізувати участь молоді у протестних акціях, є чинники соціально-економічного характеру. За результатами соціологічного дослідження «Молодь України – 2018» до більш рішучої внутрішньополітичної діяльності молоді може спонукати погіршення економічного стану, зниження доходу, спричиненого підвищенням цін, тарифів (42,6%), захист

прав людини (37,2%), екологічні проблеми (28,9%) і проблеми в сфері охорони здоров'я (27,1%).

Розглядаючи політичні партії як проміжну ланку між громадянським суспільством та державою, одним із проявів молодіжної участі в державному житті та ухваленні рішень є включення до *політичної діяльності*, зокрема через членство в партіях. Цей показник в Україні знаходиться на низькому рівні. Так, за даними опитування «Молодь України – 2017» лише 2,9% молодих людей віком 19–34 років вказали, що є членами якої-небудь політичної партії.

У демократичному суспільстві проявами політичної активності також є реалізація права обирати та бути обраним в органи державної влади, можливість брати участь в управлінні справами держави безпосередньо або через своїх представників; участь у громадських об'єднаннях й організаціях, у тому числі в політичних партіях; можливість проводити мітинги, демонстрації, ходи і пікетування та брати в них участь; право доступу до державної служби; можливість звернення до державних органів влади, тощо.

Після значної зацікавленості політичним життям у зв'язку з подіями Революції Гідності 2014 року в молодіжному середовищі спостерігається тенденція до її зниження (*Табл. 3.2.4*). Так, у 2018 році лише 8,9% молоді (проти 22,9% у 2015 році) постійно стежать за політичним життям в Україні та кожна п'ята молода людина (25,9%) відслідковує головні події в політичному житті країни (проти 41,0% у 2015 році).

Таблиця 3.2.4

Розподіл відповідей респондентів віком 14–34 років на запитання «Якою мірою Ви цікавитесь політичними процесами, що відбуваються в Україні?», %

	2015 ¹	2016 ²	2017 ³	2018 ⁴
Постійно стежу за політичним життям в Україні	22,9	14,8	9,3	8,9
Стежу за головними подіями в політичному житті, другорядні	41,0	31,8	22,4	25,9
Інтерес до політичного життя проявляється дуже рідко	21,2	32,4	30,1	31,9
Взагалі не цікавлюся політикою	11,7	19,3	32,1	29,5
Важко відповісти	3,2	1,7	6,3	3,8

Джерело: ¹ за результатами соціологічного дослідження «Молодь України – 2015», N = 2852;

² за результатами соціологічного дослідження, «Цінності української молоді – 2016», N = 1200;

³ за результатами соціологічного дослідження «Молодь України – 2017», N = 2000;

⁴ за результатами соціологічного дослідження «Молодь України – 2018», N = 2001.

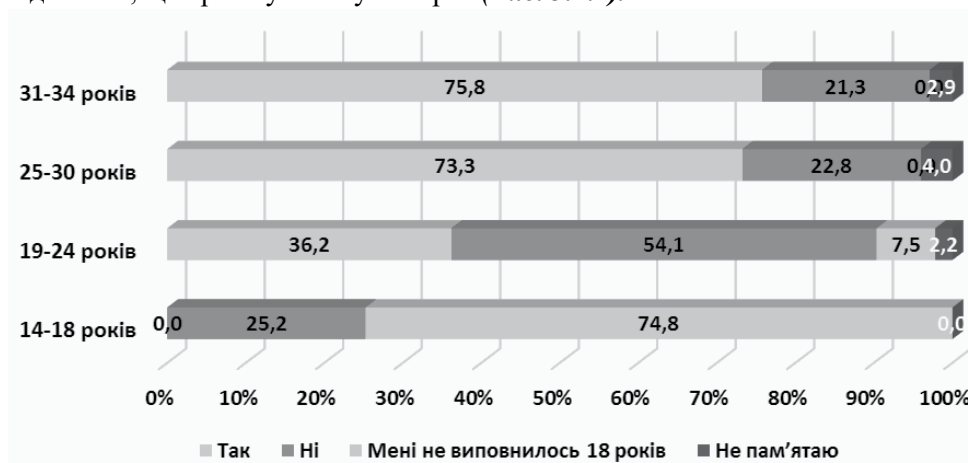
Серед головних чинників «аполітичності» сучасної молоді (дослідження «Молодь України – 2017») – недовіра політикам та владі (48%), зневіра щодо важливості своєї громадянської позиції (30,1%) та низька самооцінка власної політичної культури.

Включення молоді до політичної діяльності через участь в управлінні державними справами знаходиться на низькому рівні. 54% молоді віком

14–29 років⁴⁷ упевнені, що політики не зважають на позицію молоді, 65% погоджуються з тим, що молоде покоління має отримати більше можливостей, щоб його голос звучав у політиці. Однак більшість респондентів (67%) не готові зайнятися політичною діяльністю, лише 4% зробили б це з радістю.

Готовність подати свою кандидатуру на депутатську посаду різного представницького рівня в 2017 році висловив приблизно кожен десятий респондент (народного депутата/-ки України – 10,0%, до обласної ради – 9,4%, до районної ради – 10,5%, до міської ради – 11,7%, до селищної/сільської ради – 10,7%, на посаду міського/селищного/сільського голови – 10%)⁴⁸.

Рівень електоральної активності серед молодих людей зростає з віком: серед молодих людей вікової групи 25–34 років приблизно три чверті респондентів відмітили, що брали участь у виборах (*Рис. 3.2.4*).

Рис. 3.2.4. Розподіл відповідей на питання «Чи брали Ви участь у виборах упродовж останніх 5 років?»

Основними причинами участі у виборах молодих людей є громадянський обов'язок та можливість електорально здійснювати свою підтримку або не підтримку політичного курсу держави (56,7% та 36,3% відповідно)⁴⁹. Близько половини (48,6%) повністю або частково погодились із твердженням, що їх особиста участь у виборах необхідна та обов'язково вплине на роботу Президента, Верховної Ради, Уряду, органів місцевого самоврядування. У той же час стільки ж опитаних (48,6% повністю або частково згодні) вважають, що брати участь у виборах марно, усе одно голос окремої людини не впливає на результат голосування.

Переконання української молоді щодо можливості чи неможливості вплинути на владу через участь у виборах не впливає на їх електоральну активність. Серед тих молодих людей, які брали участь у виборах, близько третини (29,6%) вважають, що їх участь у виборах необхідна, та обов'язково

⁴⁷ «Українське покоління Z: цінності та орієнтири» – GFK Ukraine. – 2017 р.

⁴⁸ «Молодь України – 2017» – Центр незалежних соціологічних досліджень «ОМЕГА». – 2017 р.

⁴⁹ «Молодь України – 2017» – Центр незалежних соціологічних досліджень «ОМЕГА». – 2017 р.

вплине на роботу законодавчих та виконавчих органів влади, та 22% – що голос окремої людини не впливає на результат голосування. Серед тих молодих людей, які вказали, що не брали участь у виборах, 18,1% респондентів тією чи іншою мірою погоджуються з твердженням, що брати участь у виборах марно.

Ставлення та довіра населення до інститутів влади є одним із показників стану розвитку громадянського суспільства та фундаментом сталого розвитку будь-якої держави. За результатами соціологічних досліджень, останніми роками продовжує зберігатись дуже низький рівень довіри до органів державної влади.

За результатами соціологічного дослідження «Молодь України – 2018» найбільшою мірою сучасна молодь довіряє в першу чергу волонтерським організаціям та об'єднанням (54,3%), в другу, – релігійним установам та організаціям (44,7%), Європейському Союзу (43,7%), громадським об'єднанням (43,1%), в третю, – місцевим органам влади (28,3%).

Українська молодь активно підтримує демократичний шлях розвитку держави та притаманні їй цінності демократичного суспільства. Свою громадянську та політичну активність молоді люди значною мірою проявляють, не формалізуючи членством у громадських об'єднаннях, хоча схильні вважати важливою для себе участь у їх діяльності. На жаль, молодіжні громадські об'єднання поки не стали консолідуючою силою молодіжної діяльності.

Для молоді, як і для інших когорт населення, характерний досить низький рівень довіри до політичних партій та інститутів державної влади, і вона проявляє досить низьку готовність до політичної діяльності та таку ж зацікавленість політичними подіями в країні.

Такий стан справ вимагає підвищення уваги до проблеми участі молоді в розбудові громадянського суспільства. Оскільки молодь є більш вільною у виборі направленості розвитку, більш готова до сприйняття нового, потребує створення у суспільстві сформованих сприятливих умов для свого залучення до громадянської та соціально-політичної активності.

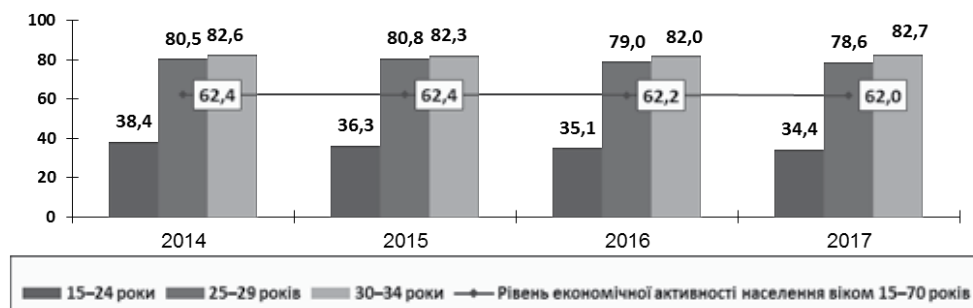
3.3. Участь молоді в реформуванні економіки держави

Молодь складає значну частину економічно активного населення. При переході від навчання до роботи молоді люди стикаються з проблемами пошуку першого робочого місця, відсутністю вакансій за обраною спеціальністю або фахом, отриманими у закладах вищої та професійної освіти, можливістю повноцінно реалізувати себе в трудовому житті та забезпечити собі гідний матеріальний рівень.

Рівень участі молоді в економічному розвитку держави можна проаналізувати за показниками економічної активності та безробіття цієї вікової групи населення. У 2017 році кількість економічно активного населення віком 15–34 років становила 6411,6 тис. осіб (у 2014 р. – 7654,6 тис. осіб), що складало 35,9% від загальної чисельності економічно активного населення у віці

15–70 років (у 2014 р. – 38,4%). Що стосується зайнятої молоді, то їхня кількість у 2017 році становила 5622,6 тис. осіб (у 2014 році – 6621,1 тис. осіб) або 34,8% загальної чисельності економічно активного населення у віці 15–70 років (у 2014 р. – 36,6%), тоді як кількість безробітних осіб у віці 15–34 років – відповідно 789 тис. осіб або 46,5% (1033,5 тис. осіб або 56,0%).

Одним із показників участі молоді в економічному розвитку держави є **рівень економічної активності** молодого покоління. Упродовж 2014–2017 рр. цей показник серед старшої вікової групи молоді, як і серед економічно активного населення віком 15–70 років, майже не змінювався, проте серед наймолодшої групи молоді відбулося зниження показника з 38,4% у 2014 році до 34,4% у 2017 році. Також дещо знизився показник економічної активності молоді віком 25–29 років (**Рис. 3.3.1**).

Примітка: дані за 2014–2017 рр. наведено без урахування тимчасово окупованої території АР Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Рис. 3.3.1. Рівень економічної активності молоді за віковими групами, 2014–2017 рр., %

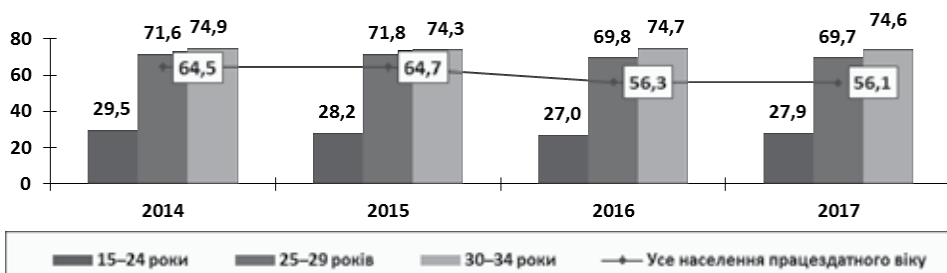
(за даними Державної служби статистики України)

Рівень економічної активності жінок серед усіх вікових груп молоді, як завжди, є нижчим, ніж серед чоловіків. Зниження цього показника упродовж 2015–2017 рр. відбулося переважно в наймолодших вікових групах однаковою мірою як серед молодих жінок, так і молодих чоловіків.

У 2017 р. **рівень зайнятості** серед молоді старших вікових груп, порівняно з попереднім роком, майже не змінився і становив 69,7% серед 25–29-річних і 74,6% серед 30–34-річних. Серед населення працездатного віку цей показник дещо знизився. Також падіння рівня зайнятості відбулося серед молоді віком 15–24 років з 29,5% у 2014 році до 27,8% у 2017 році (**Рис. 3.3.2**).

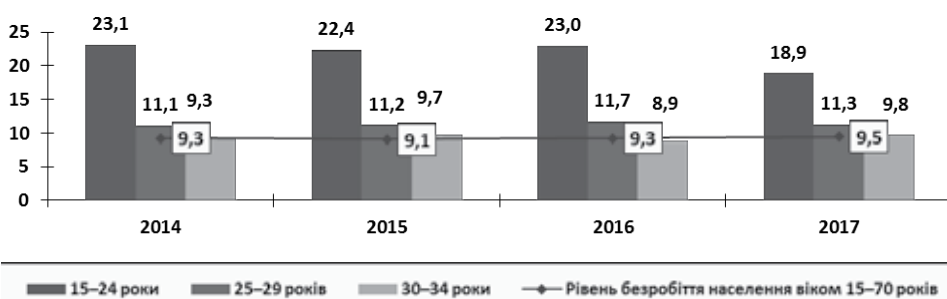
У 2017 році **рівень безробіття** молоді в Україні за методологією МОП був вищим у всіх вікових групах за рівень безробіття населення віком 15–70 років (9,5%). Найнижчим рівень безробіття зафіксовано серед молоді у віці 30–34 років (9,8%). Найвищим як завжди рівень безробіття був серед молоді віком 15–24 років (18,9%), що пов'язано зі складністю працевлаштування на перше

Примітка: дані за 2014–2017 рр. наведено без урахування тимчасово окупованої території АР Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Рис. 3.3.2. Рівень зайнятості молоді за віковими групами, 2014–2017 рр., %
(за даними Державної служби статистики України)

Примітка: дані за 2014–2017 рр. наведено без урахування тимчасово окупованої території АР Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Рис. 3.3.3. Рівень безробіття молоді (за методологією МОП) за віковими групами, 2014–2017 рр., %
(за даними Державної служби статистики України)

робоче місце, відсутністю досвіду роботи та професійних навичок у молоді цієї вікової групи (Рис. 3.3.3).

Зареєстроване безробіття. За адміністративними даними Державної служби зайнятості кількість зареєстрованих безробітних у віці до 35 років, які перебували на обліку упродовж 2017 року в державній службі зайнятості, становила 431,0 тис. осіб або 37,9% від загальної чисельності безробітних, тоді як у 2014 р. – 669 тис. осіб або 45,6%. Скорочення кількості та частки молодих людей, зареєстрованих у Державній службі зайнятості як безробітні, упродовж 2014–2017 рр. відбулося в усіх вікових групах молоді. Найбільше зниження спостерігалось серед молоді у віці 15–19 років (від 2,4% від загальної кількості зареєстрованих безробітних у 2014 році до 1% у 2017 році) і 20–24 роки (від 11,2% у 2014 році до 6,3% у 2017 році).

Серед безробітних у віці до 35 років, зареєстрованих у Державній службі зайнятості, які мали професійний досвід, у 2017 році 24% раніше працювали в сільському, лісовому та рибному господарстві; 19% – в оптовій та роздрібній

торгівлі та ремонті автотранспортних засобів; 15% – у сфері державного управління й оборони, обов'язкового соціального страхування; 13% – у переробній промисловості.

За сприяння Державної служби зайнятості в 2017 році знайшли роботу 297,2 тис. молодих громадян, із них кожний другий був працевлаштований оперативнo до набуття статусу безробітного. Із загальної чисельності працевлаштованих у 2017 році 5,4 тис. молодих осіб працевлаштовано на новостворені робочі місця з виплатою компенсації єдиного внеску роботодавцям. Серед молоді, які мають додаткові гарантії у сприянні працевлаштуванню, Державною службою зайнятості на перше робоче місце упродовж 2017 року працевлаштовано 2,6 тис. безробітних. Організували підприємницьку діяльність за рахунок виплати допомоги по безробіттю одноразово 944 особи з числа молоді у віці до 35 років.

Молодим людям, які звернулися до Державної служби зайнятості, безкоштовно надається повний комплекс соціальних послуг зі сприяння зайнятості та соціального захисту від безробіття. Пропонуються профінформаційні та профконсультаційні послуги, участь у ярмарках вакансій, семінарах та тренінгах, зокрема, щодо оволодіння технікою пошуку роботи, самопрезентації, складання резюме тощо. Так, у 2017 році професійне навчання проходили 53,3 тис. безробітних у віці до 35 років. Профорієнтаційними послугами було охоплено 410,2 тис. безробітних осіб з числа молоді. Окрім цього, профорієнтаційні послуги отримали 1078,7 тис. осіб.

Надзвичайно складною проблемою як вітчизняного ринку праці, так і усієї економіки, є масштабне поширення *неформальної зайнятості*. Молодь досить часто потрапляє до цієї категорії зайнятого населення. За даними Державної служби статистики України кожна п'ята працююча молода людина працює неформально, а загалом із 3,7 млн неформально зайнятих – 37,9% складають особи віком 15–34 років^{50 51}.

Найбільші масштаби поширення неформальної зайнятості спостерігаються у вікових групах 25–29 та 31–34 років (*Рис. 3.3.4*).

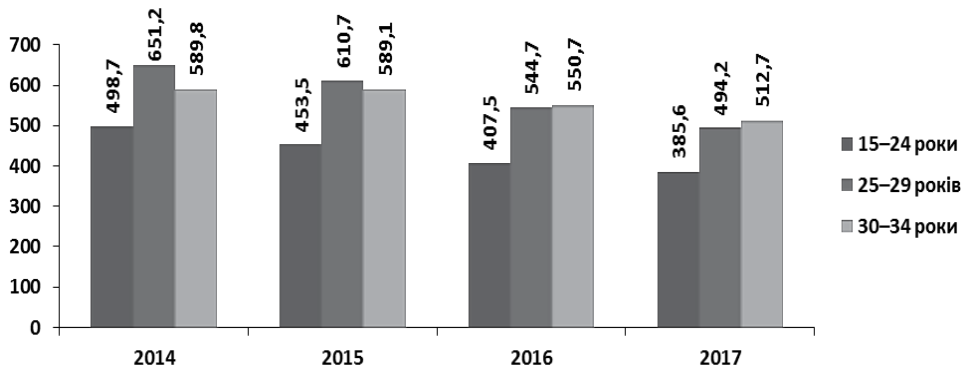
Неформальна зайнятість молоді є специфічною – частіше за все молодь неформально працює у формальному секторі економіки (53,4%), тобто працює офіційно, але не має доступу до основних соціальних гарантій, або ж не знає про їх існування.

Одним із ключових факторів забезпечення ефективного економічного розвитку країни є забезпечення потреб ринку праці затребуваною робочою силою. На жаль, механізми балансування попиту і пропозиції на працю є значно деформованими, що, у першу чергу, зумовлено нераціональною системою

⁵⁰ Зайнятість населення за статтю, типом місцевості та віковими групами у 2017 році. URL: http://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2017/rp/eans/XLS/znsmv2017_xls_u.zip (Дата звернення: 20.08.2018).

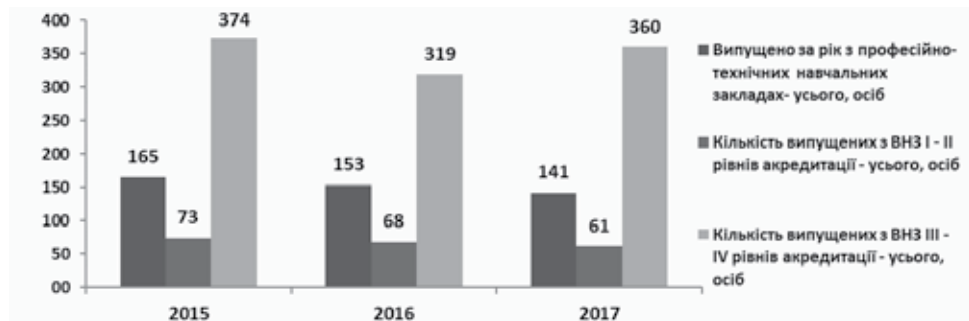
⁵¹ Неформально зайняте населення за статтю, місцем проживання та віковими групами у 2017 році. URL: http://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2017/rp/eans/XLS/nzn_smpvg_2017_u.zip (Дата звернення: 20.08.2018).

підготовки фахівців різних типів кваліфікації. За даними Державної служби статистики України в 2017 році більш ніж дві третини випускників (64,0%) закладів професійної освіти були випущені із закладів вищої освіти (далі – ЗВО) III–IV рівнів акредитації, ще 25,1% – закладами професійно-технічної освіти і лише 10,9% – ЗВО I–II рівнів акредитації (*Рис. 3.3.5*). При цьому кількість випускників професійно-технічних закладів та ЗВО I–II рівнів акредитації поступово скорочується.

Примітка: дані за 2014–2017 рр. наведено без урахування тимчасово окупованої території АР Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Рис. 3.3.4. Динаміка неформально зайнятої молоді у 2014–2017 роках, тис. осіб
(за даними Державної служби статистики України)

Примітка: кількість випускників ЗВО I–IV рівнів акредитації дані за 2015/16, 2016/17, 2017/18 навчальні роки; дані про кількість випускників професійно-технічних навчальних закладів приведені на кінець року.

Рис. 3.3.5. Динаміка чисельності випускників закладів професійної освіти у 2015–2017 рр., тис. осіб
(за даними Державної служби статистики України)^{52, 53}

⁵² Вища освіта в Україні у 2017 році. Статистичний збірник. – К.: Державна служба статистики України, 2018. URL: http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/03/zb_vo.zip Дата звернення: 20.08.2018).

⁵³ Загальноосвітні та професійно-технічні навчальні заклади України. Статистичний збірник. – К.: Державна служба статистики України, 2018. URL: http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/04/zb_znz_ptnz_2017.zip Дата звернення: 20.08.2018).

Водночас потреби роботодавців у фахівцях певного рівня кваліфікації демонструють зовсім інші пропорції. Найбільшим затребуваними в економіці є спеціалісти таких професійних груп як кваліфіковані робітники з інструментом (20,2% від загальної кількості потреб роботодавців), робітники з обслуговування, експлуатації та контролювання за роботою технологічного устаткування, складання устаткування та машин (17,7%) та працівники сфери торгівлі та послуг (15,2%). Окрім цього, упродовж 2015–2017 рр. попит на професії, які потребують обов'язкової вищої освіти, такі як законодавці, вищі державні службовці, керівники, менеджери (управителі); професіонали; фахівці – неухильно знижувався. Отже, у сфері попиту та пропозиції на ринку праці України сформувалась загрозлива тенденція дефіциту спеціалістів робітничих професій та надмірної пропозиції фахівців з вищою освітою, що формує надзвичайно складні ризики для загального економічного розвитку країни.

Це підтверджують результати соціологічних досліджень, коли значна частка молоді не має можливості повною мірою реалізувати свої здібності за фахом, отриманим у закладах вищої та професійної освіти, що певним чином ускладнює реформування економіки держави.

Так, у 2018 році 48,8%⁵⁴ молоді не працювали за фахом або спеціальністю, отриманою в закладах професійно-технічної або вищої освіти (2017 р. – 48,1%)⁵⁵ (Рис. 3.3.6). Отриманий рівень освіти, на думку значної кількості опитаних, не дає можливості для їх професійного розвитку.

Держава витрачає значні ресурси на підготовку фахівців, які з високою ймовірністю не матимуть можливості працевлаштуватися на робочі місця, що відповідають напряму їх підготовки та рівню кваліфікації. Як наслідок – роботодавці не мають можливості повною мірою задовольнити свої потреби у кваліфікованих працівниках необхідних професій, що призводить до зниження ефективності діяльності їх підприємств. А для самої молоді це загрожує тривалими пошуками роботи, частими змінами робочого місця, втратою можливих доходів, наслідком чого може стати її перехід у сферу незадекларованої праці та зневіра.

Причинами цього, перш за все, є інертність поведінки значної кількості сучасної молоді у питаннях вибору майбутньої професії, пошуках роботи та працевлаштуванні. У цих питаннях молоді люди досить часто покладаються на думку близького оточення, особливо батьків, та на престижність і перспективність професій, що підтверджують результати досліджень. Так, третина молоді (26,8%) обрала або планує обрати свою останню спеціальність або нинішню професію, тому що вона гарантує заробіток, гідну матеріальну винагороду; 22,0% – за порадою батьків, родичів, інших людей; 15,9% – тому що вона є престижною. До того ж, лише 8,1% опитаних обрала або

⁵⁴ «Молодь України – 2018». – ТОВ «Перша рейтингова система». – 2018 р.

⁵⁵ «Молодь України – 2017». – Центр незалежних соціологічних досліджень «ОМЕГА». – 2017 р.

Рис. 3.3.6. Розподіл відповідей на запитання «Чому Вам доводиться працювати не за фахом?», % від тих, хто працює не за фахом
(за результатами соціологічного дослідження «Молодь України – 2017»)

планують обрати свою спеціальність або нинішню професію за результатами профорієнтаційних заходів⁵⁶.

Показником участі молоді в економічному розвитку держави можна вважати зайнятість молоді *підприємницькою діяльністю*. За результатами соціологічного дослідження 2017 року 3,7% опитаних молодих людей на час опитування були підприємцями, а 2,5% – колись були, але закрили свій бізнес. Майже третина молоді (32,6%) хотіли стати підприємцями, але їм заважали різні обставини, тоді як 10,1% – хотіли і найближчим часом, скоріше за все, ними стали⁵⁷.

Одним із чинників, який допомагає молоді після навчання працевлаштуватися, є досвід роботи під час навчання. За результатами соціологічного дослідження «Молодь України – 2018»⁵⁸ 31,2% молоді працюють або працювали під час навчання. Серед міської молоді частка тих, хто працює або працював під час навчання, більша ніж серед сільської (відповідно 33,8% і 25,4%). Серед молоді, яка під час опитування навчалася, 44,9% опитаних зазначили, що працюють під час навчання. 98,7% опитаної молоді, яка навчається, мають тимчасову роботу.

⁵⁶ «Молодь України – 2018». – ТОВ «Перша рейтингова система». – 2018 р.

⁵⁷ «Молодь України – 2017». – Центр незалежних соціологічних досліджень «ОМЕГА». – 2017 р.

⁵⁸ «Молодь України – 2018». – ТОВ «Перша рейтингова система». – 2018 р.

Переважно молодь підробляє під час навчання з метою заробити грошей для себе (60,3% від тих, хто працював (ла)/працює під час навчання). Також метою підробітків під час навчання для опитаної молоді є допомога сім'ї (17,9%) та отримання досвіду роботи або покращення свого резюме для роботодавців (16,4%). 4,9% підробляють або підробляли під час навчання з метою налагодити зв'язки, які б могли забезпечити їхню зайнятість у майбутньому. Під час навчання молодь переважно працює або працювала у приватних компаніях (49,5% від тих, хто працював (ла)/працює під час навчання), дещо менше – в державному секторі (17,2%). Також опитані зазначили, що проходили стажування/учнівство у приватних компаніях (16,0%) і державному секторі (10,5%). Серед молоді, яка працював (ла)/працює під час навчання, 56,6% опитаних зазначили, що робота була офіційно оплачувана, 39,5% – оплачувана неофіційно, 3,9% опитаних – неоплачувана.

Освітня та трудова міграція молоді значним чином впливає на ситуацію на ринку праці та на процеси, які відбуваються в економіці країни. За результатами обстеження домогосподарств у 2012 р. частка молоді у віці 15–34 років серед усіх мігрантів становила 45,1%⁵⁹. За результатами соціологічного дослідження «Молодь України – 2018»⁶⁰ упродовж останніх 12 місяців 5,2% молоді виїздили за кордон з метою тимчасових заробітків, тоді як упродовж останніх п'яти років – 3,1%. 91,3% опитаних стверджують, що вони ніколи не виїздили за кордон з метою тимчасового працевлаштування. 1,1% опитаної молоді віком 14–34 років проходили навчання в освітніх закладах за кордоном та мають диплом про завершення навчання.

За інформацією Інституту статистики ЮНЕСКО кількість українських студентів з України, які навчаються за кордоном, продовжувала зростати з 42,5 тис. осіб у 2013 році до 76,2 тис. у 2017 році⁶¹. За результатами опитування українських трудових мігрантів і домогосподарств в Україні, переважну більшість студентів з України становили мешканці міст (69%) та особи у віці 18–29 років (79%), інша частка – особи у віці від 30 до 44 років (21%)⁶².

За даними аналітичного центру CEDOS кількість громадян України, які навчалися в закордонних навчальних закладах, у 2015/2016 н.р. становила

---

⁵⁹ Звіт щодо методології, організації проведення та результатів модульного вибіркового обстеження з питань трудової міграції в Україні/Міжнародна організація праці. Група технічної підтримки з питань гідної праці та Бюро МОП для країн Центральної та Східної Європи – Будапешт, МОП, 2013.

⁶⁰ «Молодь України – 2018». – ТОВ «Перша рейтингова система». – 2018 р.

⁶¹ UNESCO database URL: <http://data.uis.unesco.org/> (Дата звернення: 20.08.2018).

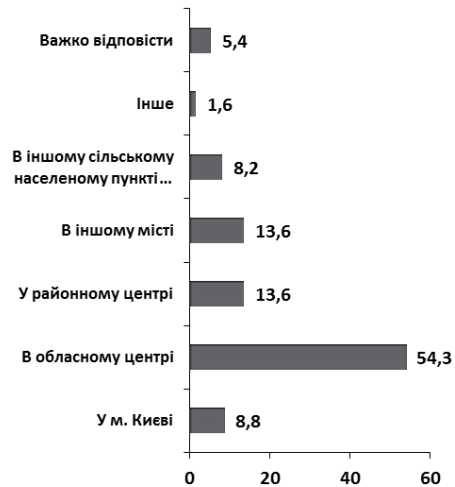
⁶² Міграція як чинник розвитку в Україні. Дослідження фінансових надходжень, пов'язаних з міграцією, та їхнього впливу на розвиток в Україні. У рамках проекту «Дослідження та діалог щодо політики у сфері міграції і грошових переказів в Україні» за фінансової підтримки Уряду Канади. Представництво МОМ в Україні. –К.: 2016. – 116 с. URL: http://www.iom.org.ua/sites/default/files/mom_migraciya_yak_chynnyk_rozvytku_v_ukrayini.pdf (Дата звернення: 20.08.2018).

66 668 осіб (у 2014/2015 н. р. – 59 648 осіб). Динаміка зростання кількості українських студентів за кордоном упродовж 2009–2016 рр. складала 176%⁶³.

З метою навчання та працевлаштування молодь також інтенсивно мігрує в межах країни. Участь молоді у внутрішній міграції змінює склад та характеристики економічно активного населення, змінює ситуацію на ринку праці, збільшує навантаження на ринок житла та соціальні послуги. За результатами соціологічного дослідження «Молодь України – 2017», за межами свого населеного пункту працювали 23% працюючої молоді, 3% – працювали за кордоном, 74% – у своєму населеному пункті. Серед тих молодих людей, хто працював за межами свого населеного пункту, більша частка здійснювала щоденні поїздки на роботу (58%), чверть (24%) – декілька разів на тиждень⁶⁴ (**Рис. 3.3.7**).

Рис. 3.3.7. Розподіл відповідей на запитання «З якою частотою Ви виїжджаєте на роботу до інших населених пунктів?», % від тих, хто виїздить на роботу до інших населених пунктів (за результатами соціологічного дослідження «Молодь України – 2017»)

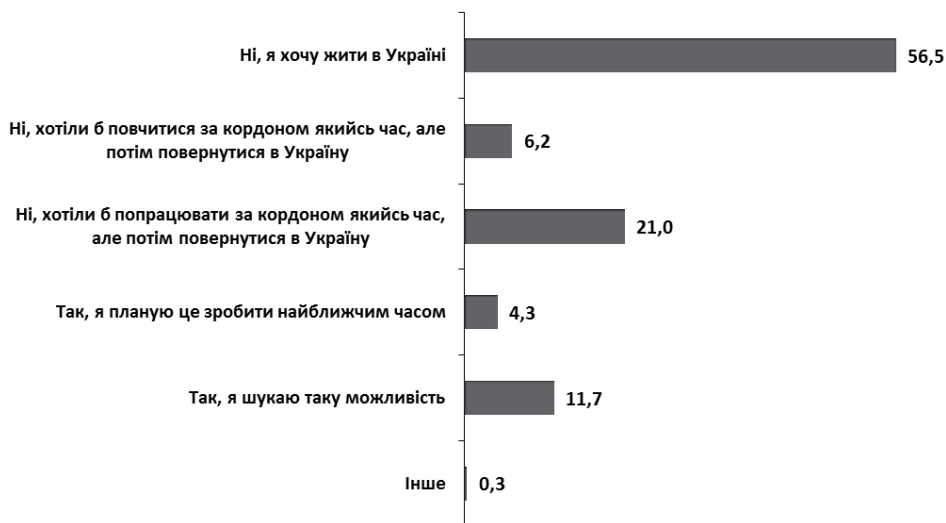

Рис. 3.3.8. Розподіл відповідей на запитання «В якому населеному пункті України знаходиться місце Вашої теперішньої роботи?», % від тих, хто виїздить на роботу до інших населених пунктів (за результатами соціологічного дослідження «Молодь України – 2017»)

Більше половини працюючої в іншому населеному пункті молоді виїздила на роботу до обласного центру своєї області (54,3%), по 13,6% – до районного центру або до іншого міста своєї області, 8,8% – до м. Києва (**Рис. 3.3.8**). Виїздили на роботу до столиці переважно мешканці Київської області (91% молоді Київської області, яка виїздила на роботу до інших населених пунктів, працювали в м. Києві, тоді як 9% – в інших містах області). Серед основних причин, через які молодь працювала в іншому населеному пункті, респонденти переважно відзначали відсутність вакансій за фахом (38,2% від працюючих

⁶³ Стадний Є. Українські студенти за кордоном: факти та стереотипи. 19.12.2017. URL: <https://cedos.org.ua/uk/osvita/ukrainski-studenty-za-kordonom-fakty-ta-stereotypy> (Дата звернення: 20.08.2018).

⁶⁴ «Молодь України – 2017». – Центр незалежних соціологічних досліджень «ОМЕГА». – 2017 р.

Рис. 3.3.8. Розподіл відповідей на запитання «Чи хочете Ви емігрувати з України?» (серед усіх респондентів/-ок, N=2001), залежно від віку, %
(за результатами соціологічного дослідження «Молодь України – 2018»)

в іншому населеному пункті), відсутність вакансій взагалі (33,8%), малооплачуваність роботи (20,5%) і незадоволеність умовами праці (17,7%).

За результатами соціологічного дослідження 2018 року 11,7% опитаної молоді шукали можливості для еміграції з України, а 4,3% – планували це зробити найближчим часом, 21,0% молоді виявили бажання попрацювати за кордоном якийсь час, але потім повернутися в Україну, 6,2% – хотіли б навчатися за кордоном, але потім повернутися в Україну. Половина української молоді хочуть жити в Україні (56,5%)⁶⁵.

Причинами міграції молоді за кордон переважно є економічні причини: зарди матеріального добробуту (47,8% від тих, хто виявив бажання емігрувати) та існуючі кращі можливості для роботи за кордоном, ніж в Україні (39,3% від тих, хто виявив бажання емігрувати) (**Рис. 3.3.9**).

Серед інших причин виділяються бажання отримати досвід життя в інших країнах, відсутність в Україні демократії та законності, відсутність таких можливостей для навчання в Україні, як в інших країнах, військові дії на Сході України та інше.

Результати експертного опитування⁶⁶, проведеного серед спеціалістів, які займаються міграційною, соціальною та молодіжною політикою в Україні, свідчать, що в найближчі п'ять років буде зростати як зовнішня, так і внутрішня міграція молоді. Лібералізація візового режиму з Україною буде сприяти виїзду української молоді за кордон з метою навчання та працевлаштування, а також з метою подорожей. Освітня міграція молоді в подальшому буде

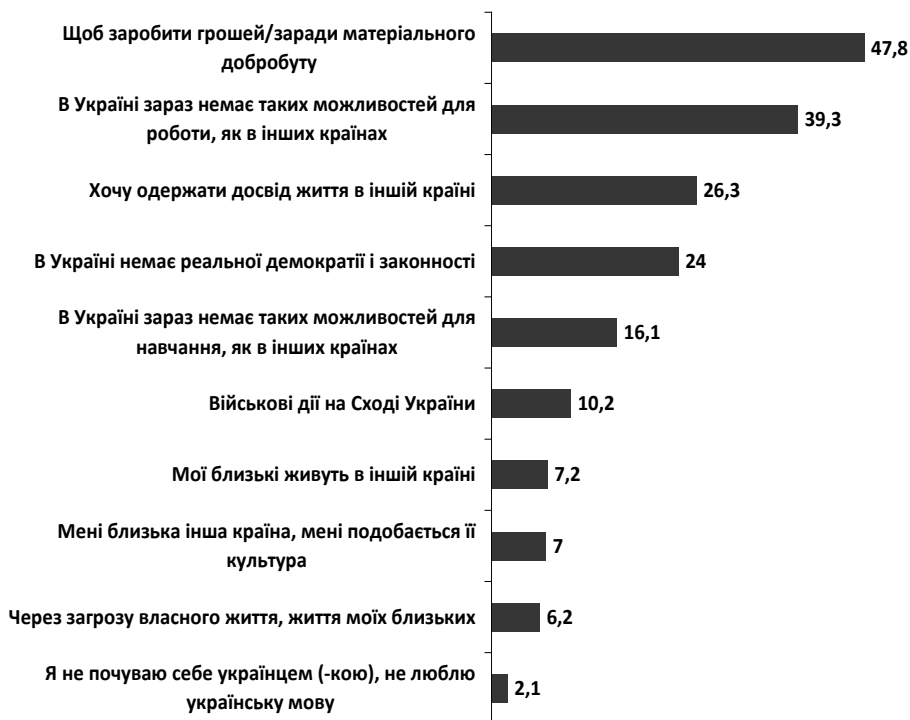
⁶⁵ «Молодь України – 2018». – ТОВ «Перша рейтингова система». – 2018 р.

⁶⁶ Експертне опитування щодо наслідків міграції та прогнозування територіальної мобільності молодого покоління в Україні, проведене у лютому 2018 р. громадською організацією «Інститут молоді» за сприяння Державного інституту сімейної та молодіжної політики.

переходити у трудову, а можливо й в отримання громадянства тієї країни, до якої буде виїздити молодь. У майбутньому буде переважати європейський напрямок, який розшириться до таких країн, як Німеччина, Франція, Велика Британія. Щодо внутрішньої міграції молоді, то залишатиметься тенденція переїзду молоді з сільської місцевості та малих міст як з метою навчання, так і працевлаштування, до великих міст та обласних центрів. Децентралізація влади, яка відбувається останніми роками в Україні, буде сприяти переїзду молоді до центрів об'єднаних територіальних громад, де зосереджена інфраструктура ОТГ та більшість промислового комплексу. Тому потрібні певні заходи з боку держави щодо регулювання цього процесу з метою створення сприятливих умов для розвитку і самореалізації української молоді та залучення її до економічного розвитку своєї країни.

Також є частка української молоді, яка прагне покращити рівень свого життя за межами України, про що свідчать показники трудової та освітньої міграції молоді. Водночас, за результатами соціологічного дослідження «Молодь України – 2018», 56,5% молоді хоче жити в Україні, і лише мають бажання повчитися чи попрацювати якийсь час за кордоном, але, що важливо, повернутися в Україну.

Рис. 3.3.9. Розподіл відповідей на запитання «Чому Ви хочете емігрувати з України?», % (серед тих респондентів/-ок, хто виявив бажання емігрувати, N=870), залежно від віку, (сума не дорівнює 100%, оскільки респонденти/-ки могли обрати декілька варіантів відповіді) (за результатами соціологічного дослідження «Молодь України – 2018»)

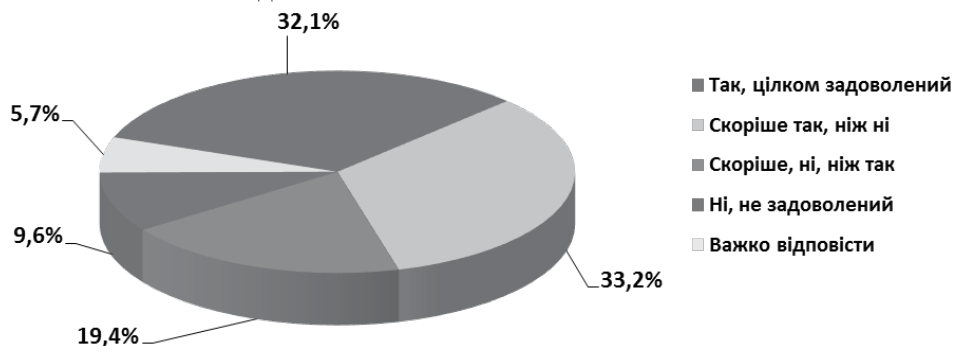
3.4. Вплив молоді на гуманітарний розвиток держави

Українська держава нині перебуває на шляху переосмислення місця гуманітарних чинників у розвитку суспільства. Виходимо з позиції, що запорукою успіху реформ є не тільки позитивні зміни в економічній та соціальній площині, але й збалансована політика держави в усіх сферах соціуму, що включає питання розвитку освіти, науки, культури⁶⁷.

Молодь має велику соціальну та професійну перспективу, вона здатна швидше за інші соціальні групи суспільства оволодіти новими знаннями, професіями і спеціальностями. Саме тому при визначенні загальнонаціональних пріоритетів мають бути враховані інтереси молоді. Вона повинна стати активним учасником вирішення завдань, що стоять перед державою і суспільством.

Важливою складовою участі молоді в суспільному житті є отримання необхідної для цього освіти. Освітній рівень української молоді демонструють результати соціологічного дослідження «Молодь України – 2018» – 29,8% молоді віком 14–34 років мають повну вищу освіту (спеціаліст, магістр), 13,3% – базову вищу (бакалавр), 12,6% – неповну вищу, тоді як професійно-технічну освіту мають 21,4% опитаних⁶⁸. Серед сільської молоді частка тих, хто має професійно-технічну освіту, вища, ніж серед міської молоді, яка має таку освіту (відповідно 25,5% і 19,5%), тоді як частка міської молоді, яка має повну вищу освіту, є значно вищою, ніж сільської молоді, яка має відповідну освіту (відповідно 32,6% і 23,7%).

Дві третини молодих людей (65,3%) задоволені своїм рівнем освіти: 32,1% – цілком задоволені, 33,2% – скоріше задоволені, ніж не задоволені (**Рис. 3.4.1**). Третина опитаних (29,0%) не задоволені рівнем своєї освіти. Міська молодь (67,5%) більш задоволена своїм рівнем освіти, ніж сільська (60,7%), що підтверджується тим, що рівень освіти міської молоді є вищим за рівень освіти сільської молоді.

Рис. 3.4.1. Розподіл відповідей на запитання «Чи задоволені Ви рівнем своєї освіти?», % (серед усіх респондентів/-ок, N=2001), (за даними соціологічного дослідження «Молодь України – 2018»)

⁶⁷ Виклики та загрози гуманітарній безпеці Української Держави: зб. наук.-експерт. мат-лів/ за заг. ред. С. І. Здіюрука. – К.: НІСД, 2015. – 104 с. (Серія «Гуманітарний розвиток», вип. 4).

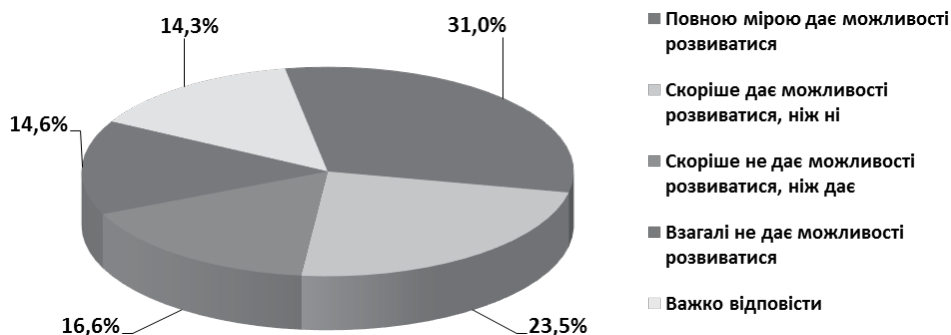
⁶⁸ «Молодь України – 2018». – ТОВ «Перша рейтингова система». – 2018 р.

Отримати додаткові знання та професійні навички молоді люди можуть на курсах, семінарах, тренінгах. Опитування 2018 року показало, що третина (33,9%) опитаної молоді упродовж останніх 3-х років не відвідували жодних додаткових освітніх заходів⁶⁹. Серед сільської молоді таких значно більше (42,8%), ніж серед міської (29,8%).

Упродовж останніх 3-х років молодь переважно відвідувала курси водіїв (20,0%), курси іноземних мов (16,2%), галузеві курси підвищення кваліфікації (12,4%), семінари/тренінги, спрямовані на підвищення професійної підготовки (9,4%), семінари-тренінги, зорієнтовані на самовдосконалення особистості (9,3%), курси з ІТ технологій (8,4%). Серед молодих чоловіків більше тих, хто відвідував курси водіїв (25,1% чоловіків проти 15,1% жінок), а серед молодих жінок – курси іноземних мов (19,0% жінок проти 13,6% чоловіків).

Оцінка молоддю своїх реальних можливостей, що вона отримує з набутою освітою, демонструє достатній рівень задоволеності отриманими компетенціями задля їх реалізації у трудовій сфері: молоді люди вважають, що отримана ними освіта дає можливості розвиватися (54,5% позитивних відповідей)⁷⁰. У той же час третина молодих людей негативно оцінює рівень освіти (31,2%) (Рис. 3.4.2).

Наявна гендерна відмінність між уподобаннями привабливих видів професійної діяльності серед молодих чоловіків та жінок: чоловіки частіше орієнтовані на опанування таких професій, як бізнесмен, підприємець, спеціаліст з програмного забезпечення та комп'ютерної техніки, фермер, фахівець у галузі сільського господарства, інженер, а жінки – юрист, лікар, банківський працівник, учитель, викладач, бухгалтер, економіст.

Рис. 3.4.2. Розподіл відповідей на запитання «Скажіть, чи дає отримана Вами освіта можливість розвиватися у трудовій сфері (кар'єрний зріст, підвищення заробітної плати, створення власного бізнесу тощо)?», % (серед усіх респондентів/-ок, N=2000), (за даними соціологічного дослідження «Молодь України – 2017»)

⁶⁹ «Молодь України – 2018». – ТОВ «Перша рейтингова система». – 2018 р.

⁷⁰ «Молодь України – 2017». – Центр незалежних соціологічних досліджень «ОМЕГА». – 2017 р.

Майже половина молодих людей (49,4%), які брали участь в опитуванні 2018 року, зазначили, що обрали або планують обрати свою останню спеціальність або нинішню професію, тому що вона відповідає їхнім інтересам, захопленням, здібностям⁷¹. Третина молоді (26,8%) у виборі орієнтувалися на професії, що гарантують заробіток, гідну матеріальну винагороду, 22,0% – обрали фах за порадою батьків, родичів, інших людей, 15,9% – тому що обрана професія є престижною.

У той же час 28,5% молоді хотіли б змінити професію, яку вони мають, а половина працевлаштованої молоді (50,0% серед респондентів/-ок, які працюють, N=1392), працює не за фахом чи спеціальністю, отриманою в закладах професійно-технічної або вищої освіти.

За даними Міністерства освіти і науки в Україні склалася ситуація, коли ринок праці найбільше потребує саме кваліфікованих робітників, більшість з яких складає молодь. Це явище помітне й у великих містах, і в сільській місцевості та райцентрах, де протягом останніх років відкрилася значна кількість нових підприємств: заводів, агрокомпаній, закладів сфери обслуговування і громадського харчування, де реалізуються нові інфраструктурні проекти, такі як будівництво доріг, навантажувальних терміналів і т. д. Бізнес готовий платити кваліфікованим працівникам більше, аніж, припустимо, власникам дипломів другорядних закладів вищої освіти.

Прагнучи забезпечити економіку кадрами, а громадян – високооплачуваною роботою, Міністерство освіти і науки України запроваджує заходи з подолання кризи у системі професійно-технічної освіти. Відповідно до Середньострокового плану пріоритетних дій Уряду до 2020 року⁷² у галузі професійно-технічної освіти запроваджено елементи дуальної форми навчання. Це більш гнучка та сучасна форма професійного навчання, яка передбачає тісну взаємодію освітньої та виробничої сфер з підготовки кваліфікованих кадрів певної професії. Основне завдання дуальної форми навчання – подолання розриву між теорією і практикою, підготовка кадрів відповідно до реальних економічних умов та вимог конкретних роботодавців.

За дуальною формою навчання в 2015 році запущено пілотний проект на базі трьох закладів освіти, які надають професію маляра, кухаря та токаря. Випуск у 2017 році довів ефективність проекту: працевлаштування колишніх учнів склало 97%, підвищення якості професійної підготовки – 12–17%, а заклади освіти зменшили свої витрати на комунальні послуги та навчальні матеріали. Тому у 2017/2018 навчальному році проект отримав поширення: елементи дуальної форми навчання з 1 вересня 2017 року запроваджено у 49 закладах професійної освіти з 54 робітничих професій

⁷¹ «Молодь України – 2018». – ТОВ «Перша рейтингова система». – 2018 р.

⁷² Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження середньострокового плану пріоритетних дій Уряду до 2020 року та плану пріоритетних дій Уряду на 2017 рік» від 03.04.2017 № 275-р Київ. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/275-2017-%D1%80> (Дата звернення: 20.08.2018).

у 25 регіонах. До організації професійно-практичної підготовки залучено понад 300 роботодавців.

Кожні два роки проводиться міжнародний конкурс WorldSkills International⁷³, метою якого є підвищення престижу робітничих професій і розвиток професійної освіти серед молоді шляхом гармонізації кращих практик і професійних стандартів у всьому світі через проведення конкурсів професійної майстерності, як у кожній окремій країні, так і в усьому світі в цілому. Так, у 2017 році за результатами Всеукраїнського конкурсу професійної майстерності переможцями стали 24 молоді людини у 8 компетенціях.

Невід'ємною складовою управління закладом вищої освіти є участь органів студентського самоврядування, що передбачає право студентської громади закладу вищої освіти самостійно вирішувати питання громадського життя студентів у межах законодавства та статуту закладу освіти.

Українське законодавство забезпечує обов'язкову участь студентів в ухваленні рішень на усіх рівнях у системі вищої освіти. Так, зокрема, Міністерство молоді та спорту і Міністерство освіти і науки України співпрацюють з Українською асоціацією студентів (УАС), органами студентського самоврядування закладів вищої освіти з різних регіонів України. Ця співпраця передбачає проведення взаємних консультацій, залучення представників студентського самоврядування до підготовки нормативно-правових актів із питань вищої освіти та соціального забезпечення студентів, молодіжної політики, спільне проведення конференцій та семінарів тощо. Основними завданнями органів студентського самоврядування є: забезпечення і захист прав та інтересів студентів, зокрема стосовно організації освітнього процесу; забезпечення виконання студентами своїх обов'язків; сприяння навчальній, науковій і творчій діяльності студентів, створенню відповідних умов для проживання і відпочинку студентів; сприяння діяльності студентських гуртків, товариств, об'єднань, клубів за інтересами; організація співробітництва зі студентами інших закладів вищої освіти і молодіжними організаціями та ін.

Окремо варто зазначити і про співпрацю з учнівським самоврядуванням. У травні 2018 року Міністерство молоді та спорту та Українська академія лідерства у партнерстві з Міністерством освіти і науки, Київською ОДА та за підтримки програми USAID «Децентралізація приносить кращі результати та ефективність» (DOBRE) організували Всеукраїнський Саміт проактивних «Б.У.М. – Бажай. Удосконалюй. Мотивуй». Учасниками Саміту стали 800 молодих людей віком від 15 до 18 років зі всіх куточків України (активна молодь, обласні координатори органів учнівського самоврядування, представники Національної дитячої ради, молодіжних громадських організацій, молодіжних консультативно-дорадчих органів) та 60 координаторів-супроводжуючих із регіонів. Атмосфера згуртованості

⁷³ Вітаємо переможців Всеукраїнського конкурсу професійної майстерності «WORLD SKILLS UKRAINE»! URL: <https://imzo.gov.ua/2017/12/04/15357/> (Дата звернення: 20.08.2018).

та єдиних цінностей під час заходу була ще одним кроком на шляху формування покоління молодих прогресивних та відповідальних лідерів.

Прикладом об'єднання **наукової молоді** заради вирішення власних і суспільних проблем є створення Ради молодих вчених Національної академії педагогічних наук⁷⁴. Рада розпочала свою діяльність у 2017 році із вивчення очікувань молоді від роботи Ради, аналізу основних проблем наукової молоді й виділення серед них найактуальніших.

Результатом діяльності Ради молодих вчених НАПН України протягом 2017 року стали:

- конференції: Всеукраїнська науково-практична конференція молодих учених «Наукова молодь – 2017»; Всеукраїнська науково-практична конференція студентів, аспірантів та молодих учених «Академічна культура дослідника в освітньому просторі»;
- англomовні семінари для науковців «Open up!»;
- науково-практичний тренінг-марафон «Open air!» з метою створення простору взаємодії вчених і громадськості, окреслення шляхів практичного застосування результатів наукових досліджень молодих і більш досвідчених вчених НАПН України;
- створено канал у соціальній мережі Youtube, де представлено результати наукових досліджень молодих вчених, розміщено відео-рекомендації практичного спрямування; створено сторінку Ради у соціальній мережі Facebook, де відображена інформація про її діяльність, розміщено рекомендації щодо проведення наукових досліджень, оформлення публікацій за їх результатами, надано посилання на інформаційні ресурси.

У 2017 року проведено черговий конкурс проектів науково-дослідних робіт молодих учених НАН України на здобуття фінансування 100 проектів⁷⁵.

Культурний розвиток є базисом консолідації українського суспільства та ціннісною основою соціально-економічного розвитку. Особливого значення державна культурна політика набуває в контексті викликів сьогодення. Завдяки опануванню європейськими креативними практиками можливо позбутися від пострадянських стереотипів, які й досі існують у соціумі. Ефективна культурна політика виконує в суспільстві консолідуючу функцію.

За роки ринкових трансформацій культурна сфера зазнала відчутних втрат. Згідно з даними соціологічного дослідження «Молодь України – 2017», лише 8% опитаних молодих людей вказали, що свій вільний час проводять у кінотеатрах, театрах та на концертах⁷⁶.

Одним із напрямів діяльності Міністерства культури України є підтримка проведення культурно-мистецьких заходів, у тому числі й серед молоді,

⁷⁴ Положення про Раду молодих вчених НАПН України, затверджене постановою Президії НАПН України від 23.06.2016 № 63//URL: http://www1.nas.gov.ua/nm/news/Pages/160302_RMV_NASU.aspx (Дата звернення: 20.08.2018).

⁷⁵ Розпорядження Президії НАН України від 23.03.2017 № 217 URL: http://files.nas.gov.ua/text/YoungMessage/170323_R217_NDR.pdf (Дата звернення: 20.08.2018).

⁷⁶ «Молодь України – 2017». – Центр незалежних соціологічних досліджень «ОМЕГА». – 2017 р.

що сприяють розвитку традиційної культури, усебічній підтримці молодих виконавців, вихованню молоді на засадах патріотизму, почутті національної гідності, пропагуванні здорового способу життя. Учні та студенти державних закладів мистецької освіти брали участь у мистецьких конкурсах, що проводяться за кордоном.

Умови для реалізації та розвитку творчих здібностей молоді створюють клубні заклади, в яких молодь залучається до занять в аматорських об'єднаннях і клубах за інтересами, участі в технічних гуртках та художній самодіяльності, музичних, театральних студіях. Мережу клубних закладів України складають 17,09 тис. закладів, в яких функціонує понад 39 тис. клубних формувань для дітей та молоді.

Задовольняють інформаційні, культурні і освітні потреби бібліотечні заклади України. В Україні функціонують 36 спеціалізованих бібліотек для молоді та юнацтва, підпорядкованих Міністерству культури України, що обслуговують 171400 користувачів. Бібліотеки сприяють розвитку інформаційної та мовної культури молоді, патріотичному, правовому та екологічному вихованню, формуванню стійкого інтересу до вивчення та розуміння національної історії та культури, формуванню читаючої та мислячої нації; надання широкого спектру інформаційних послуг.

За результатами всеукраїнського опитування «Українське покоління Z: цінності та орієнтири» можна визначити рівень зацікавленості молодих людей читанням⁷⁷. Так, з'ясувалося, що кожна п'ята молода людина має вдома понад 100 книжок (найбільше таких виявилось у столиці – третина опитаних), ще третина (31%) – від 31 до 100 книжок. Третина молоді має вдома менше тридцяти книжок, а 18% не змогли відповісти на це питання.

Ніколи не читає книжок 18% молодих людей (майже кожен п'ятий). Ще менше молоді українці читають газети та журнали: лише 2% – дуже часто і 12% – часто. Найбільше читає книги молодь Києва – 37% (часто та дуже часто); у регіонах України цей показник коливається від 17% серед мешканців Півдня до 26% у Центрі.

Щорічно Указом Президента України призначається 80 стипендій Президента України для молодих майстрів народного мистецтва, які працюють у різних видах та жанрах. У 2017 році з Державного бюджету України забезпечено виплати стипендій для молодих майстрів народного мистецтва в сумі 1341,0 тис. грн.

У 2017 році призначено гранти Президента України⁷⁸ 14 молодим діячам у галузі театального, музичного, циркового, образотворчого мистецтва, а також молодим письменникам і майстрам народного мистецтва для створення і реалізації творчих проєктів.

⁷⁷ «Українське покоління Z: цінності та орієнтири» – GFK Ukraine. – 2017 р.

⁷⁸ Указ Президента України «Про державну підтримку культури і мистецтва в Україні» від 20.10.1998 №1152 (зі змінами)/<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1152/98> (Дата звернення: 21.08.2018)

З метою організації змістовного дозвілля дітей та молоді закладами культури у регіонах проводиться активна робота щодо проведення різноманітних конкурсно-розважальних, просвітницьких заходів та концертних програм присвячених культурно-історичним подіям, видатним особистостям, ювілейним датам та державним свят.

Релігійність розглядають як ціннісно-життєву орієнтацію, внутрішню здатність індивіда до реалізації релігійних установок. Вибір релігії є особистісним явищем, в якому поєднуються як зовнішні чинники, так і внутрішні мотиви молодої людини. У процесі релігійного самовизначення сучасної молоді провідну роль відіграє сім'я і духовна культура, яку людина успадковує від народження. Згодом, уже на етапі вторинної соціалізації, у процесі свого розвитку та формування молодь отримує можливість вільного вибору релігії, при якому людина намагається зберегти свій наявний соціальний капітал, під яким розуміє міжособистісні прихильності. «Накопичення» такого роду капіталу відбувається за рахунок релігійного виховання та освіти.

Теорія раціонального вибору дає відповідь на запитання чому молодь стає основним ядром нових релігійних рухів. Цей факт пояснюється переважно тим, що релігійне виховання та освіта мають безпосередній вплив на формування релігійності або, принаймні, релігійної ідентичності. Беручи до уваги багаторічну атеїстичну пропаганду і виховання, які були необхідною частиною соціалізації особистості в радянському суспільстві, доволі ймовірно припустити, що значна частина сучасної молоді не виховувалась у релігійному дусі.

За даними Українського центру економічних і політичних досліджень імені О. Разумкова⁷⁹, число тих, хто вважає себе віруючим, у 2010-х роках було більшим (коливалось у діапазоні від 67% до 76%), ніж 2000 року. Дослідження 2014 року зафіксувало зростання, порівняно з 2013 роком, числа тих, хто вважає себе віруючим, з 67% до 76% (цей показник досі залишається найвищим за усі роки спостережень). Після цього спостерігалось його зниження до 67%, а у 2018 році зафіксований дещо вищий рівень – 72%. Частки «переконаних атеїстів» і байдужих до питань віри залишалися незначними: число перших коливалось навколо 3%, других – у діапазоні 3–8%. Так само незначним було й число тих, хто в питаннях віри не визначився (2–6%).

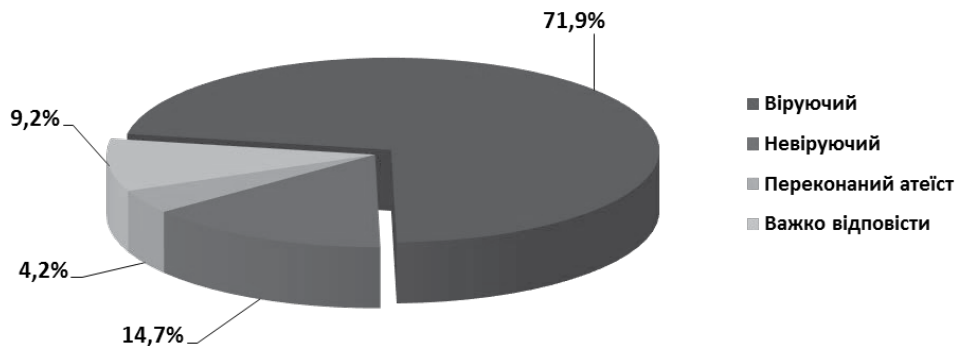
За результатами соціологічного опитування «Молодь України – 2018»⁸⁰ 71,9% молодих людей вважають себе віруючими, 18,9% опитаних віднесли себе до «невіруючих» та «атеїстів», а 9,2% так і не змогли визначитись з відповіддю на це запитання (**Рис. 3.4.3**). Сільська молодь виявилась більш релігійною у порівнянні з міською (77,5% проти 69,4% відповідно). Традиційно найбільш «релігійною» є Західна Україна. Віруючими там себе

⁷⁹ Особливості релігійного і церковно-релігійного самовизначення українських громадян: тенденції 2010–2018 рр. (інформаційні матеріали): URL: http://razumkov.org.ua/uploads/article/2018_Religiya.pdf. [Дата звернення: 20.08.2018]

⁸⁰ «Молодь України – 2018». – ТОВ «Перша рейтингова система». – 2018 р.

вважають понад 90% молоді: Волинська обл. (98%), Львівська обл. (93,7%), Закарпатська обл. (93,4%). Також високі показники має Вінницька (92,8%) та Житомирська (90,3%) області. Найменш «релігійними» є відповідно регіони на півдні країни: Одеська (45,5%) та Миколаївська (47,5%) області. Найбільшу кількість переконаних атеїстів зафіксовано також в Одеській області – 15,5% молоді.

Рис. 3.4.3. Розподіл відповідей на запитання «Незалежно від того, відвідуєте Ви церкву чи ні, чи можна сказати, що Ви є...?», % (серед усіх респондентів/-ок, N=2001)

(за даними загальноукраїнського соціологічного дослідження «Молодь України – 2018»)

Церкви, релігійні установи та організації користуються високим рівнем довіри молоді: їм довіряє 44,7% молоді, однак більшість усе ж таки їм не довіряє (46,9%).

Варто зазначити, що при Міністерстві молоді та спорту функціонує робоча група за участі представників Церков та релігійних організацій, які відповідають за роботу з молоддю, під час зустрічей якої напрацьовуються спільні пропозиції щодо створення сприятливих умов для духовного і творчого розвитку української молоді, реалізації відповідних проектів та ініціатив з метою зміцнення національної єдності та консолідації суспільства на основі системи загальнолюдських і духовних цінностей.

Таким чином, на сучасному етапі постійних змін життя українського суспільства та вимог до особистості особливого значення набуває орієнтування державної молодіжної політики на формування потреби саморозвитку та самореалізації інтелектуального і творчого потенціалу молоді. Йдеться про забезпечення системності, комплексності та послідовності діяльності усіх суб'єктів, які беруть участь у здійсненні державної молодіжної політики щодо надання кожній молодій людині послуг з навчання, виховання, професійної підготовки та духовного розвитку.

3.5. Роль молоді в інтеграції України до світової та європейської спільноти

Європейська інтеграція є головним вектором стратегії розвитку України, який, без заперечення, є визначальним для майбутнього української молоді. Саме тому молодь проявляє особливий інтерес до євроінтеграційних питань та є активним рушієм євроінтеграційного процесу.

Відповідно до соціологічного дослідження «Молодь України – 2017» більшість української молоді позитивно оцінює євроінтеграційні та євроатлантичні прагнення України: 71,9% молоді підтримує вступ України до Євросоюзу, щодо вступу в НАТО позитивно висловлюються 56% молодих людей⁸¹.

За результатами загальнонаціонального опитування «Українське покоління Z: цінності та орієнтири», проведеного у липні-серпні 2017 року компанією GfK Ukraine на замовлення Центру «Нова Європа» та Фонду ім. Фрідріха Еберта, молодь України вважає, що членство їхньої країни в Європейському Союзі потенційно має чимало переваг. Більшість респондентів (49%) вважає, що членство в ЄС принесе економічний розвиток, тоді як усього 16% не поділяють цієї думки.

Угода про асоціацію між Україною та ЄС у молодіжній сфері. Напрямок європейської інтеграції є пріоритетним у здійсненні державної політики України, у тому числі у молодіжній сфері. Положення про співробітництво у сфері молоді між Україною та ЄС окреслені у главі 23 «Освіта та навчання, молодь» розділу V Угоди про асоціацію між Україною з однієї сторони та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії та їх державами-членами, з іншої сторони. Угодою передбачено поглиблення співробітництва та обмін досвідом у галузі молодіжної політики та неформальної освіти для молоді, сприяння інтеграції молоді в суспільство, заохочуючи її активну громадську позицію та ініціативність; сприяння молоді в отриманні знань, навичок, та професійних умінь поза освітньою системою, зокрема волонтерство, та визнання цінності такого досвіду; активізацію співробітництва з третіми країнами; розвиток співробітництва між молодіжними організаціями в Україні, в ЄС та в його державах-членах; просування здорового способу життя з особливим акцентом на молодь.

На відміну від інших сфер, у додатках до Угоди не визначені конкретні положення *acquis communautaire*, які Україні необхідно імплементувати в національне законодавство. Водночас визначена необхідність двостороннього постійного діалогу з окреслених питань дозволяє суттєво розширити участь України в діяльності відповідних агенцій та програм ЄС і створити необхідні передумови для впровадження передових європейських норм та практик у національну галузеву нормативно-правову базу.

⁸¹ «Молодь України – 2017». – Центр незалежних соціологічних досліджень «ОМЕГА». – 2017 р.

Міністерством молоді та спорту України розроблений та виконується відомчий План заходів з імплементації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, який у тому числі містить завдання щодо підготовки спеціалістів, які працюють з молоддю; розробки необхідної нормативно-правової бази та формування умов для розвитку мережі молодіжних центрів; сприяння зайнятості молоді; формування здорового способу життя; розвитку міжнародної мобільності молоді.

Участь української молоді в європейських програмах та проектах. Одним із своїх завдань на шляху до європейської інтеграції Міністерство молоді та спорту вбачає розвиток мобільності молоді, сприяння участі української молоді в європейських молодіжних програмах.

01.01.2014 Європейська Комісія розпочала реалізацію нової програми «Erasmus+» («Еразмус+»), що діятиме на період до 2020 року. Програма ЄС «Еразмус+» об'єднала у собі 7 попередніх освітніх та молодіжних програм, у тому числі програму «Молодь в дії», та підтримує проекти міжнародної співпраці, партнерства, заходи і мобільність у сфері освіти, підготовки, молоді та спорту.

Взаємодія в рамках програми «Еразмус+» у молодіжній сфері відбувається за такими напрямками:

- мобільність молоді та молодіжних працівників: молодіжні обміни, волонтерські проекти та професійний розвиток молодіжних працівників;
- проекти співпраці (стратегічні партнерства): співпраця між організаціями у сфері інновацій та обміну кращими практиками;
- підтримка реформ (структурний діалог): зустрічі між молодими людьми та тими, хто ухвалюють рішення у сфері молодіжної політики.

Україна є країною-партнером Програми. У рамках Програми партнерами заходів з української сторони є молодіжні громадські організації України, а з європейської сторони – громадські організації з країн ЄС. Вагому роль у поширенні інформації про Програму відіграє Ресурсний центр для країн Східної Європи та Кавказу (SALTO), який також сприяє в налагодженні контактів з європейськими партнерами, допомагає у формуванні та реалізації конкретних проектів.

Україна посідає перше місце серед країн Східного Партнерства за кількістю проведених заходів та їх учасників. За даними SALTO протягом 2014–2017 рр. у 715 проектах Європейської волонтерської служби (EVS) взяли участь 816 українських волонтерів. Протягом вказаного періоду 4636 молодих українців взяли участь у 611 молодіжних обмінах та 2409 молодіжних працівників взяли участь у 809 заходах з розвитку мобільності молодіжних працівників⁸². Українська молодь складає третину від загальної кількості молоді з країн Східного Партнерства, яка бере участь у молодіжних компонентах програми «Еразмус+».

⁸² Erasmus+ Youth statistics for Eastern Partnership countries. URL: <https://www.salto-youth.net/rc/eeca/cooperation/statistics/> (Дата звернення: 20.08.2018)

У червні 2017 року за результатами конкурсу, оголошеного Ресурсним центром SALTO, громадську організацію «Центр євроініціатив» з м. Сум визначено Інформаційним контактним пунктом програми ЄС «Еразмус+» в Україні за напрямом «Молодь». Міністерство молоді та спорту продовжує консультації з Європейською Комісією щодо посилення інформаційної роботи стосовно молодіжного компоненту програми «Еразмус+».

З метою інформування молоді про молодіжні та спортивні компоненти програми на сайтах Міністерства молоді та спорту та Національного офісу «Еразмус+» в Україні розміщено інформацію про Програму «Еразмус+» українською мовою⁸³.

За ініціативи Європейської Комісії в рамках Східного Партнерства започаткована окрема програма «EU4 Youth», яка діятиме в період 2017–2020 рр.⁸⁴, що дає можливість отримати додаткове фінансування з боку ЄС та підтримати більшу кількість проєктів і учасників з шести країн Східного Партнерства. Програма «EU4 Youth» спрямована на залучення молоді до життя суспільства, розширення можливостей працевлаштування молодих людей та сприяння розвитку їх лідерських і підприємницьких здібностей. Попередня подібна програма Європейського Союзу «Молодіжне вікно Східного партнерства», що діяла в період 2012–2013 рр., мала великий успіх серед української молоді.

Окрім України, участь у програмі беруть інші країни Східного Партнерства (Вірменія, Азербайджан, Білорусія, Грузія, Молдова).

У програмі «EU4 Youth» діє два основні компоненти:

- стипендії громадянського суспільства для молоді – проєкти зі створення потенціалу для підтримки активної участі молодіжних організацій у розробці молодіжної політики. Відібрані молоді лідери, що стали учасниками програми, беруть участь у проєктах мобільності і працюють в ЄС;
- партнерства задля розвитку підприємництва – транснаціональні проєкти з навчання підприємництву і розвитку соціального підприємництва серед молоді, що базуються на багатосторонніх партнерських відносинах між організаціями.

За результатами 2017 року в рамках програми «EU4 Youth» 7 українських громадських організацій отримали гранти у сфері розвитку потенціалу молоді⁸⁵.

Програми ЄС «Еразмус+» та «EU4 Youth» стали важливим інструментом розвитку міжлюдських контактів між представниками молоді з країн-членів ЄС та України, підтримки розвитку молодіжної роботи, молодіжного підприємництва, працевлаштування молоді та волонтерства.

⁸³ Програма ЄС «ERASMUS+». URL: <http://www.dsmsu.gov.ua/index/ua/category/346> (Дата звернення: 20.08.2018)

⁸⁴ EU4 Youth. URL: https://www.euneighbours.eu/en/east/eu-in-action/projects/eu4_youth (Дата звернення: 20.08.2018)

⁸⁵ Erasmus+ Programme. KeyAction 2: Cooperation for innovation and the exchange of good practices. Capacity building in the field of youth – Eastern Partnership 2017 Selection – Selected projects. URL: https://eacea.ec.europa.eu/sites/eacea-site/files/ep_selected_updated_feb_2018.pdf (Дата звернення: 20.08.2018)

Співробітництво у сфері молодіжної політики у рамках Ради Європи.

З метою розвитку співпраці у сфері молодіжної політики з Радою Європи українською стороною запропоновано розробляти та укладати окремі програми співробітництва у сфері молодіжної політики, реалізація яких має на меті сприяти розвитку молодіжної політики в Україні, особливо у сфері мобільності молоді, її участі в житті суспільства, молодіжної інфраструктури, утвердженню здорового способу життя серед молоді, визнанні культурного різноманіття, боротьби зі всіма формами дискримінації.

У березні 2016 року підписано Рамкову програму співробітництва між Міністерством молоді та спорту України і Радою Європи у сфері молодіжної політики на 2016–2020 рр.⁸⁶ (далі – Рамкова програма), у рамках якої відбувається активна співпраця шляхом проведення семінарів, тренінгів, обмінів та інших заходів для молоді.

Метою Рамкової програми є сприяння розвитку молодіжної політики в Україні шляхом співпраці за трьома пріоритетними напрямками:

- освіта у сфері прав людини та демократичного громадянства (участь молоді, демократичне управління, освіта в галузі прав людини тощо);
- підтримка розвитку працевлаштування молоді, визнання неформальної освіти;
- міжкультурний діалог.

На виконання Рамкової програми в 2017 році Мінмолодьспортом та Радою Європи спільно з партнерами з недержавного сектору проведено Національний тренінговий курс для працівників молодіжних центрів з використання посібника Ради Європи «Компас» і впровадження освіти з прав людини в молодіжних центрах України (травень, Кіровоградська область) та тренінг-семінар для представників державного і громадського сектору, які працюють із молоддю (червень, м. Кам'янець-Подільський).

Міністерство та Рада Європи активно співпрацюють над питанням розвитку мережі молодіжних центрів України. Важливою подією 2017 року в цьому напрямі став перший Міжнародний форум «Від ініціативи – до дії», проведений у травні в м. Чернігові. Завдяки сприянню Ради Європи участь у форумі взяли експерти з Фінляндії, Латвії, Литви, Польщі, Німеччини, Бельгії, зокрема представники Міністерства соціального захисту та праці Литовської Республіки, Ресурсного центру для країн Східної Європи та Кавказу SALTO, Міжнародної молодіжної служби Федеративної Республіки Німеччина (IJAB), Eurodesk, Молодіжного центру Фінляндії «Villa Elba». Захід об'єднав кращих практиків, теоретиків та інноваторів з метою обміну досвідом щодо започаткування, розвитку та діяльності українських молодіжних центрів.

Також у серпні 2017 року відбувся ознайомчий візит української делегації до м. Кокколи (Фінляндія) з метою вивчення досвіду молодіжної роботи

⁸⁶ Рамкова програма співробітництва між Міністерством молоді та спорту України та Радою Європи у сфері молодіжної політики на 2016–2020 роки. URL: <http://dsmsu.gov.ua/index/ua/material/16679> (Дата звернення: 20.08.2018)

Фінляндії, зокрема ознайомлення з системою діяльності молодіжних центрів, механізмів їх фінансування та взаємодії, задля подальшого втілення успішних іноземних практик розвитку молодіжної інфраструктури в Україні.

24.07–26.07.2018 у містах Києві та Чернігові відбувалась консультативна місія Ради Європи щодо розвитку національних стандартів якості для молодіжних центрів в Україні. Візит експертів відбувся в рамках Програми Ради Європи щодо Знаку якості для молодіжних центрів. Мета візиту експертів полягала в оцінці ситуації в Україні щодо розвитку та функціонування молодіжних центрів, надання консультацій щодо розвитку стандартів якості та процедури присудження Національного знаку якості для молодіжних центрів.

Конгрес місцевих та регіональних влад Ради Європи прагне сприяти активній участі молоді в громадянському житті як засобу забезпечення соціальної єдності та закріпленню демократичних принципів у суспільстві, що базується на повазі до прав людини. Такий підхід був закріплений ухваленням Переглянутої Європейської хартії про участь молоді в місцевому та регіональному житті⁸⁷. Починаючи з 2014 року, Конгрес запрошує учасників з різних молодіжних кіл – молодіжних активістів, молодіжних працівників, студентів, молодих політиків брати участь у своїх засіданнях, висловлювати свою думку у дебатах та обговореннях питань порядку денного разом з членами Конгресу. У 2017 році 40 молодіжних делегатів віком від 16 до 30 років з країн-членів Ради Європи, у тому числі з України, брали участь у 32-ій та 33-ій сесіях Конгресу.

Представник молоді від України Марія Симонова брала активну участь у молодіжній діяльності Конгресу місцевих та регіональних влад Ради Європи протягом 2017 року і розробила проект, спрямований на посилення участі молоді у процесах ухвалення рішень на місцевому рівні.

Співробітництво в галузі молодіжної інформаційної роботи. Активізація європейського та міжнародного співробітництва в галузі молодіжної інформаційної роботи та послуг є одним із важливих пріоритетів для України. Оскільки впровадження якісної молодіжної інформаційної політики на всіх рівнях сприятиме задоволенню інформаційних потреб молоді та застосуванню принципів Європейської молодіжної інформаційної хартії.

У 2018 році розпочалась тісна співпраця між Мінмолодьспортом, сектором молодіжної роботи в Україні та Європейською агенцією з питань інформування та консультування молоді ERYICA, мережею EURODESK. Зокрема спільно з ERYICA:

- проведено опитування щодо інформаційних потреб молоді в Україні шляхом залучення країни до дослідження, в якому ERYICA бере участь у рамках проекту «Еразмус+» «Youth.Info: Future Youth Information Toolbox»;
- 20.06–21.06.2018 у м. Вінниці відбувся Національний семінар щодо інформування та консультування молоді, організаторами якого були

⁸⁷ Переглянута Європейська хартія про участь молоді в місцевому та регіональному житті. URL: <https://rm.coe.int/168071b58f> (Дата звернення: 21.08.2018)

ERYICA спільно з Мінмолодьспортом, Вінницькою облдержадміністрацією, Асоціацією молодіжних центрів України. Захід об'єднав досвідчених експертів з питань інформування молоді й тренерів мережі ERYICA з Люксембургу, Великобританії, Фінляндії, Іспанії, Естонії, а також українських учасників – представників центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, відповідальних за роботу з молоддю, громадських об'єднань, молодіжних центрів, молодіжних працівників;

- перекладено на українську мову та розповсюджено Компендіум про національні структури інформаційної та консультаційної підтримки молоді й інші публікації, видані за підтримки ERYICA та Ради Європи (набір інформаційних прав та набір початківця з інформування молоді).

Розвиток міжнародного молодіжного співробітництва у двосторонньому форматі. Основу нормативно-правової бази міжнародного співробітництва в молодіжній сфері становлять угоди та меморандуми про співробітництво з відповідними державними структурами іноземних країн. Наразі укладено та діє більше 30 таких двосторонніх документів, що дозволяють розвивати міжнародну співпрацю як на рівні державних органів, так і на рівні громадських молодіжних організацій.

Міністерство молоді та спорту України постійно працює у напрямі розширення мережі міжнародних зв'язків. Наразі на стадії розробки, опрацювання та узгодження з партнерами перебуває 15 проектів міжурядових та міжвідомчих угод щодо співробітництва в молодіжній сфері.

З метою поглиблення міжнародного співробітництва в молодіжній сфері в 2017 році укладені:

- Меморандум про співробітництво у молодіжній сфері, сфері фізичної культури і спорту між Міністерством молоді та спорту України і Міністерством спорту та у справах молоді Грузії;
- Меморандум про співробітництво у молодіжній сфері, сфері фізичної культури і спорту між Міністерством молоді та спорту України і Міністерством освіти та зайнятості Республіки Мальта;
- Меморандум про співробітництво в молодіжній сфері між Міністерством молоді та спорту України та Міністерством демографії, сім'ї, молоді та соціальної політики Республіки Хорватія;
- Програма співробітництва у молодіжній сфері, сфері фізичної культури та спорту між Міністерством молоді та спорту України та Міністерством освіти та зайнятості Республіки Мальта на 2018–2019 роки;
- Угода між Урядом України і Урядом Латвійської Республіки в сфері освіти, науки, молоді і спорту;
- Меморандум взаєморозуміння між Міністерством молоді та спорту України і Міністерством освіти Португальської Республіки про співробітництво у молодіжній сфері, сфері фізичної культури і спорту.

Паралельно з процесом географічного розширення мережі міжнародних договірно-правових зв'язків значна увага приділяється постійному

поглибленню контактів у межах діючих міжурядових та міжвідомчих угод про співробітництво у молодіжній сфері.

У 2017 році українська молодіжна делегація разом з учасниками з 11 країн вперше взяла участь у програмі Уряду Японії «Корабель молодих лідерів світу» – проєкті, що спрямований на розвиток лідерських та комунікаційних навичок за допомогою міжкультурного діалогу.

У квітні 2017 року в рамках проведення Тижня українсько-китайського культурного обміну та з нагоди відзначення 25-ї річниці встановлення дипломатичних відносин між Україною і Китайською Народною Республікою Мінмолодьспортом разом з Посольством КНР в Україні проведено Перший українсько-китайський молодіжний форум «Один пояс – один шлях: від Янцзи до Дніпра» за участі понад 120 молодих людей з обох країн. Форум був присвячений розвитку співробітництва та обмінів між молоддю двох країн, з окремим акцентом на міжкультурному діалозі молодих людей України та Китаю, підтримці молодіжного підприємництва та зайнятості, здоровому способу життя молоді.

Співпраця з українською діаспорою. Міністерство молоді та спорту приділяє окрему увагу питанням співпраці в молодіжній сфері з організаціями українців за кордоном, зокрема зі Світовим конгресом українців (СКУ) та Світовим конгресом українських молодіжних організацій (СКУМО). У 2014 році Міністерство молоді та спорту і СКУМО підписали Меморандум про співпрацю, який має на меті сприяння консолідації українського молодіжного руху та поглибленню взаємодії у сфері молодіжної політики.

З метою формування патріотичної свідомості та усвідомлення національної єдності молоді України й діаспори в серпні 2017 року Мінмолодьспорт спільно зі СКУМО та Дніпропетровською ОДА провели Міжнародний форум української молоді діаспори «Дніпро – 2017» за участі майже 300 молодих людей.

У листопаді 2017 року Міністерство молоді та спорту спільно зі СКУМО, Київською ОДА, Міністерством інформаційної політики, Міжфракційним депутатським об'єднанням «Співпраця: Україна-Діаспора» провели Міжнародну акцію «Українська політика та ЗМІ очима молоді», участь у якій взяли 40 учасників, із них: 10 учасників – представники молоді з України та 30 учасників – українська молодь діаспори, яка проживає в 21 країні світу (Грузія, Молдова, Литва, Італія, Російська Федерація, Чеська Республіка, Фінляндія, Ізраїль, Словаччина, Естонія, Німеччина, Австралія, Угорщина, Румунія, Польща, Аргентина, Греція, Бразилія, Франція, Казахстан, Сербія). Захід був спрямований на активізацію участі української молоді, яка мешкає в Україні та за кордоном, у громадському і суспільно-політичному житті держави шляхом стажування в українському парламенті, органах виконавчої влади та засобах масової інформації.

Міжнародні молодіжні обміни. Міністерство молоді та спорту надає усебічну підтримку ініціативам молоді, громадських об'єднань, що сприяють

інтеграції України в європейський простір, розвитку контактів з молоддю інших країн, популяризації України як європейської держави.

З метою інтенсифікації міжнародних молодіжних обмінів у двосторонньому форматі в 2015 році укладено Угоду між Урядом України та Урядом Литви про Раду обмінів молоддю України і Договір між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Польща про Українсько-польську раду обміну молоддю⁸⁸.

Ради обмінів молоддю щороку визначають пріоритетні завдання, терміни подання заявок та реалізації проектів, оголошують конкурси, за результатами яких визначаються кращі молодіжні проекти, спрямовані на заохочення співпраці у сфері міжкультурного діалогу, пропагування толерантності, взаєморозуміння молоді, розбудову дружніх взаємин між народами різних країн. У конкурсах проектів молодіжних обмінів можуть брати участь інститути громадянського суспільства, навчальні заклади, комунальні установи, які працюють із молоддю.

У 2017 році на здійснення молодіжних обмінів з Державного бюджету України виділено 1,5 млн грн.

У 2017 році пріоритетами конкурсу українсько-польських обмінів молоддю визначено:

- зміцнення міжкультурного діалогу шляхом створення умов для відкритості та порозуміння між молоддю;
- набуття компетенцій, необхідних для активної участі в суспільному (громадському) і професійному житті;
- посилення співпраці та обмін досвідом у сфері технічної та професійної освіти;
- підтримка громадянської активності серед молоді, зокрема й підприємництва та волонтерства;
- розповсюдження європейських цінностей і досвіду євроатлантичної співпраці;
- вивчення спільного минулого, боротьба з упередженнями і стереотипами в розумінні спільної історії та у сучасних відносинах.

У рамках здійснення українсько-польських обмінів молоддю за підтримки Мінмолодьспорту реалізовано 8 проектів; за підтримки польської сторони – 70 проектів.

За результатами обмінів, 11–12 грудня 2017 року Мінмолодьспортом спільно з Фондом Розвитку Системи Освіти Республіки Польща проведено Українсько-Польський форум «Неформальна освіта по роботі з молоддю», під час якого організації, які брали участь, могли обмінятися досвідом та дізнатися про методи неформальної освіти по роботі з молоддю. У рамках здійснення обмінів молоддю України та Литви за підтримки Мінмолодьспорту реалізовано

⁸⁸ Українсько-польські обміни молоддю в 2016 році. URL: <http://dsmsu.gov.ua/index/ua/category/456/2018/2> (Дата звернення: 20.08.2018)

6 проєктів; литовська сторона також підтримала 6 проєктів українсько-литовських молодіжних обмінів відповідно до таких пріоритетів:

- ідентифікація спільної історичної та культурної спадщини, а також її підтримка та популяризація серед молоді обох країн; у тому числі шляхом поширення цінностей і програм ЮНЕСКО та інших агенцій ООН;
- поширення європейських цінностей серед молоді, обмін досвідом європейської та євроатлантичної інтеграції, зміцнення співпраці між Литвою та Україною в рамках Європейського Союзу, Ради Європи, ОБСЄ та НАТО;
- відзначення 620-ї річниці заснування кримськотатарської громади у Великому Литовському Князівстві; підтримка кримськотатарської культури, захист прав людини.

Загалом у 2017 році участь в українсько-польських та українсько-литовських обмінах молоддю взяли майже 3 тис. молодих людей.

Одним із важливих компонентів діяльності щодо здійснення молодіжних обмінів є поширення інформації про їх результати. У цьому напрямі Міністерство молоді та спорту, а також польські та литовські партнери заохочують інститути громадянського суспільства, які беруть участь у конкурсах проєктів українсько-польських та українсько-литовських молодіжних обмінів, максимально широко використовувати інструменти поширення досвіду та інформації про їх результати. Мінмолодьспорт підтримує виготовлення друкованої та промпродукції, фото та відеоматеріалів, їх поширення у ЗМІ та мережі Інтернет, соціальних мережах тощо. Завдяки широкому використанню згаданих інструментів, інформацією про українсько-польські та українсько-литовські обміни та їх результати вдалося охопити молодіжну аудиторію обсягом більше 20 тис. осіб.

У цілому аналіз реалізації міжнародного молодіжного співробітництва в 2017 році свідчить про те, що державним структурам України, відповідальним за реалізацію державної політики в молодіжній сфері, та їх партнерам з громадського сектору вдалося успішно реалізувати переважну більшість завдань, визначених програмними урядовими документами та передбачених міжнародними договорами і зобов'язаннями.

Розділ 4

ДЕРЖАВА ТА МОЛОДЬ: ПАРТНЕРСТВО І ВЗАЄМОДІЯ

4.1. Державна молодіжна політика як інструмент залучення молоді до реформування держави

Державна молодіжна політика дозволяє впливати на різноманітні сфери суспільного життя, оскільки вона безпосередньо пов'язана з економічними, соціальними, культурними, публічно-управлінськими, військовими, правоохоронними та багатьма іншими напрямками розвитку країни. Її необхідно розглядати як засіб залучення молоді до різноманітних аспектів реформування держави, що виходять за межі суто молодіжної проблематики. Реформи в різних сферах суспільного життя прямо або опосередковано впливають на процеси, пов'язані з соціалізацією молодих громадян, сприяють полегшенню їх переходу до самостійності та дорослого життя. Можна стверджувати, що завдяки цьому, з одного боку, поза межами молодіжної політики актуалізується молодіжна проблематика, а з іншого – до переліку питань порядку денного молодіжної політики додаються такі, що дозволяють вважати її інструментом залучення молоді до участі в реформуванні держави. Вплив молодіжної політики на залучення молоді до реформування держави має великий діапазон щодо самої молодіжної сфери, але він може бути суттєво обмеженим в інших сферах через об'єктивні та суб'єктивні чинники.

Для залучення молоді до участі в реформуванні держави застосовуються такі основні інструменти молодіжної політики:

- формування відповідних напрямів молодіжних програм та тематики молодіжних заходів (на основі Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020»);
- створення можливостей для приєднання молодих фахівців до реформаторських команд (публічно-управлінська, аналітична, інформаційна та інші види діяльності);
- використання засобів морального та матеріального стимулювання для молодих людей, чий особисті або спільні з іншими досягненнями сприяють просуванню ідеології реформ та здійсненню практичних заходів зазначеного спрямування;
- залучення представників молоді та молодіжних громадських організацій до діяльності консультативно-дорадчих органів як у молодіжній сфері, так і за її межами.

Пріоритети реформування державної молодіжної політики та її взаємозв'язків з іншими напрямками публічної політики визначено у Стратегії сталого

розвитку «Україна – 2020»⁸⁹. У переліку 62 реформ, згрупованих за чотирима векторами (розвиток, безпека, відповідальність, гордість), питання молодіжної політики безпосередньо визначається під формулюванням «програма розвитку дітей та юнацтва» (віднесено до «вектору відповідальності»). Цілком зрозуміло, що певним чином молодіжна проблематика присутня в інших реформаторських напрямках (від розвитку підприємництва до популяризації фізичної культури та спорту).

Молодіжні програми і молодіжні заходи. Важливим інструментом узгодження діяльності різних суб'єктів впливу на державну молодіжну політику є державні, регіональні та місцеві програми, у першу чергу молодіжні.

На виконання молодіжних програм органи публічної влади здійснюють заходи з молодіжної політики, які тією або іншою мірою залучають молодь до реформаторських процесів у різних галузях. Зрозуміло, що ступінь інтегрованості завдань та заходів державної молодіжної політики з іншими галузевими політиками за різними напрямками буде різним. В одних випадках впливи будуть більш прямими, а в інших – більш опосередкованими. До першої групи можна, зокрема, віднести питання децентралізації та реформування місцевого самоврядування, які передбачають створення об'єднаних територіальних громад, що, своєю чергою, включає в себе зміцнення молодіжного сектору на базовому рівні. До другої групи належить оборонна реформа, для якої важливого значення набуває акцентування державної молодіжної політики та молодіжної роботи на національно-патріотичному вихованні дітей та юнацтва.

Ключове місце посідає Державна цільова соціальна програма «Молодь України» на 2016–2020 роки, основні завдання якої сприяють залученню молоді до низки реформ, визначених у Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», зокрема, у сфері освіти, працевлаштування, оборони, охорони здоров'я, розвитку підприємництва, популяризації України у світі.

Так, у календарних планах щодо реалізації заходів державної політики у молодіжній сфері Міністерства молоді та спорту України на 2017–2018 рр. визначено низку заходів, які спрямовані на реформування різних сфер суспільного життя:

- підприємництва та зайнятості (Всеукраїнська акція, спрямована на розвиток молодіжного підприємництва, «Start-up business»; Всеукраїнський семінар «Сільський туризм: нові можливості молодіжного підприємництва на селі»; Всеукраїнський форум, спрямований на підвищення рівня зайнятості молоді);
- науки (Всеукраїнська акція, спрямована на забезпечення інтелектуального розвитку молоді, «Scientific Fun – наукові пікніки в Україні»);
- інформаційних технологій (Всеукраїнський тренінг «DIGITAL у молодіжній роботі»);
- житлової політики (Всеукраїнські семінари, спрямовані на створення умов для забезпечення молоді житлом (3 заходи);

⁸⁹ Указ Президента України «Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» від 12.01.2015 № 5/2015. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015> (Дата звернення: 15.08.2018)

- соціального проектування (Всеукраїнська молодіжна акція «Social Project Awards»);
- формування у молоді цінності сім'ї (Всеукраїнський молодіжний форум сім'ї);
- інформаційної політики (Міжнародна акція «Українська політика та ЗМІ очима молоді», Всеукраїнський медійний молодіжний форум);
- збереження здоров'я (Всеукраїнський фестиваль, спрямований на популяризацію та утвердження здорового і безпечного способу життя серед молоді, «Здоровим бути модно!», Всеукраїнська акція, спрямовані на підвищення рівня здоров'я молоді, Всеукраїнський фестиваль «Молодь обирає здоров'я»);
- екології (Всеукраїнська молодіжна акція, спрямована на формування бережливого ставлення до навколишнього природного середовища);
- зовнішньої політики (Міжнародні акції, спрямовані на виконання міжурядових та міжвідомчих договорів (2 заходи); здійснення обмінів молоддю з Литвою та Польщею).

Реалізація заходів Державної програми «Молодь України» здійснюється Міністерством молоді та спорту України спільно з громадськими організаціями, які залучають волонтерів до своєї діяльності: Волонтери ООН, Корпус миру США в Україні, Всеукраїнська асоціація молодіжного співробітництва «Альтернатива – В», Всеукраїнська громадська організація «ЛЕЦ ДУ ІТ, ЮКРЕЙН» (Let's do it, Ukraine), Благодійна організація «Львівська освітня фундація», громадська організація «Global Office» тощо.

Беручи до уваги рекомендації Європейської Ради про визнання неформального та інформального навчання від 20 грудня 2012 року⁹⁰ та Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи щодо молодіжної роботи CM/Rec (2017)4⁹¹, Міністерством молоді та спорту спільно з Державним інститутом сімейної та молодіжної політики та Програмою розвитку ООН в Україні реалізується навчальна програма «Молодіжний працівник», започаткована в 2014 році. Метою програми є системне навчання методами неформальної освіти представників державної служби та інститутів громадянського суспільства, які працюють із молоддю; підвищення якості молодіжної роботи; подолання бар'єрів і упреджень у взаємодії державного та громадського секторів по роботі з молоддю.

Протягом 2017 року в рамках програми проведено 45 регіональних базових тренерів програми за участю більше 700 молодих людей; 5 тренінгів для тренерів програми за участі майже 100 учасників; 7 спеціалізованих тренінгів за участі більше 120 молодих людей; розроблено методичний посібник

⁹⁰ Council recommendation of 20 December 2012 on the validation of non-formal and informal learning. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32012H1222%2801%29> (Дата звернення: 15.08.2018)

⁹¹ Recommendation CM/Rec (2017) 4 of the Committee of Ministers to member States on youth work. URL: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=0900001680717_e78 (Дата звернення: 15.08.2018)

для проведення тренінгів для тренерів програми, а також проведено конкурс «Кращі практики молодіжної роботи в Україні – 2017».

Загалом за результатами реалізації програми «Молодіжний працівник» з 2014 по 2018 рік було підготовлено понад 1500 випускників із числа фахівців з молодіжної роботи.

З метою підтримки ефективних форм співпраці та мережування серед молодіжних працівників у листопаді 2017 року в рамках Програми проведено Перший всеукраїнський форум молодіжних працівників та працівниць у м. Харкові за участі 120 учасників. В якості експертів у Форумі взяли участь провідні європейські фахівці з теорії та практики молодіжної роботи Говард Вільямсон і Енн Кроулі (Велика Британія), Едгар Шлюмер (Естонія).

У рамках загальноєвропейської ініціативи «Європейський пакт для молоді»⁹² Мінмолодьспортом у співпраці з Фондом народонаселення ООН та Центром «Розвиток корпоративної соціальної відповідальності» започатковано реалізацію в Україні «Пакту заради молоді – 2020»⁹³. Мета Пакту – створення нових робочих місць для молоді, допомога молоді здійснити правильний вибір щодо майбутньої роботи, запровадження сучасних європейських механізмів і підходів до роботи з молоддю та консолідація зусиль держави, громадськості й бізнесу для вирішення проблем освіти і працевлаштування молодих людей.

У 2017 році до Пакту приєдналися 57 компаній, які створили 279 партнерств із освітнім сектором та утворили 7684 місць для стажування та першого робочого місця молоді. У 5 містах України (Кременчук, Одеса, Дніпро, Харків та Луцьк) відбулися регіональні форуми та один всеукраїнський форум під назвою: «Бізнес-молодь: ефект WOW від співпраці», Національна конференція «Career talks». Участь у ініціативі взяло близько 1000 молодих людей з більшості регіонів України.

Розроблено низку публікацій для молоді та роботодавців, зокрема, посібник для професійного самовизначення для молоді «Планування кар'єри: 6 кроків до успіху»⁹⁴, що допомагає молодим людям свідомо оцінити власні прагнення, вимоги професійної сфери та ефективно запланувати подальший кар'єрний розвиток, та посібник «Бренд роботодавця: практичне керівництво для компаній з працевлаштування та здоров'я української молоді» із ключовими порадами і прикладами успішно реалізованих програм для молоді.

З метою набуття молодими людьми відповідних знань, навичок та інших компетентностей молоддю шляхом неформальної освіти започатковані два проекти, які реалізуються Центром розвитку «КСВ» у партнерстві з Мінмолодьспортом та Фондом народонаселення в Україні:

⁹² The European Pact for Youth. URL: <https://www.csreurope.org/pactforyouth> (Дата звернення: 21.08.2018)

⁹³ Український пакт заради молоді-2020. URL: <http://careerhub.in.ua/pact-for-youth-2020> (Дата звернення: 21.08.2018)

⁹⁴ «Планування кар'єри: 6 кроків до успіху». – К.: Видавництво «Юстон», 2017. – 32 с.

«**Skills lab: власна справа**» – це спеціальна програма, розроблена фахівцями для розвитку та вдосконалення навичок, які є необхідними для створення власної справи, приреченої на успіх. Програма розрахована на два місяці, протягом яких учасники та учасниці дізнаватимуться: що потрібно для запуску власного бізнесу; правові та фінансові питання при створенні власного бізнесу; як написати бізнес-план: від ідеї до реалізації, та для чого маркетингова стратегія і як її скласти.

«**Skills lab: успішна кар'єра**» – це спеціальна програма, розроблена фахівцями для розвитку та вдосконалення навичок, які є затребуваними на сучасному ринку праці. Програма розрахована на два місяці, протягом яких учасники та учасниці дізнаватимуться: де шукати роботу своєї мрії; як зробити вірцеве резюме; що потрібно для успішної співбесіди; як раціонально планувати робочий час, щоб досягати успіху; що таке критичне та дизайн-мислення, і чому це важливо. Станом на сьогодні проекти проходять пілотну стадію.

З метою здійснення профорієнтаційної роботи серед молоді започатковано проект «Карта професій» (Центром «Розвиток КСВ» за участю Мінмолодьспорту та МОН), у рамках якого розроблено 4 посібника про професії у різних сферах: «ІТ сфера», «Банківська сфера», «Аграрна сфера» та «Юридична сфера».

Міністерством молоді та спорту спільно з ПРООН в Україні реалізовувався спільний проект – портал «Моя кар'єра». Портал дозволяв українським старшокласникам абсолютно безкоштовно пройти профорієнтаційне тестування на основі міжнародних тестів. Станом на січень 2018 року послугами порталу «Моя кар'єра» скористались 183 483 відвідувачі, 48 120 – зареєструвались як користувачі, 21 820 молодих осіб пройшли тестування⁹⁵.

Проведено Конкурс молодіжних інновацій в Україні Youth Innovation Challenge in Ukraine U-Inn, що реалізується Програмою розвитку ООН в Україні за підтримки Мінмолодьспорту, що підтримує молодих людей у розробці та реалізації інноваційних ідей і проектів, які спрямовані на покращення стану з дотриманням прав людини та утвердження демократії в Україні на місцевому рівні.

Участь молодих фахівців у реформаторських командах. Протягом останніх років в Україні накопичено доволі великий позитивний досвід залучення представників молодшої генерації громадян до реформування державної молодіжної політики. Так, до розроблення у 2015 році спільно з Реанімаційним пакетом реформ «Дорожньої карти реформування молодіжної сфери» широко залучалися представники інститутів громадянського суспільства та установ, що працюють з молоддю, молоді експерти. Гасло європейської молодіжної

⁹⁵ Аналітична записка до звіту про виконання завдань Державної стратегії регіонального розвитку України за 2017 рік, відповідальними за які визначено Мінмолодьспорт. URL: http://www.dsmsu.gov.ua/media/2018/02/27/18/1508_7_3_2.pdf (Дата звернення: 15.08.2018)

політики «Жодного рішення для молоді без молоді» усе ширше впроваджується органами влади різних рівнів.

Залучення молоді до процесу розроблення та реалізації реформ, публічної служби головним чином відбувається завдяки державній кадровій політиці, запровадженню нових умов прийому на державну службу. Разом із тим, у переліку заходів державної молодіжної політики використовується такий важливий інструмент як організація стажування молодих людей в органах влади, задіяних на усіх етапах реформаторської діяльності поза молодіжною сферою. Подібні стажування сприяють залученню молоді до державної служби (а на регіональному та місцевому рівнях ще й до служби в органах місцевого самоврядування), дозволяють отримати досвід, який сприятиме підтримці інновацій з боку молоді, що працює в різних секторах економіки, на підприємствах, установах, організаціях різних форм власності, у навчальних закладах, громадських організаціях, благодійних фондах тощо.

Нині в Україні на національному рівні втілено три моделі організації стажування молодих громадян в органах влади, а саме: 1) під адмініструванням громадської організації; 2) під адмініструванням Міністерства молоді та спорту; 3) під адмініструванням іншого міністерства. При цьому усі ці моделі запроваджено в межах реалізації державної молодіжної політики.

Залучення представників молоді до діяльності органів публічної влади передбачає, зокрема, різноманітні форми стажувань, які запроваджуються на національному, регіональному та місцевому рівнях. Позитивним прикладом організації стажування громадською організацією став досвід діяльності громадської організації «Ліга інтернів», яка здійснює заходи спільно з Апаратом Верховної Ради України, Адміністрацією Президента України та Київською міською державною адміністрацією. Важливою особливістю стажування під егідою організації є наявність таких компонентів, як навчання, розвиток лідерського потенціалу та дозвілля.

Програма стажування в Апараті Верховної Ради України відбувається в секретаріатах комітетів та структурних підрозділах Апарату Верховної Ради України протягом 6 місяців (з січня по липень) за формою повного та неповного дня (4 дні на тиждень). У 2017 році з 120 кандидатів, які успішно пройшли I тур конкурсу, відібрано 59 переможців з м. Києва та 21 області України.

Програма стажування в Адміністрації Президента України започаткована в березні 2016 року відповідно до Меморандуму про співпрацю між ГО «Ліга інтернів» та Адміністрацією Президента України. Програма є аналогом парламентської, стажування триває 6 місяців за формами повний або неповний день. Програма стажування в АПУ 2017–2018 рр. відбувалася з жовтня 2017 року до кінця квітня 2018 року. З 189 претендентів для співбесіди відібрано 90, з яких учасниками програми стали 26.

Стажування молоді в центральних органах виконавчої влади відбувається відповідно до затверджених порядків стажування громадян з числа молоді в апаратах міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, які

визначають загальні положення щодо організації та проходження стажування. До прикладу, в органах юстиції – згідно з Порядком стажування громадян з числа молоді в апараті Міністерства юстиції України⁹⁶. Молоді люди, які бажають проходити стажування в органах юстиції та відповідають критеріям щодо кандидатур на стажування, можуть подати анкети в електронному вигляді через «Онлайн-будинок юстиції» або звернутись особисто із заявою до Міністерства юстиції України чи головних територіальних управлінь юстиції в областях та в м. Києві. Протягом 2017 року в апараті Міністерства юстиції пройшли стажування 27 осіб, у територіальних органах – 327.

У 2017 році відповідно до Закону України «Про вищу освіту» та укладених Міністерством юстиції України договорів про співробітництво із закладами вищої освіти забезпечено проходження практики в апараті Міністерства юстиції, головних територіальних управлінь юстиції 468 студентами закладів вищої освіти за першим (бакалаврським), другим (магістерським) рівнем вищої освіти знань «Право» та забезпечено проходження практики і стажування курсантами Академії державної пенітенціарної служби, Інституту кримінально-виконавчої служби Національної академії внутрішніх справ у міжрегіональних управліннях з питань виконання покарань та пробації Міністерства юстиції. Здійснено організаційні заходи щодо проходження стажування 8 слухачами Національної академії державного управління при Президенті України та її регіональних інститутів у структурних підрозділах апарату Міністерства юстиції України.

У 2018 році Міністерством молоді та спорту України спільно з Українською академією лідерства та за підтримки проекту USAID «Підтримка організацій-лідерів у протидії корупції в Україні «Взаємодія» (SACCI) ініційовано проект «Державотворець». Метою проекту є ознайомлення молоді з публічною адміністрацією та процесами державотворення, її залучення до розроблення, ухвалення управлінських рішень і контролю за їх виконанням, подальшої професійної діяльності на державній службі та службі в органах місцевого самоврядування через організацію освітньо-профорієнтаційних стажувань.

Результати відбору учасників стажування в Адміністрації Президента України, Секретаріаті Кабінету Міністрів України, міністерствах та інших центральних органах виконавчої влади в рамках проекту «Державотворець» було презентовано під час Форуму активної молоді «ЗД лідерство: держава, бізнес, громадський сектор». Так, свої заявки подало 600 молодих людей. Переможцями визначили 96 претендентів, які представляли 18 регіонів України.

Окрім цього, у 2018 році Урядом підтримано пропозицію Міністерства економічного розвитку і торгівлі щодо необхідності реалізації пілотного проекту із запровадження Національної програми стажування в центральних

⁹⁶ Наказ Міністерства юстиції України «Про затвердження Порядку стажування громадян з числа молоді в апараті Міністерства юстиції України» від 22.07.2016 № 2253/5. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1031-16> (Дата звернення: 15.08.2018)

органах виконавчої влади. Затверджено Порядок реалізації пілотного проекту щодо запровадження Національної програми стажування в центральних органах виконавчої влади⁹⁷, створено Координаційний комітет Національної програми стажування в центральних органах виконавчої влади як тимчасовий консультативно-дорадчий орган Кабінету Міністрів України. У реалізації пілотного проекту беруть участь Міністерство економічного розвитку і торгівлі, Міністерство енергетики та вугільної промисловості, Міністерство інфраструктури, Міністерство закордонних справ, Міністерство молоді та спорту і Секретаріат Кабінету Міністрів України.

На регіональному та місцевому рівнях також здійснюється стажування молоді в органах влади. До прикладу, Дніпропетровська обласна державна адміністрація залучає для цього студентів закладів вищої освіти, а в Кременчуцькій міській раді запроваджено програму «Помічник депутата з числа молоді», що дозволяє молодим людям знайомитись із процесами ухвалення рішень.

На вивчення молоддю іноземного досвіду, необхідного для запровадження нововведень в Україні, спрямована програма «Молодь змінить Україну» Фонду Богдана Гаврилишина, започаткована в 2012 році. У межах програми молодим людям віком 20–35 років із різних сфер діяльності (державна служба, місцеве самоврядування, громадська діяльність, соціальне підприємництво) зі знанням англійської мови надавалася можливість вивчити досвід Австрії, Німеччини, Норвегії, Швейцарії, Швеції й Польщі та здійснити поїздки до цих країн. У квітні 2018 році до складу Асоціації учасників програми «Молодь змінить Україну», яку створено у 2014 році, входило 517 осіб, які працювали у Верховній Раді України, міністерствах, місцевих державних адміністраціях, міських радах і реалізовували соціальні та власні бізнес-проекти.

З 2014 року Фонд Богдана Гаврилишина, а з 2018 року – Фонд Родини Богдана Гаврилишина спільно з Міністерством молоді та спорту, Міністерством закордонних справ реалізують всеукраїнську програму «Молодіжні делегати України до ООН», яка передбачає участь представників української молоді в засіданнях Генеральної Асамблеї ООН.

Також стажування здійснюються іншими міжнародними організаціями, наприклад, Представництвом Американських рад з міжнародної освіти: ACTR / ACCELS в Україні за підтримки Посольства США реалізується програма стажування – “Exchanges to Internships” у органах державної влади для студентів старших курсів вищих навчальних закладів, що є випускниками програми обміну майбутніх лідерів – FLEX (Future Leaders Exchange Program).

Моральне та матеріальне стимулювання молодих людей. Важливим інструментом залучення молоді до діяльності, спрямованої на здійснення нагальних реформ в Україні, є моральне стимулювання молодих людей,

---

⁹⁷ Постанова Кабінету Міністрів України «Про реалізацію пілотного проекту щодо запровадження Національної програми стажування в центральних органах виконавчої влади» від 23.05.2018 №425. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/425-2018-%D0%BF> (Дата звернення: 15.08.2018)

нагородження відзнаками та преміювання. Завдяки цьому інструментові існує можливість на державному, регіональному та місцевому рівнях відзначити активну діяльність представників молоді генерачії в різних сферах суспільного життя.

На залучення молоді до розбудови громадянського суспільства, заохочення суспільно активної молоді спрямовані:

- щорічний конкурс проектів, розроблених молодіжними та дитячими громадськими організаціями, реалізація яких фінансується з державного бюджету;
- Премії Кабінету Міністрів за особливі досягнення молоді в розбудові України, що присуджуються молодим людям, особливі досягнення яких сприяють розвитку молодіжних ініціатив на місцевому рівні;
- гранти Президента України для обдарованої молоді.

У 2017 році за результатами конкурсу проектів молодіжних та дитячих громадських організацій, фінансову підтримку отримав 41 проект, розроблений дитячими та молодіжними громадськими організаціями, до участі в яких залучено близько 600 тис. молодих людей.

З 2016 року Урядом України запроваджено нову систему вручення Премій Кабінету Міністрів України за особливі досягнення молоді у розбудові України та збільшено розмір Премії до 50 тис. грн і загальний преміальний фонд до 1 млн грн, тобто у 5,5 разів.

В умовах реформи місцевого самоврядування важливою складовою є відзначення молодих людей, які активно беруть участь у цих процесах. У 2014–2016 рр. Верховна Рада України присудила свою премію за внесок молоді у розвиток парламентаризму, місцевого самоврядування 7 представникам органів місцевого самоврядування, 1 помічнику-консультанту народного депутата України, 1 представнику молодіжного центру, 3 громадським організаціям та 16 представникам громадських організацій та молодіжних консультативно-дорадчих органів, 2 студентам.

Напрацьовано досвід з відзначення преміями не тільки на національному, а й на регіональному та місцевому рівнях. Так, у 2017 році Дніпропетровська обласна рада ухвалила рішення «Про відзначення та матеріальне заохочення молодих мешканців області за досягнення у різних сферах суспільного життя, професійної діяльності, активну участь у розбудові регіону», відповідно до якого двічі на рік визначаються переможці (загальна кількість – до 100 осіб на рік), які отримують матеріальне заохочення в розмірі до 15 тис. грн. У 2017 – першій половині 2018 року 148 представників молоді Дніпропетровщини отримали зазначене заохочення.

Премія голови Київської обласної державної адміністрації (20 премій у розмірі 1000 грн кожна) призначається за виробничі, наукові, творчі, спортивні досягнення, за виконання громадянського обов'язку та внесок у розвиток молодіжного руху.

У 2016 році засновано Премію Київського міського голови за особливі досягнення молоді у розбудові столиці України – міста-героя Києва (100 премій по 3 тис. грн кожна).

Щорічна премія міського голови талановитій молоді в м. Білгород-Дністровському вручається за результатами діяльності в області військової служби, служби в органах місцевого самоврядування, підприємництва, педагогіки, культури, спорту.

Інструменти участі молоді в управлінських та реформаторських процесах. Долучитися до реформаторської діяльності представники молоді можуть через діяльність у складі консультативно-дорадчих органів при цих органах влади та місцевого самоврядування.

У 2018 році Міністерство молоді та спорту України зробило акцент у своїй діяльності на розвиток молодіжних консультативно-дорадчих органів: проведено Всеукраїнський форум молодіжних консультативно-дорадчих органів «Молодь ініціює – влада реалізує», розроблено, винесено на обговорення та направлено на погодження заінтересованим органам проекти типових положень про молодіжні консультативно-дорадчі органи, які будуть затверджені постановою Кабінету Міністрів України.

Варто зазначити, що процес розвитку та підтримки діяльності молодіжних консультативно-дорадчих органів в Україні є важливим, оскільки це сприятиме представленню інтересів молоді в питаннях взаємодії з органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, забезпеченню узгодженості дій у вирішенні питань, пов'язаних із життям молоді та її участю в усіх сферах життя суспільства.

Як приклад, при Міністерстві освіти і науки України функціонує Рада молодих вчених, яка брала участь у модернізації законодавства про науково-технічну діяльність, надала свої пропозиції щодо реформування системи присвоєння наукових ступенів. Завдяки своїй участі у діяльності Європейської ради аспірантів і молодих вчених Eurodoc Рада молодих учених при Міністерстві освіти і науки України може «вносити пропозиції до розробки політики у сфері реформування науки та вищої освіти відповідно до європейського досвіду». При Міністерстві інформаційної політики України утворено Студентську раду, до складу якої входить майже 100 представників із різних регіонів України.

Ще одним способом участі молодих людей є Молодіжні банки ініціатив (МБІ) – банки ідей та соціально значущих проектів, спрямованих на покращення якості життя місцевої громади. Беручи участь у роботі молодіжних банків ініціатив, молодь отримує досвід управління проектами, ухвалення фінансових рішень, роботи в команді, зміни місцевого середовища, практичного втілення ідей. Модель Молодіжного банку ініціатив розвивається спільно з ініціативним центром сприяння активності та розвитку громадського почину (ІСАР) «Єднання» в Україні. У 2016–2017 роках МБІ розпочали та/або продовжили роботу в 7 громадах (Березань Київської області, Вінниця, Вознесенськ

Миколаївської області, Гриців Хмельницької області, Олешки Херсонської області, Стрий Львівської області, Суми).

Окрім цього, у громадах впроваджуються такі інноваційні механізми молодіжної участі як «бюджет участі», який надає можливість брати участь у розподілі коштів місцевого бюджету через створення проектів для покращення міста та/або голосування за них.

У рамках взаємодії з молодіжним проектом «U – Report» Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні відбувається вивчення думки молоді та врахування її Міністерством при формуванні та реалізації державної політики в молодіжній сфері. Україна першою серед країн Східної та Центральної Європи приєдналася до проекту, чисельність U-репортерів вже перебільшила 65 тис. осіб.

Також Мінмолодьспорт спільно з Українським інститутом міжнародної політики, Національною молодіжною радою України запровадили національний конкурс «Молодіжна столиця України», покликаний спонукати міста та агломерації бути більш проактивними в молодіжній політиці й процесах парципативної демократії. Переможцем 2018 року стало місто Львів.

Програма «Громада, дружна до дітей та молоді», яка реалізується Дитячим фондом ООН (ЮНІСЕФ) в Україні спільно з Урядом України та партнерами, є підсиленням цієї ініціативи, оскільки визначає, яким чином має бути організовано місцеве урядування, щоб забезпечити виконання міжнародних стандартів у сфері розвитку прав дітей та молоді та постійне їх підвищення для безпечного і комфортного життя дітей та молоді.

Отже, в Україні накопичено певний досвід залучення молоді до процесів реформування держави. У першу чергу йдеться про молодіжний сектор, але завдяки молодіжним програмам та заходам, які здійснюються за участю представників інших сфер суспільства та галузей економіки, можна побачити різновекторний вплив державної молодіжної політики на реформування багатьох секторів держави.

4.2. Модель участі молоді в процесах ухвалення рішень

Розвиток сучасного українського суспільства потребує запровадження європейських стандартів життя людини. Лише за активної участі молоді, яка є інтелектуальним потенціалом національного розвитку, цей процес буде ефективним і успішним.

Україна не є унікальною у цьому контексті, оскільки питання участі молоді гостро стоїть на порядку денному у багатьох країнах світу. Поширеною є думка про розчарування у традиційних інститутах виконавчої та представницької влади, у старих формах громадянської активності та участі. Характерною для української молоді є політична пасивність, недостатній рівень громадянської освіти, низька поінформованість щодо методів впливу на владу.

Тому головним завданням на сьогодні залишається вироблення нових та удосконалення діючих механізмів участі молодих громадян в ухваленні

рішень органами державної влади та місцевого самоврядування. Актуальність посилюється у зв'язку з проведенням в Україні реформ з децентралізації та державного управління, які вимагають більш активної участі громадян та активізації процесу взаємодії між ними та органами влади. Проведення цих реформ забезпечує можливість громадян реально бути задіяними в ухваленні публічних рішень, які впливають на життя усієї громади.

Питання участі молоді має ґрунтовну теоретичну базу. Накопичено великий міжнародний досвід, проведено багато досліджень, розроблені та апробовані різні методики. Тим не менше в Україні часто воно носить декларативний характер. Пояснень такому явищу декілька:

- по-перше, не сформовано традицію підготовки, ухвалення та реалізації рішень органами державної влади, місцевого самоврядування як результату тривалого процесу консультацій, діалогу представників влади та громадян, урахування пропозицій громадянського суспільства;
- по-друге, непрозорість процедури підготовки та ухвалення рішень: прийняття необхідних представникам влади рішень часто відбувається не дивлячись на відсутність достатньої підтримки громадянського суспільства;
- по-третє, низька інформованість молоді. Проблема, яка є похідною від перших двох, однак її відрізняє те, що в цьому випадку відповідальні за ухвалення рішень навіть не намагаються залучати до діалогу іншу сторону;
- по-четверте, пасивність молоді: часто сама молодь не проявляє жодної ініціативи, не вірячи в те, що висловлена думка буде розглянута та взята до уваги.

Однак досвід демократичних країн переконливо демонструє наявний зв'язок між посиленням ролі громадян та молоді зокрема в ухваленні суспільно важливих рішень та покращенням рівня їхнього добробуту. Якщо розглядати участь молоді або громадськості не з позиції стереотипів, що вони – це тільки контроль над владою, а влада – це завжди пошук механізмів як максимально комфортно для себе ухвалити необхідне рішення, то насправді це консолідуючий, взаємовигідний крок для усіх учасників процесу. Насамперед для молоді – це можливість бути почутими, здобути досвід та удосконалити свої знання, бути готовими мобілізуватися та підтримувати високий рівень активності. Для представників влади – це підтвердження легітимності рішення, можливість для його якіснішого наповнення, а також підтвердження високого рівня взаємодії з громадянським суспільством. Таким чином, участь молоді дозволяє з одного боку мінімізувати соціальні та політичні ризики, а з іншого – визначати, формулювати та відстоювати свої інтереси.

Коли ми говоримо про поняття участі молоді, то спостерігаємо різноманітність методів, підходів і теорій, де кожен із зацікавлених суб'єктів розглядає його по-різному, залежно від цілей та досвіду. Останніми десятиліттями участь молоді розглядається як право (так званий правовий підхід до участі молоді).

До прикладу, Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ) розглядає участь як право людини, саме тому Конвенція ООН про права дитини особливо виділяє право дітей. Роджер Харт (автор концепції «Сходинки участі») вважає, що участь – це фундаментальне право громадянина, оскільки воно дає можливість дізнатися, що означає бути громадянином і як ним бути. У Раді Європи під участю молоді розуміють «право молодих людей бути включеними у громадське життя та право брати на себе відповідальність і обов'язки в повсякденному житті на місцевому рівні, а також право демократичними методами впливати на своє життя»⁹⁸.

Прийнято також розрізняти поняття участі молоді (Participation) та залучення (Engagement). **Участь молоді** означає мати право, засоби, простір, можливості і, якщо необхідно, підтримку в участі та впливі на ухвалення рішень, а також участь у різних заходах та процесах з метою побудови кращого суспільства. Тобто участь означає мати вплив та відповідальність за рішення і дії, що впливають на життя молодих людей⁹⁹. На відміну від участі, **залучення молоді** – це включення молоді до життя громади, регіону, країни та міжнародної спільноти у сферах, які впливають на її життя, на основі принципів розвитку демократичного суспільства та прав людини, у тому числі через діалог, ухвалення рішень, механізми взаємодії, процеси, заходи, проекти, кампанії та програми на усіх стадіях, починаючи з аналізу та розробки, до впровадження, моніторингу та оцінки. Залучення не є участю, адже воно не обов'язково дає можливість впливати на рішення щодо розподілу ресурсів та вибору пріоритетів¹⁰⁰.

Узагальнюючи, можна отримати наступне визначення: *участь молоді в процесах ухвалення рішень* – це участь молоді в розробці, обговоренні та управлінні політичними, соціально-економічними, культурними програмами і проектами, вплив на ухвалення рішень та контроль за їх виконанням.

Розроблені кілька моделей участі, найперші були сходи участі Шеррі Арнштейн (1969 рік). Вона визначила вісім рівнів участі, кожен із яких відповідає одній сходинці сходів, від щабля, що визначає відсутність участі громадян, до рівня повного керівництва громадян на іншому. Чим вище ви знаходитесь на сходах, тим більше влади у вас є при визначенні результатів. Дві нижні сходинки – *маніпуляція і терапія* – не є участю. Наступні три – *інформування, консультації та примирення* – є чисто символічними, вони дозволяють громадянам мати голос і бути почутими, але їх погляди не можуть бути належним чином розглянуті посадовими особами. Останні три кроки – *партнерство, делегована влада і громадянський контроль* – складають реальну владу громадян¹⁰¹.

⁹⁸ Boukobza, E., Keys to participation. A practitioners' guide, Council of Europe, 1998, p. 10.

⁹⁹ Переглянута Європейська хартія про участь молоді в місцевому та регіональному житті. URL: <https://rm.coe.int/168071b58f> (Дата звернення: 21.08.2018)

¹⁰⁰ Adolescents and Youth Engagement Framework, UNICEF, 2017.

¹⁰¹ Arnstein, Sherry R. «A Ladder of Citizen Participation» Journal of the American Institute of Planners., Vol. 35, No. 4, July 1969, P. 216–224.

Роджер Харт розвинув і адаптував модель Арнштейн щодо участі дітей та молоді¹⁰². Він так само виділив 8 сходинок рівнів участі дітей та молоді в ухваленні рішень. Перші три:

1. Маніпулювання (молодих людей запрошують до участі, але вони не мають реального впливу на ухвалення рішень і на результат).

2. Декорування (молоді люди потрібні для того, щоб представляти молодь як групу з обмеженими правами).

3. Імітація (молоді люди отримують деякі ролі в проектах, але вони не мають реального впливу на ухвалення будь-яких рішень).

4. Інформування (проекти ініціюються і управляються дорослими; молодь запрошують взяти на себе виконання деяких конкретних ролей або завдань у рамках проекту, але вони знають, який вони насправді мають вплив).

5. Інформування та консультування (проекти ініціюються і управляються дорослими, але молоді люди надають консультації та пропозиції і повідомлені про те, як ці пропозиції сприяють остаточним рішенням або результатам).

6. Дорослі ініціюють, спільні рішення з молоддю (проекти ініціюються дорослими, але молодих людей запрошують взяти участь у повноваженнях і зобов'язаннях з ухвалення рішень як рівноправних партнерів).

7. Молодь керує та ініціює (проекти або ідеї ініціюються та знаходяться під керівництвом молоді; дорослі можуть запропонувати надати необхідну підтримку, але проект може здійснюватися без їхнього втручання).

8. Ініціатива молоді, спільне ухвалення рішень (проекти або ідеї ініціюються молодими людьми, які запрошують дорослих взяти участь у процесах ухвалення рішень як партнерів).

На початку 2000-х рр. з'явився запит на переоцінку рівнів участі, що зумовлено поширенням демократичних принципів серед країн та зростанням кількості різних інструментів участі. Велика робота була пророблена Геном Роу та Лінн Фрюер, які надали повний перелік усіх можливих інструментів участі, поданих в англomовній літературі¹⁰³. Для впорядкування матеріалу вони розробили власну типологію, до якої включили ті інструменти, що наразі діють в Європі та США. Отже, вони виділяють три рівні залучення:

комунікація (поділяється на чотири типи);

консультування (шість типів);

участь (чотири типи).

Типи інструментів участі не мають окремих назв, як сходинок в Арнштейн, їх просто пронумеровано та розміщено від найслабшого до найсильнішого, усього 14 типів залученості¹⁰⁴.

¹⁰² Roger Hart «Children's participation: from tokenism to citizenship». Essay for UNICEF (Innocent Essay N° 4), 1992.

¹⁰³ Rowe G, Frewer L. A typology of public engagement mechanisms. Science, Technology & Human Values. 2005; 30: 251–290.

¹⁰⁴ Кондратинський О. С. Наукові підходи до типології рівнів участі громадянського суспільства у формуванні місцевих політик. Теорія та практика державного управління: зб. наук. пр. – Х.: Вид-во ХарPI НАДУ «Магістр», 2018. – Вип. 1 (60). – С. 135–141.

Наприклад, Міжнародна асоціація громадської участі, до членів якої входять, зокрема, Канада й Австралія, склали Спектр громадської участі, виокремили п'ять рівнів зростання громадянського впливу (від найслабшого до найсильнішого):

1. Інформування.
2. Консультування.
3. Залучення.
4. Співпраця.
5. Уповноваження (делегування).

Перевагою цієї типології є те, що кожен рівень участі описано з точки зору як держави-організатора, так і громади-учасників. Наразі Спектр громадської участі є одним із найпопулярніших інструментів для оцінювання зростання впливу громади на ухвалення рішень¹⁰⁵.

У розділі розглянуто ключові моделі, варто зазначити, що їх є набагато більше і вони беззаперечно мають значний вплив на розвиток громадянського суспільства. Міжнародний досвід було ураховано при розробці моделі участі молоді в ухваленні рішень в Україні. Зокрема, діяльність Міністерства молоді та спорту спрямована, на те, щоб якомога більше молодих людей долучалися до участі у процесах змін, ухваленні рішень на різних рівнях.

У 2018 році Міністерством молоді та спорту України у партнерстві з Дитячим фондом ООН (ЮНІСЕФ) в Україні та спільно з представниками органів державної влади, асоціацій органів місцевого самоврядування, молодіжних громадських організацій, молодіжних консультативно-дорадчих органів, науковців та активної молоді з різних регіонів протягом двох стратегічних сесій у Києві та Львові напрацьовано **модель участі молоді**, яка є описом теоретичних та практичних інструментів для участі молодих людей в процесах ухвалення рішень на національному, регіональному, місцевому рівнях. Також дуже важливо, що модель передбачає, що участь не обмежується організованими групами та громадськими організаціями, більшість її елементів можна застосовувати до широкого загалу громадськості та окремих осіб (*Рис. 4.2.1*).

У ході обговорень **метою** розвитку участі молоді визначено **підвищення благополуччя молоді на кожному з рівнів**. Головними **цілями** є:

- вплив на ухвалення та підвищення якості рішень, які стосуються життя та розвитку молоді;
- підвищення громадської активності молоді;
- зміна ролі молоді зі спостерігачів на розробників політики;
- урахування думки молоді різних соціальних груп при ухваленні рішень.

¹⁰⁵ Susskind L., & Carson L. (2008). The IAP2 Spectrum: Larry Susskind, in Conversation with IAP2 Members. International Journal of Public Participation, 2 (2), 67–84.

МОДЕЛЬ УЧАСТІ МОЛОДІ

є описом теоретичних та практичних інструментів для участі молодих людей в процесах ухвалення рішень на національному, регіональному, місцевому рівнях

це базове право людини, яке допомагає реалізувати інші права

це розвиток молодих лідерів із важливими життєвими навичками

це більш якісна державна/місцева політика

це більша довіра молоді до влади

МЕТА РОЗВИТКУ УЧАСТІ МОЛОДІ

підвищення благополуччя молоді на кожному рівні

ЦІЛІ:

- вплив на ухвалення та підвищення якості рішень, які стосуються життя та розвитку молоді;
- підвищення громадської активності молоді;
- зміна ролі молоді зі спостерігачів на виробників політики;
- врахування думки молоді з різних соціальних груп.

ІНСТРУМЕНТИ ОЦІНКИ МОДЕЛІ:

- ПРОВЕДЕННЯ СОЦІОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ (АНКЕТУВАННЯ, ІНТЕРВ'Ю, ЕКСПЕРТНА ОЦІНКА);
- АНАЛІЗ АДМІНІСТРАТИВНИХ ДАНИХ;
- АНАЛІЗ ДАНИХ СТАТИСТИЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ.

СУБ'ЄКТИ (ХТО ЗДІЙСНЮЄ ЧИ ВЗАЄМОДІЄ)

МІСЦЕВИЙ РІВЕНЬ

- місцеві органи виконавчої влади;
- органи місцевого самоврядування;
- громадські об'єднання, що здійснюють діяльність у сфері молодіжної політики (громадські організації, асоціації, спілки, товариства; громадські політичні молодіжні організації тощо);
- органи учнівського та студентського самоврядування;
- молодіжні консультативно-дорадчі органи;
- молодіжні центри.

РЕГІОНАЛЬНИЙ РІВЕНЬ

- місцеві органи виконавчої влади;
- органи місцевого самоврядування;
- громадські об'єднання, що здійснюють діяльність у сфері молодіжної політики (громадські організації, асоціації, спілки, товариства; громадські політичні молодіжні організації тощо);
- органи учнівського та студентського самоврядування;
- молодіжні консультативно-дорадчі органи;
- молодіжні центри.

НАЦІОНАЛЬНИЙ РІВЕНЬ

- центральні органи виконавчої влади;
- орган законодавчої влади (Верховна Рада України);
- органи місцевого самоврядування;
- громадські об'єднання, що здійснюють діяльність у сфері молодіжної політики (громадські організації, асоціації, спілки, товариства; громадські політичні молодіжні організації тощо);
- органи учнівського та студентського самоврядування;
- молодіжні консультативно-дорадчі органи;
- молодіжні центри.

ПАРТНЕРИ

- колективи закладів освіти, учителів, батьківські комітети;
- ЗМІ;
- політичні партії;
- бізнес-структури;
- експерти.

- ЗМІ;
- політичні партії;
- бізнес-структури;
- експерти.

- ЗМІ;
- політичні партії;
- бізнес-структури;
- експерти.

ПРИНЦИПИ:

1. Інклюзивність
2. Рівність діалогу
3. Зворотній зв'язок
4. Участь молоді присутня під час усіх циклів молодіжної політики

ОСНОВНІ ФУНКЦІЇ:

- просвітницька
- представницька (представлення інтересів молоді)
- правозахисна
- консультативна
- комунікативна
- адвокаційна
- моніторингова
- інноваційна
- мотиваційна

Міністерство
молоді та спорту
України

Рис. 4.2.1. Модель участі молоді

Завдання моделі участі молоді

Місцевий рівень	Регіональний рівень	Національний рівень
<ul style="list-style-type: none"> ● надати можливості молоді ініціювати рішення у своїй громаді; ● підвищити роль молоді в громаді; ● створити сприятливі умови для життя молоді в громаді, у тому числі з метою зменшення проблеми міграції молодих людей; ● створити умови відкритої двосторонньої комунікації та співпраці між органами влади, органами місцевого самоврядування та молоддю; ● сприяти залученню молоді до здійснення моніторингу та адаптації молодіжної політики відповідно до реальних потреб молоді; ● створити можливості соціального ліфту і розвитку для молодої людини. 	<ul style="list-style-type: none"> ● підвищити рівень впливу молоді, яка мешкає як у маленьких, так і у великих населених пунктах регіону, на формування та реалізацію державної політики в різних суспільних сферах на регіональному рівні (міжсекторальний підхід); ● привернути увагу до питань, що стосуються молоді; ● посилити участь молоді на місцевому рівні через координацію на рівні регіону; ● створити умови відкритої двосторонньої комунікації між органами влади, органами місцевого самоврядування та молоддю; ● сприяти залученню молоді до здійснення моніторингу та адаптації молодіжної політики відповідно до реальних потреб молоді; ● створити можливості соціального ліфту і розвитку для молодої людини. 	<ul style="list-style-type: none"> ● підвищити рівень участі молоді з усієї країни в управлінських процесах та ухваленні рішень; ● донести думки та бачення молоді щодо соціально-економічних питань національного, регіонального та місцевого рівнів до органів законодавчої та виконавчої; ● підвищити участь молоді з усієї країни в управлінських процесах та ухваленні рішень; ● захистити права молодих людей; ● розвинути ефективну вертикальну комунікацію між різними рівнями та горизонтальну комунікацію на національному рівні щодо питань, які стосуються молоді (міжсекторальний підхід); ● створити можливості соціального ліфту і розвитку для молодої людини; ● створити умови відкритої двосторонньої комунікації між органами влади, органами місцевого самоврядування та молоддю.

Важливим елементом моделі є визначення **ключових завдань**. Вони багато в чому є подібними на усіх рівнях (*Табл. 4.2.1*), проте можна виділити основні:

- підвищити рівень участі молоді в управлінських процесах та ухваленні рішень;

- донести думки та бачення молоді щодо основних питань, які її хвилюють;
- захистити права молодих людей;
- сприяти залученню молоді до здійснення моніторингу та адаптації молодіжної політики відповідно до реальних потреб молоді;
- створити можливості щодо соціального ліфту та розвитку для молодої людини;
- створити умови відкритої двосторонньої комунікації між органами влади, органами місцевого самоврядування та молоддю.

Як зазначалось, існують різні підходи до розуміння участі молоді, але, щоб процес не став однобічним висвітленням позиції одного з суб'єктів, важливим є урахування принципів, які забезпечують впливовість і значимість цієї участі. Окрім загальнолюдських цінностей, доступу молодих людей до прав людини і громадянина, принципу рівності, демократії, активної громадянської участі, розвитку можливостей та талантів, безпеки, здоров'я та благополуччя, участь молоді має базуватися на таких **принципах**, як:

1. **Інклюзивність** (участь молодих людей, які є представниками різних соціальних категорій, у тому числі молоді, яка перебуває у складних життєвих обставинах та з особливими потребами).

2. **Рівність діалогу** (спілкування з представниками влади в рівних умовах і рівні можливості висловити думку стосовно тих чи інших питань).

3. **Зворотній зв'язок** (інформування молоддю та представниками влади один одного про результати своїх обговорень та ухвалені рішення).

4. **Присутність під час усіх циклів молодіжної політики** (аналіз потреб, планування, впровадження, моніторинг та оцінка).

Суб'єктами, які взаємодіють із молоддю, залучають молодих людей до ухвалення рішень, а також формують активну життєву позицію молоді, є органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, консультативно-дорадчі органи, інститути громадянського суспільства, установи та заклади молодіжної інфраструктури (*Табл. 4.2.2*).

Суб'єкти молодіжної взаємодії впливають на молодих людей незалежно від рівня залучення або поінформованості молоді. Співпраця між молодими людьми і суб'єктами молодіжної взаємодії, відповідно до моделі участі молоді, відбувається залежно від рівня молодіжної активності і може мати як односторонній вплив, так і двосторонню партнерську взаємодію.

Окрім суб'єктів, які безпосередньо взаємодіють із молоддю, також запропоновано виділити **партнерів взаємодії**. На регіональному та національному рівнях партнерами є: засоби масової інформації, політичні партії, бізнес-структури, окремі експерти. На місцевому рівні до визначеного переліку додаються колективи закладів освіти, учителів та батьківські комітети.

Так само, як і між суб'єктами, участь є безперервною взаємодією між різними рівнями державної влади і громадськості та включає рівні від інформування до реалізації спільно узгоджених рішень. Ураховуючи міжнародний досвід, в Україні доцільно застосувати модель з чотирма **рівнями участі**:

Таблиця 4.2.2

Суб'єкти забезпечення участі молоді та взаємодії з молоддю

	Місцевий рівень	Регіональний рівень	Національний рівень
Органи влади	<ul style="list-style-type: none"> місцеві органи виконавчої влади; органи місцевого самоврядування 	<ul style="list-style-type: none"> місцеві органи виконавчої влади; органи місцевого самоврядування 	<ul style="list-style-type: none"> орган законодавчої влади (Верховна Рада України); центральні органи виконавчої влади; органи місцевого самоврядування
Молодіжне представництво	<ul style="list-style-type: none"> молодіжні консультативно-дорадчі органи 		
Інститути громадянського суспільства	<ul style="list-style-type: none"> громадські об'єднання, що здійснюють діяльність у сфері молодіжної політики (громадські організації, асоціації, спілки, товариства; молодіжні політичні громадські організації тощо); органи учнівського та студентського самоврядування; 		
Молодіжна інфраструктура	<ul style="list-style-type: none"> молодіжні центри 		

1. **Інформування:** одностороннє надання інформації без залучення та взаємодії молоді з владою.

2. **Консультування:** можливість органів влади звернутись за консультацією до інших суб'єктів моделі стосовно конкретних питань, пов'язаних із молоддю в країні, регіоні чи населеному пункті.

3. **Діалог:** кожна сторона може ініціювати діалог (збори, обговорення, засідання, слухання тощо між суб'єктами моделі).

4. **Партнерство:** можливість делегувати конкретні завдання та ухвалювати конкретні рішення громадським об'єднанням чи іншим суб'єктам, які представляють інтереси молодої людини.

Ураховуючи різні етапи циклу розробки політики, інтенсивність та форми участі змінюватимуться залежно від етапу та бажаних результатів. Кожен із названих рівнів має свої особливі механізми та інструменти участі молоді (*Рис. 4.2.2*).

Інформування направлене, у першу чергу, на необ'єднану в формальні структури молодь та застосовується як механізм залучення до процесів інших рівнів чи інформування про рішення та дії влади у відкритому доступі, а також як зворотній відгук. Доступ до інформації є одним із основних та найважливіших прав, що лежить в основі усього процесу участі. Не дивлячись на те, що цей рівень не вимагає інтенсивної взаємодії між органом державної влади та громадськістю, проте саме тут має бути забезпечено отримання громадськістю своєчасної та точної інформації, що має відношення до процесу.

Модель передбачає такі ключові механізми та інструменти інформування, як:

- офіційне інформування (через офіційні листи органам місцевого самоврядування, громадським об'єднанням тощо);
- неофіційне інформування (через соціальні мережі);

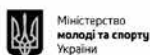
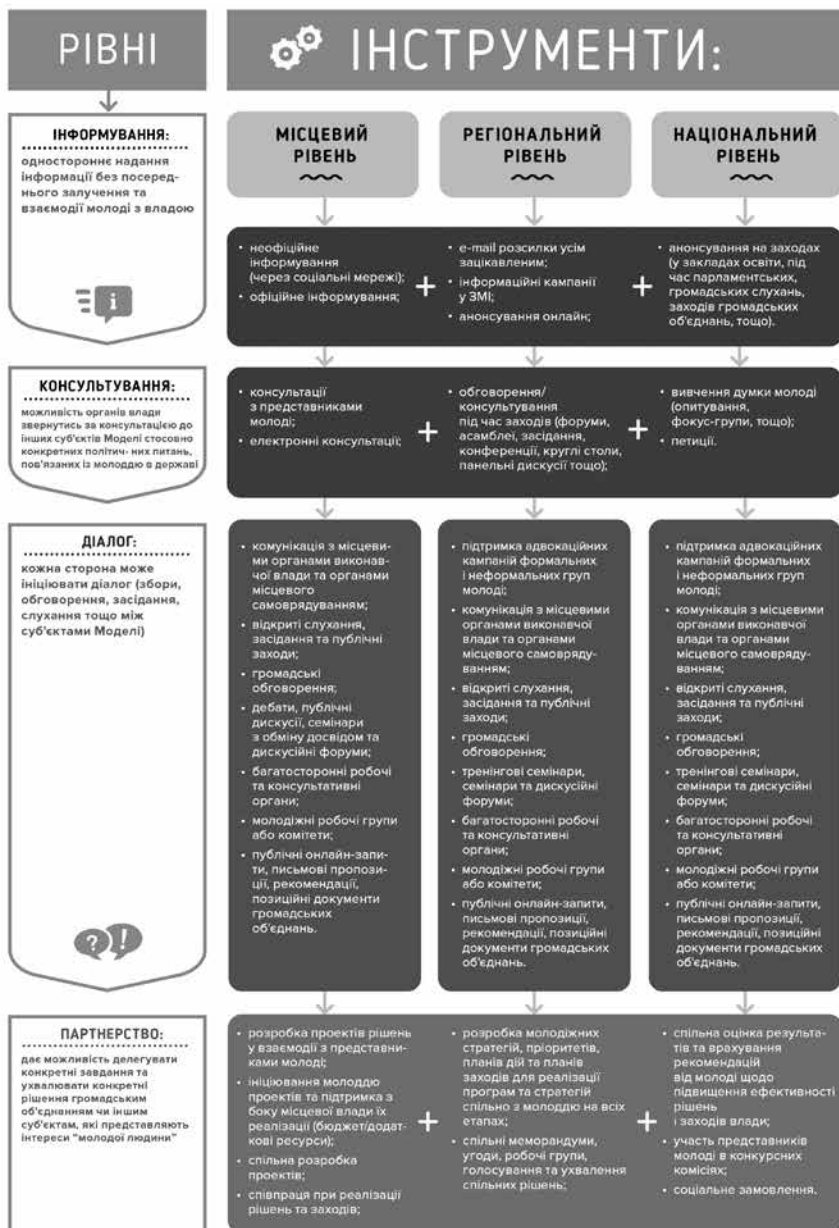

Рис. 4.2.2. Модель участі молоді. Механізми та інструменти участі молоді на кожному з рівнів участі

- e-mail розсилки усім зацікавленим (наприклад, добірка новин, дайджест, інформаційний бюлетень тощо);
- інформаційні кампанії у засобах масової інформації (в т.ч. місцевих та регіональних);
- анонсування он-лайн (на веб-сайтах місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, громадських об'єднань, через лідерів думок тощо);
- анонсування на заходах (у закладах освіти, під час громадських слухань, самоврядування, заходів громадських об'єднань тощо).

Консультавання здійснюється за потреби представниками владних структур та направлене на взаємодію між органами влади та молоддю, необ'єднаною чи об'єднаною у формальні структури. Цей рівень включає запрошення громадськості до висловлення своїх думок та надання коментарів. Процес може бути організований різноманітними способами, проте обов'язковим є включення усіх зацікавлених осіб, достатня кількість часу для надання своїх пропозицій та зворотного зв'язку. Зворотний зв'язок у цьому аспекті є ключовим елементом для підвищення довіри та зміцнення співпраці, оскільки учасники точно знатимуть, що їх думка дійсно враховується. Консультавання особливо є актуальним на ранніх етапах розробки політик та їх вивчення. Модель передбачає, що механізми та інструменти консультавання є типовими як для національного, так для регіонального і місцевого рівнів. Найбільш ефективними з них є:

- консультації з представниками молоді, молодіжних громадських об'єднань, молодіжних консультативно-дорадчих органів, молодіжних центрів, молодіжними активістами тощо;
- обговорення/консультавання під час заходів (форуми, асамблеї, засідання, конференції, круглі столи, панельні дискусії тощо);
- вивчення думки молоді (опитування молоді, фокус-групи тощо);
- петиції;
- електронні консультації.

Діалог здійснюється за потреби однієї зі сторін взаємодії і передбачає обмін думок. Цей рівень характеризується комплексним підходом, за якого найбільш стабільних та довготривалих результатів можна досягти шляхом вироблення чіткої структури (наприклад, шляхом створення молодіжних консультативно-дорадчих органів). Діалог є основною формою співпраці та повинен призводити до результатів, узгоджених сторонами. Запропонована модель містить наступні інструменти й механізми:

- підтримка адвокаційних кампаній формальних і неформальних груп молоді (характерна лише для національного та регіонального рівнів)
- комунікація з місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування;
- відкриті слухання, засідання та публічні заходи;
- громадські обговорення;

- тренінгові семінари, семінари та дискусійні форуми;
- багатосторонні робочі та консультативні органи;
- молодіжні робочі групи або комітети;
- публічні онлайн-запити, письмові пропозиції, рекомендації, позиційні документи громадських об'єднань (узагальнена думка на певне стратегічне питання, базована на дослідженнях і спрямована на формування певних політичних або структурних рішень, є одним із варіантів адвокації та, як правило, представляє погляди великої групи людей).

Партнерство здійснюється у співпраці між неурядовими організаціями та владою, при цьому організації залишаються незалежними. Цей рівень є уособленням вищої форми участі молоді. Він передбачає, що ініціатива може надходити від обох сторін, а представники громадськості можуть виступати та агітувати за рішення, ухвалення якого вони прагнуть. Важливо звернути увагу на питання порядку відбору зацікавлених учасників. Наразі модель пропонує такі інструменти й механізми участі на рівні партнерства:

- розробка проектів рішень у молодіжній сфері при взаємодії з представниками молоді;
- ініціювання молоддю проектів та підтримка з боку місцевої влади їх реалізації (бюджет/додаткові ресурси);
- спільна розробка проектів;
- співпраця в реалізації молодіжних рішень та заходів;
- розробка молодіжних стратегій, пріоритетів, планів дій та планів заходів для реалізації Програм та стратегій спільно з молоддю на всіх етапах;
- спільні меморандуми, угоди, робочі групи, голосування та ухвалення спільних рішень;
- спільна оцінка результатів та врахування рекомендацій від молоді щодо підвищення ефективності рішень і заходів місцевої влади;
- участь представників молоді у конкурсних комісіях;
- соціальне замовлення (делегування органами місцевого самоврядування інститутам громадянського суспільства повноважень і ресурсів на виконання частини функцій).

З метою практичної імплементації моделі та оцінки її ефективності доцільно використовувати **інструменти оцінювання**. Найбільш ефективним є використання соціологічних методів дослідження (наприклад: анкетування, інтерв'ю, експертна оцінка тощо) у поєднанні з аналізом адміністративних даних та даних статистичної інформації. Також розроблено низку критеріїв ефективності, які мають свою специфіку залежно від того, на якому рівні впровадження моделі участі молоді проводиться оцінка і яку інформацію слід отримати.

Аналіз *адміністративних даних* дозволяє отримати таку інформацію:

- обсяг коштів, що виділялися з бюджету (державного/місцевого) протягом року на молодіжні програми, функціонування закладів молодіжної інфраструктури;

- кількість засідань органів влади (виконавчої влади та місцевого самоврядування), проведених протягом року, на яких розглядалися молодіжні питання;
- наявність молодіжного консультативно-дорадчого органу, діяльність якого передбачає наявність впливу на рішення з питань, які стосуються молоді;
- кількість рішень, на які вплинув або ініціював молодіжний консультативно-дорадчий орган;
- наявність структурних підрозділів/спеціалістів, що забезпечують реалізацію молодіжної політики;
- кількість реалізованих протягом року програм/заходів, спрямованих на вирішення проблем молоді;
- наявність механізму фінансової підтримки молодіжних проєктів та/або діяльності молодіжних організацій;
- кількість молодіжних проєктів/ініціатив, які отримали фінансування;
- наявність механізму інформування молоді про рішення, які її стосуються;
- кількість проведених протягом року соціологічних досліджень або обговорень, що стосуються вивчення становища молоді.

Шляхом *соціологічного опитування* можна розширити отриману інформацію та кількісно її доповнити, зокрема в питаннях, що стосуються:

- частки молоді, яка знає про можливість участі в діях, що впливають на життя молодих людей;
- частки учасників молодіжного консультативно-дорадчого органу, які вважають, що їхню думку враховують в ухваленні рішень у громаді;
- частки молодих людей, що входять до молодіжних громадських організацій (громадських об'єднань);
- частки молодих людей, що залучені до волонтерської діяльності;
- рівня задоволення молоді власною участю в громадському житті та ухваленні рішень, залученням в обговорення питань, які їх стосуються.

Таким чином, ураховуючи міжнародний досвід формування молодіжної політики, пріоритетними завдання формування системи роботи з молоддю в умовах децентралізації є забезпечення інформування молоді та створення умов для залучення її до активної участі в житті окремої громади та країни в цілому. Важливим напрямом молодіжної роботи є активізація участі молоді в розробці й ухваленні рішень, підтримка молодіжних ініціатив, сприяння створенню молодіжних громадських організацій, набуттю молоддю компетентностей у системі неформальної освіти, розвитку молодіжної інфраструктури (у тому числі молодіжних центрів) тощо.

ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

Проведений аналіз заходів і форм залучення української молоді до процесів державотворення, формування та реалізації молодіжної політики демонструє, що в цілому участь молоді в розвитку держави *законодавчо* унормована з урахуванням загальноєвропейських і міжнародних підходів розвитку молодіжної політики.

Реалізація Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2016–2020 роки дозволяє активізувати участь молоді у суспільно-політичному житті держави і формуванні політики усіх рівнів з питань, що впливають на її життя.

У 2017 році розроблено низку нормативно-правових документів, спрямованих на розвиток молодіжної інфраструктури, забезпечення участі молоді в діяльності консультативно-дорадчих органів, стажування молодих людей в органах виконавчої влади та місцевого самоврядування.

Проведення реформ в Україні потребує формування якісно нового кадрового потенціалу, підготовки і залучення молоді до *роботи на державній службі*. Професія державного службовця є привабливою для 21% молодих людей¹⁰⁶. У той же час молоді люди недостатньо поінформовані щодо реформи децентралізації влади: переважно молоді люди «дещо знають» про цей процес, однак детально не цікавляться цим питанням.

Практика діяльності *молодіжних консультативно-дорадчих органів*, як однієї з форм залучення молоді до ухвалення рішень, є у певній мірі обмеженою: знають про їх існування 21,4% молодих людей, близько 2% беруть або брали участь у їх роботі¹⁰⁷. Сприяти роботі молодіжних консультативно-дорадчих органів має підвищення зацікавленості та активної участі молодих людей у їх діяльності, проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи з представниками органів влади та місцевого самоврядування, фінансове забезпечення діяльності, ухвалення відповідного законодавства та поширення кращих практик роботи.

Залучення молоді до управління державними справами та розвитком громад потребує розвитку молодіжної інфраструктури, передусім *молодіжних центрів*. З цією метою у 2017 році ухвалено нормативно-правові акти, що регулюють їх діяльність, створено Асоціацію молодіжних центрів України. Для поширення досвіду активізації участі молоді започатковано Конкурс кращих практик молодіжної роботи в Україні.

Однією із умов розвитку громадянського суспільства в Україні є формування в молоді демократичних цінностей, залучення молоді до діяльності інститутів громадянського суспільства.

Найбільш дієвим інструментом соціалізації молодого покоління є *молодіжні організації*. Статистичні дані останніх років демонструють зростання кількості молодіжних організацій та організацій, що працюють із молоддю.

¹⁰⁶ «Молодь України – 2017». – Центр незалежних соціологічних досліджень «ОМЕГА». – 2017 р.

¹⁰⁷ Там само.

У той же час частка молодих людей, які заявляють, що вони беруть активну участь у діяльності дитячих та молодіжних громадських організацій в Україні, упродовж останніх років (за даними соціологічних досліджень) є незначною – 2,4–8,5%. Подібна ситуація і з участю молоді в діяльності в цілому організацій громадянського суспільства: у 2018 році в їх роботі брали участь 19,5% молодих людей¹⁰⁸. Основними причинами низького рівня громадянської та соціально-політичної активності, за даними досліджень, є відсутність у молоді вільного часу для громадської діяльності та відсутність інформації про організації, членом яких можна стати.

Після зростання активності *волонтерського руху* після Революції Гідності в Україні, спостерігається повернення до попередніх показників. Так, за результатами соціологічних опитувань молоді, досвід волонтерської діяльності в 2017 році мали лише 8% молодих людей¹⁰⁹, тоді як у 2015 році цей показник становив 22%.

Громадянська активність молоді (тобто залучення молоді до суспільно-політичного життя) переважно реалізована в облаштуванні простору своїх населених пунктів та організації суспільного життя у своїй спільноті¹¹⁰. Включення молоді в процеси громадянського контролю за діями органів влади різного рівня є помірним: значна частина молоді не відчуває себе здатною вплинути на ті події та процеси, що відбуваються сьогодні в країні (2017 рік – 48,0%, 2018 рік – 55,5%) чи населеному пункті, в якому вона проживає (2017 рік – 30,3%, 2018 рік – 34,3%).

Проявом громадської активності є протестні акції. Найбільш ефективними та прийнятними для себе молоді люди вважають такі форми протесту, як: законні мітинги, підписання петицій та участь у передвиборчих кампаніях. Основними чинниками, що можуть активізувати участь молоді у протестних акціях, є погіршення економічного стану, зниження доходу, спричиненого підвищенням цін, тарифів, захист прав людини, екологічні проблеми і проблеми в сфері охорони здоров'я.

Членами якої-небудь *політичної партії* в 2017 році були 2,9% молодих людей віком 19–34 років¹¹¹. Головними чинниками «аполітичності» сучасної української молоді є недовіра політикам та владі, зневіра щодо важливості своєї громадянської позиції та низька самооцінка власної політичної культури.

Економічна участь молоді. При виборі майбутньої професії молоді люди переважно покладаються на думку близького оточення, здебільшого батьків, а також обирають професію за престижністю і перспективністю.

Значна частка неформально працевлаштованої молоді свідчить про низьку поінформованість молоді про законодавчо закріплені державні гарантії для зайнятих. Молодь досить часто свідомо обирає неформальну зайнятість як найбільш простий та доступний спосіб початку трудової кар'єри.

¹⁰⁸ «Молодь України – 2018». – ТОВ «Перша рейтингова система». – 2018 р.

¹⁰⁹ Там само.

¹¹⁰ «Молодь України – 2017». – Центр незалежних соціологічних досліджень «ОМЕГА». – 2017 р.

¹¹¹ Там само.

Поступово зростає кількість українських студентів, які навчаються за кордоном. У випадку повернення молоді після навчання з-за кордону, економіка країни отримає висококваліфікованих спеціалістів, які добре володітимуть іноземними мовами, матимуть широкий соціальний, культурний та адаптаційний потенціал, проте повернення молоді до України призведе до втрати частки інтелектуального та трудового потенціалу, скорочення чисельності населення та його старіння.

Зростання зовнішньої трудової міграції української молоді може призвести до втрати певної частини економічно активного населення, дефіциту робочої сили в певних галузях, зниженню ВВП, погіршення фінансово-економічного становища країни, додаткових витрат з бюджету на підготовку нових спеціалістів тощо. Позитивні наслідки зовнішньої міграції молоді проявляються у збільшенні грошових переказів мігрантів на батьківщину, інвестуванні цих коштів у національну економіку, підвищенні рівня кваліфікацій молоді, якщо вона працює за кордоном за спеціальністю.

Важливим інструментом узгодження діяльності різних суб'єктів впливу на *державну молодіжну політику* є державні, регіональні та місцеві програми, у першу чергу молодіжні, у межах яких реалізуються заходи, які тією або іншою мірою залучають молодь до реформаторських процесів у різних галузях.

Заходи державної політики у молодіжній сфері, що реалізовані Міністерством молоді та спорту України у 2017–2018 рр., спрямовані на залучення молоді до реформування різних сфер суспільного життя: підприємництва та зайнятості; науки; інформаційної політики та технологій; житлової політики; соціального проектування; сімейної політики; охорони здоров'я; екології; зовнішньої політики. За підтримки міжнародних організацій-партнерів Міністерством реалізуються програма «Молодіжний працівник», «Пакт заради молоді – 2020», Конкурс кращих практик молодіжної роботи тощо.

Упроваджені програми *стажування* молоді в органах влади, що сприяє залученню молодих людей до роботи в органах виконавчої влади та місцевого самоврядування. У 2018 році уперше Міністерством молоді та спорту спільно з партнерами уперше реалізовано проект «Державотворець». Окрім цього, впроваджено пілотний проект Національної програми стажування в центральних органах виконавчої влади.

На матеріальне та моральне *заохочення суспільно активної молоді* спрямовано: щорічний конкурс проектів, розроблених молодіжними та дитячими громадськими організаціями, реалізація яких фінансується з державного бюджету; Премії Кабінету Міністрів за особливі досягнення молоді в розбудові України; гранти Президента України для обдарованої молоді. Молоді люди, які активно беруть участь у процесах реформування місцевого самоврядування, отримують відзнаки на національному, регіональному та місцевому рівнях.

Молоді люди долучаються до реформаторської діяльності органів виконавчої влади та місцевого самоврядування через входження до складу *консультативно-дорадчих органів*. З метою розбудови мережі молодіжних консультативно-дорадчих органів Міністерство молоді та спорту України

в 2018 році ініціювало розроблення та винесення на обговорення проектів типових положень про молодіжні консультативно-дорадчі органи, які будуть затверджені постановою Кабінету Міністрів України.

Активне залучення молоді до реформування різних сфер суспільного життя країни можливе за умови впровадження ефективної молодіжної політики, що ґрунтується на участі молоді та враховує запити і настрої молодих людей.

РЕКОМЕНДАЦІЇ:

Для активізації та підтримки участі молоді, *державна молодіжна політика* має бути орієнтованою на розв'язання таких питань:

- забезпечення умов для участі молоді та молодіжного громадського контролю шляхом створення молодіжних консультативно-дорадчих органів;
- проведення заходів і реалізація програм та проектів щодо інформування, консультування, надання рекомендацій та роз'яснень молодим людям стосовно участі в ухваленні та реалізації рішень, що стосуються молодіжних питань та реформування різних сфер життя;
- адміністративне забезпечення молодіжної роботи, що передбачає формування структурних підрозділів молодіжної сфери та професійне кадрове забезпечення їх діяльності;
- формування молодіжної інфраструктури, а саме: розвиток мережі молодіжних центрів/молодіжних просторів, що створює умови об'єднання соціально активної молоді;
- забезпечення професійної підготовки працівників державних структур і представників громадських об'єднань, які працюють із молоддю;
- подальша підготовка працівників, які працюють з молоддю, шляхом реалізації програми «Молодіжний працівник»;
- інформаційне та методичне забезпечення молодіжної роботи: поширення інформаційних та методичних матеріалів для спеціалістів молодіжної сфери, представників громадських об'єднань щодо ініціювання та підтримки молодіжних ініціатив, активізації участі молоді;
- запровадження механізмів інституційної підтримки розвитку і діяльності громадських об'єднань, залучення інститутів громадянського суспільства до реалізації молодіжної політики.

Нормативно-правова база України, що регулює молодіжну сферу, потребує удосконалення в контексті урахування вікових запитів сучасного молодого покоління, забезпечення участі молоді в розвитку держави на рівні місцевих громад та їх представництва в ухваленні загальнодержавних рішень.

З цією метою доцільно:

- запровадити законодавчі механізми координації діяльності органів виконавчої влади з молодіжними та дитячими громадськими організаціями; молодіжними консультативно-дорадчими органами; організаціями, установами та закладами, що працюють із молоддю і волонтерами, за безпосередньої участі молоді;

- розширити повноваження виконавчих органів об'єднаних територіальних громад щодо координації міжгалузевої та міжсекторальної взаємодії на рівні громади в інтересах молоді; залучення молоді до ухвалення рішень стосовно розвитку громад;
- забезпечити нормативне і організаційне врегулювання роботи молодіжних дорадчо-консультативних органів при органах виконавчої влади та місцевого самоврядування;
- сформуванню нормативно-правову базу з реалізації програми «Молодіжний працівник» задля забезпечення фахової підготовки спеціалістів державного та громадського секторів до роботи з молоддю;
- розробити та затвердити нормативно-правові документи для забезпечення діяльності Національного молодіжного центру, передбачити відповідне фінансування для його роботи, що сприятиме розвитку молодіжної роботи та інфраструктури в Україні, координації та методичному супроводу діяльності молодіжних центрів.

З метою ширшого залучення молоді до **участі в управлінні державними справами та роботи в органах місцевого самоврядування** доцільно:

- визначити одним із пріоритетних напрямів молодіжної політики залучення молоді до державної служби, роботи в органах виконавчої влади та органах місцевого самоврядування;
- з метою формування кадрового потенціалу молодіжної сфери запровадити систему підготовки молодих людей до роботи в органах виконавчої влади та органах місцевого самоврядування, поширити практику стажування молоді;
- запровадити моніторинг залучення молодих людей до роботи на державній службі та в органах місцевого самоврядування різних рівнів, що дозволить урахувати потреби у підготовці та підвищенні кваліфікації молодих державних службовців;
- вивчити кращі практики участі молоді та залучення молодих фахівців на роботу в ОТГ; запровадити інформаційну кампанію з висвітлення кращих практик участі молоді із залученням новітніх інформаційних технологій.

Молодь є більш вільною у виборі направленості розвитку і налаштованою на нове та прогресивне. З метою формування сприятливих умов для активізації **громадянської та соціально-політичної активності молоді** необхідно:

- активізувати роботу молодіжних та дитячих громадських об'єднань, спрямування їхньої діяльності на досягнення конкретних результатів та об'єднання активної молоді;
- організувати співпрацю українських та міжнародних громадських об'єднань із запровадження моделей залучення молоді до вирішення місцевих проблем, розвитку волонтерства, соціального підприємництва;
- розвивати умови участі молодих громадян у формуванні та реалізації державної молодіжної політики.

З метою активного включення молодого покоління до **реформування економіки держави** потрібно:

на національному рівні:

- розробити прогноз потреб економіки в робочій силі та впровадити комплексну програму професійної орієнтації учнівської молоді;
- розширити інформаційні послуги для молоді щодо потреб ринку праці на найбільш затребувані професії;
- посилити інформаційну та профорієнтаційну діяльність молодіжних центрів та інших осередків по роботі з молоддю;
- посилити профорієнтаційну роботу серед дітей та молоді в школах, із залученням до цього процесу працівників різних сфер;
- налагоджувати партнерство між закладами вищої освіти і роботодавцями, зокрема бізнесу, що дозволить покращити практичну підготовку випускників;
- розвивати практику проходження практики та стажування на підприємствах і у організаціях – потенційних роботодавцях;
- створити сприятливі умови для молоді щодо започаткування та організації власної справи і отримання «навичок майбутнього»;
- запровадити матеріальні та соціальні стимули для молоді, що працевлаштовується у сільській місцевості;
- законодавчо урегулювати прямі і непрямі пільги роботодавцям, які інвестують кошти в систему професійної освіти, надають робочі місця для виробничої практики і приймають на роботу випускників закладів освіти;

на рівні громад:

- розвивати молодіжне підприємництво та підтримувати підприємницький потенціал мігрантів;
- сприяти професійній підготовці молоді шляхом фінансування витрат на навчання;
- залучати бізнес-сектор до фінансування підготовки необхідних спеціалістів та сприяти стажуванню і проходженню виробничої практики для студентської й учнівської молоді безпосередньо на виробництві.

З метою регулювання **міграційних процесів** задля ефективного економічного розвитку держави необхідно:

- розробити програми з активізації зворотної міграції та сприяння поверненню молоді в Україну;
- розробити систему заходів, спрямованих на стимулювання молоді до роботи в Україні, у тому числі через розвиток молодіжного підприємництва;
- залучати студентську молодь до освітніх програм «Еразмус+» та інших навчальних програм, і обмінів молоддю шляхом проведення інформаційної кампанії про них;
- забезпечити розвиток молодіжної, соціальної, культурно-дозвіллевої, спортивної інфраструктури на рівні територіальних громад.

Демократичні перетворення в нашій країні можливі лише за умови активного молодіжного сприяння, участі молоді в процесах реформування системи управління і розвитку громад. Залучення свідомої, активної та професійно підготовленої молоді до державотворчих процесів є пріоритетною складовою для швидких і якісних реформ в Україні.

ДОДАТКИ

Додаток 1

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА І ЛІТЕРАТУРА

1. Arnstein, Sherry R. «A Ladder of Citizen Participation» Journal of the American Institute of Planners., Vol. 35, No. 4, July 1969, P. 216–224.
2. Boukobza, E., Keys to participation. A practitioners' guide, Council of Europe, 1998, p. 10.
3. Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions – An EU Strategy for Youth: Investing and Empowering – A renewed open method of coordination to address youth challenges and opportunities {SEC (2009) 545} {SEC (2009) 546} {SEC (2009) 548} {SEC (2009) 549}/* COM/2009/0200 final*. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:52009DC0200>.
4. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions Promoting young people's full participation in education, employment and society {SEC (2007) 1084} {SEC (2007) 1093}/* COM/2007/0498 final*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX%3A52007DC0498>.
5. Council recommendation of 20 December 2012 on the validation of non-formal and informal learning. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32012H1222%2801%29>.
6. Erasmus+ Programme. Key Action 2: Cooperation for innovation and the exchange of good practices. Capacity building in the field of youth – Eastern Partnership 2017 Selection – Selected projects. URL: https://eacea.ec.europa.eu/sites/eacea-site/files/ep_selected_updated_feb_2018.pdf.
7. Erasmus+ Youth statistics for Eastern Partnership countries. URL: <https://www.salto-youth.net/rc/eeca/cooperation/statistics/>.
8. EU4 Youth. URL: [https://www.eunighbours.eu/en/east/eu-in-action/projects/eu4 youth](https://www.eunighbours.eu/en/east/eu-in-action/projects/eu4%20youth).
9. Habitat III. URL: <http://mirror.unhabitat.org/categories.asp?catid=831>.
10. Recommendation CM/Rec (2017) 4 of the Committee of Ministers to member States on youth work. URL: [https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=0900001680717 e78](https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=0900001680717%20e78).
11. Roger Hart «Children's participation: from tokenism to citizenship». Essay for UNICEF (Innocenti Essay N° 4), 1992.
12. Rowe G, Frewer L. A typology of public engagement mechanisms. Science, Technology & Human Values. 2005; 30: 251–290.
13. Susskind L., & Carson L. (2008). The IAP2 Spectrum: Larry Susskind, in Conversation with IAP2 Members. International Journal of Public Participation, 2 (2), 67–84.
14. The European Pact for Youth. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.csreurope.org/pactforyouth>
15. UN-Habitat and youth: strategy for enhanced engagement Preliminary Discussion Paper – draft 1 12 June 2004. URL: <http://mirror.unhabitat.org/list.asp?typeid=17&catid=441>.
16. UNESCO database URL: <http://data.uis.unesco.org/> (дата звернення: 20.08.2018).
17. Youth participation. URL: <http://www.un.org/esa/socdev/documents/youth/fact-sheets/youth-participation.pdf>.
18. «Планування кар'єри: 6 кроків до успіху». – К.: Видавництво «Юстон», 2017. – 32 с.
19. «Реформа державної служби»: про конкурс і плани уряду//Українська правда, 20.08.2017 URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2017/08/20/7152653/>.
20. Аналітична записка до звіту про виконання завдань Державної стратегії регіонального розвитку України за 2017 рік, відповідальними за які визначено Мінмолодьспорт. URL: http://www.dsmsu.gov.ua/media/2018/02/27/18/1508_7_3_2.pdf

21. Аналітична записка до звіту про виконання завдань Державної стратегії регіонального розвитку України за 2017 рік, відповідальними за які визначено Мінмолодьспорт. URL: http://www.dsmsu.gov.ua/media/2018/02/27/18/1508_7_3_2.pdf.
22. Виклики та загрози гуманітарній безпеці Української Держави: зб. наук.-експерт. мат-лів/за заг. ред. С. І. Здіюрука. – К.: НІСД, 2015. – 104 с. – (Сер. «Гуманітарний розвиток», вип. 4).
23. Вища освіта в Україні у 2017 році. Статистичний збірник. – К.: Державна служба статистики України, 2018. URL: http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/03/zb_vo.zip.
24. Волонтерський рух: світовий досвід та українські громадянські практики: аналіт. доп. – К.: НІСД, 2015. – 36 с.
25. Загальноосвітні та професійно-технічні навчальні заклади України. Статистичний збірник. – К.: Державна служба статистики України, 2018. URL: http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/04/zb_znz_ptnz_2017.zip.
26. Зайнятість населення за статтю, типом місцевості та віковими групами у 2017 році. URL: http://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2017/rp/eans/XLS/znsmv2017_xls_u.zip.
27. Закон України «Про вибори народних депутатів України» від 17.11.2011 №4061-VI URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/4061-17>.
28. Закон України «Про вибори Президента України» від 05.03.1999 №474-XIV.URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/474-14>.
29. Закон України «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України» від 07.12.2017 №2233-VIII URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2233-viii>.
30. Закон України «Про державну службу» від 10.12.2015 №889-VIII.URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19>.
31. Закон України «Про місцеві вибори» від 14.07.2015 №595-VIII.URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/595-19>.
32. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 №2145-VIII.URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
33. Звіт щодо методології, організації проведення та результатів модульного вибіркового обстеження з питань трудової міграції в Україні/Міжнародна організація праці. Група технічної підтримки з питань гідної праці та Бюро МОП для країн Центральної та Східної Європи – Будапешт, МОП, 2013.
34. Інформація про виконання Мінмолодьспортом у IV кварталі плану пріоритетних дій Уряду на 2017 рік, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 03.04.2017 №275. URL: <http://www.dsmsu.gov.ua/media/2017/12/28/9/051508788000.pdf>.
35. Кондратинський О. С. Наукові підходи до типології рівнів участі громадянського суспільства у формуванні місцевих політик. Теорія та практика державного управління: зб. наук. пр. – Х.: Вид-во ХарPI НАДУ «Магістр», 2018. – Вип. 1 (60). – С. 135–141.
36. Міграція як чинник розвитку в Україні. Дослідження фінансових надходжень, пов'язаних з міграцією, та їхнього впливу на розвиток в Україні. У рамках проекту «Дослідження та діалог щодо політики у сфері міграції і грошових переказів в Україні» за фінансової підтримки Уряду Канади. Представництво МОМ в Україні. – К.: 2016. – 116 с. URL: http://www.iom.org.ua/sites/default/files/mom_migraciya_yak_chynnyk_rozvytku_v_ukrayini.pdf.
37. Наказ Державного агентства з питань електронного урядування України від 22. 12.2017 «Про затвердження Порядку стажування громадян з числа молоді в Державному агентстві з питань електронного урядування України». URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0042-18>.
38. Наказ Державної інспекції ядерного регулювання України від 17.10.2017 «Про затвердження Порядку стажування громадян з числа молоді в Державній інспекції ядерного регулювання України» URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1324-17>.
39. Наказ Міністерства молоді та спорту України від 27.03.2017 №1225 «Про організацію та проведення конкурсу з визначення проектів, розроблених молодіжними та дитячими громадськими організаціями, для реалізації яких надається фінансова підтримка у 2018 році».
40. Наказ Міністерства молоді та спорту України 03.08.2017 №3284 «Про затвердження Національного знаку якості та критеріїв якості для молодіжних центрів», зареєстрований у Міністерстві юстиції України 28.08.2017 за №1061/30929. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1061-17>.

41. Наказ Міністерства молоді та спорту України від 22.02.2017 № 749 «Про затвердження календарного плану щодо реалізації заходів державної політики у молодіжній сфері на 2017 рік». URL: http://www.dsmsu.gov.ua/media/2017/03/02/35/749_1.pdf.
42. Наказ Міністерства юстиції України від 22.07.2016 № 2253/5 «Про затвердження Порядку стажування громадян з числа молоді в апараті Міністерства юстиції України». URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1031-16>.
43. Наказ Міністерства молоді та спорту України від 13.01.2014 «Про затвердження форм документів, необхідних для проведення конкурсу з визначення проектів, розроблених молодіжними та дитячими організаціями, для реалізації яких надається фінансова підтримка».
44. Неформально зайняте населення за статтю, місцем проживання та віковими групами у 2017 році. URL: http://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2017/tr/eans/XLS/nzn_smpvg_2017_u.zip.
45. Особливості релігійного і церковно-релігійного самовизначення українських громадян: тенденції 2010–2018 рр. (інформаційні матеріали): URL: http://razumkov.org.ua/uploads/article/2018_Religiya.pdf].
46. Переглянута Європейська хартія участі молоді в громадському житті на місцевому і регіональному рівні. URL: http://humanrightsinukraine.org.ua/wp-content/uploads/2015/10/eu_charter_ukr.pdf.
47. Положення про Раду молодих вчених НАПН України, затверджене постановою Президії НАПН України від 23.06.2016. URL: http://www1.nas.gov.ua/nm/news/Pages/160302_RMV_NASU.aspx.
48. Постанова Кабінету Міністрів України від 20.12.2017 № 1014 «Про затвердження типових положень про молодіжний центр та про експертну раду при молодіжному центрі» (зі змінами). URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npsa/pro-zatverdzhennya-tipovih-polozhen-pro-molodizhnij>.
49. Постанова Кабінету Міністрів України від 25.10.2017 № 1106 «Про виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони». URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1106-2017-%D0%BF/paran13#n13>.
50. Постанова Кабінету Міністрів України від 18.02.2016 № 148 «Про затвердження Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2016–2020 роки» (зі змінами). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/148-2016-%D0%BF>.
51. Постанова Кабінету Міністрів України від 01.04.2013 № 255 «Про затвердження положень про прийом, стажування в органах державної влади і органах місцевого самоврядування слухачів Національної академії державного управління при Президентові України, а також переліку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, в яких проводиться у 2013–2018 роках стажування слухачів Національної академії». URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/255-2013-%D0%BF>.
52. Постанова Кабінету Міністрів України від 12.10.2011 № 1049 «Про затвердження Порядку проведення конкурсу з визначення програм (проектів, заходів), розроблених інститутами громадянського суспільства, для виконання (реалізації) яких надається фінансова підтримка». URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1049-2011-p>.
53. Постанова Кабінету Міністрів України від 07.12.2016 № 999 «Про затвердження Типового положення про координаційну раду з питань національно-патріотичного виховання при місцевій державній адміністрації». URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/999-2016-%D0%BF>.
54. Постанова Кабінету Міністрів України від 23.05.2018 № 425 «Про реалізацію пілотного проекту щодо запровадження Національної програми стажування в центральних органах виконавчої влади». URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/425-2018-%D0%BF>.
55. Програма ЄС «ERASMUS+». URL: <http://www.dsmsu.gov.ua/index/ua/category/346>.
56. Рамкова програма співробітництва між Міністерством молоді та спорту України та Радою Європи у сфері молодіжної політики на 2016–2020 роки. URL: <http://dsmsu.gov.ua/index/ua/material/16679>.
57. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження середньострокового плану пріоритетних дій Уряду до 2020 року та плану пріоритетних дій Уряду на 2017 рік» від 03.04.2017 № 275-р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/275-2017-%D1%80>.
58. Розпорядження Президії НАН України від 23.03.2017 № 217. URL: http://files.nas.gov.ua/text/YoungMessage/170323_R217 NDR.pdf.

59. Стадний Є. Українські студенти за кордоном: факти та стереотипи. 19 грудня 2017 р. URL: <https://cedos.org.ua/uk/osvita/ukrainski-studenty-za-kordonom-fakty-ta-stereotypy>.
60. Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії та їх державами-членами. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/984_011.
61. Указ Президента України від 20.10.1998 № 1152 «Про державну підтримку культури і мистецтва в Україні» (зі змінами).
62. Указ Президента України від 12.01.2015 № 5 «Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020». URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.
63. Український пакт заради молоді – 2020. URL: <http://careerhub.in.ua/pact-for-youth-2020>.
64. Українсько-польські обміни молоддю в 2016 році. URL: <http://dsmsu.gov.ua/index/ua/category/456/2018/2>.

Додаток 2

ВИКОРИСТАНІ СОЦІОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

1. Соціологічне дослідження «Молодь України – 2018». Дослідження проведено ТОВ «Перша рейтингова система» у 2018 році на замовлення Міністерства молоді та спорту України. Опитування молоді України віком 14–34 років проводилося стандартизованим методом інтерв'ю за місцем проживання за вибірковою сукупністю. Опитування проводилося у липні – серпні 2018 року в усіх регіонах України, а також у м. Києві, окрім тимчасово окупованої території Донецької та Луганської областей, АР Крим та м. Севастополя. Усього опитано 2000 респондентів.
2. Соціологічне дослідження «Українське покоління Z: цінності та орієнтири» (2017). Опитування проведено компанією GfK-Ukraine на замовлення Центру «Нова Європа» та за підтримки Фонду ім. Фрідріха Еберта. Опитування молоді України віком 14–29 років проводилося стандартизованим методом інтерв'ю за місцем проживання за вибірковою сукупністю. Опитування проводилося у липні – серпні 2017 року в усіх регіонах України, а також у м. Києві, окрім тимчасово окупованої території Донецької та Луганської областей, АР Крим та м. Севастополя. Усього опитано 2000 респондентів.
3. Соціологічне дослідження «Молодь України – 2017». Дослідження проведено Центром незалежних соціологічних досліджень «Омега» у 2017 році на замовлення Міністерства молоді та спорту України. Опитування молоді України віком 14–34 років проводилося стандартизованим методом інтерв'ю за місцем проживання за вибірковою сукупністю. Опитування проводилося у липні – серпні 2017 року в усіх регіонах України, а також у м. Києві, окрім тимчасово окупованої території Донецької та Луганської областей, АР Крим та м. Севастополя. Усього опитано 2000 респондентів.
4. Соціологічне дослідження «Цінності української молоді – 2016». Дослідження проведено Центром незалежних соціологічних досліджень «Омега» у 2016 році на замовлення Міністерства молоді та спорту України. Опитування молоді України віком 14–34 років проводилося стандартизованим методом інтерв'ю за місцем проживання за вибірковою сукупністю. Опитування проводилося в серпні – вересні 2016 року в усіх регіонах України, а також у м. Києві, окрім тимчасово окупованої території Донецької та Луганської областей, АР Крим та м. Севастополя. Усього опитано 1200 респондентів.
5. Соціологічне дослідження «Молодь України – 2015». Дослідження проведено ГФК ЮКРЕЙН у 2015 році на замовлення Міністерства молоді та спорту України за підтримки системи ООН в Україні, зокрема Фонду народонаселення ООН (UNFPA), Програми розвитку ООН (UNDP), Дитячого фонду ООН (UNICEF), програми Волонтери ООН (UNV) та офісу Координатора системи ООН. Опитування молоді України віком 14–34 років проводилося стандартизованим методом інтерв'ю за місцем проживання за вибірковою сукупністю. Опитування проводилось в усіх регіонах України, а також у м. Києві, окрім тимчасово окупованої території Донецької та Луганської областей, АР Крим та м. Севастополя. Усього опитано 2852 респонденти.

Інформаційне видання

МІНІСТЕРСТВО МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ІНСТИТУТ СІМЕЙНОЇ ТА МОЛОДІЖНОЇ ПОЛІТИКИ

УЧАСТЬ МОЛОДІ В ПРОЦЕСАХ РЕФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВИ

**Щорічна доповідь Президенту України,
Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України
про становище молоді в Україні**

(за підсумками 2017 року)

Комп'ютерне верстання: *Олег Дубковський*

Підписано до друку 02.11.2018. Формат 70×100 $\frac{1}{16}$. Папір офсетний.
Гарнітура Times New Roman. Ум. друк. арк. 8,13. Обл.-вид. арк. 9,7
Наклад 150 пр. Замовне. Зам. № 366

Віддруковано у Державному підприємстві
«Редакція інформаційного бюлетеня «Офіційний вісник Президента України»
01104, м. Київ, вул. Петра Болбочана, 8, корпус 6

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів продукції ДК № 6368 від 23.08.2018